

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

V. évfolyam – 2010. nyár (június–július)

**100 ÉVE HALT MEG
MIKSZÁTH KÁLMÁN**

MAGYAR GEOMETRIKUS MŰVÉSZET

FOTOGRAFIA – Jung Zseni, Seres Géza

**A NÉPBALLADA – Gyomaendrődön
Székely naiv művészek balladaillusztrációi**

Képzőművészeti szemle

MÁRAI SÁNDOR publicisztikai köteteiről

Versek BÉNYI ÁRPÁD grafikáihoz

TRIANON

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

33. kötet
(22. megjelenés)

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, V. évfolyam; 2010. nyár/június–július (33. kötet; 22. megjelenés)*

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

ferko824@gmail.com;

dr. Vitéz Ferenc, 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. Fszt. 2.;

+36–20/965–2921

www.vitezferencphd.shp.hu

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben (Debrecenben, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtárban, Hajdú-Bihar városaiban, nagyobb településein, a Debreceni Egyetem, a Kölcsey-főiskola és a Református Kollégium könyvtáraiban); Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Tolna, Somogy, Baranya és Zala megye egyes múzeumaiban, közintézményeiben; határon túli magyar művelődési intézményekben.

Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban*, a *Déri Múzeumban*, a *Holló László Emlékmúzeumban*, a *Holló László-emlékhelyeken*, a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsei, Kismacsi Közösségi Ház, Debreceni Mű-Terem Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *Holló László Galériában*, a *Csokonai Házban*, a *Líra Könyváruházban*, az *Alternatív Könyvesboltban*, a *Szabó Magda Könyvesboltban és Kávézóban*, a *BLONDEX Művészellátóban*; és egyes képzőművészeti események helyszínein.

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János

Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József

* A Néző Pont 27. kötete KÜLÖNKIADÁS volt, Radnóti Miklós publicisztikájával foglalkozott, a költő születésének centenáriumán látott napvilágot.

A kötet – jelentősen korlátozott számban – még megrendelhető.

NÉZŐ • PONT KÜLÖNSZÁM

Az előfizetői felhívásban tettem közzé, hogy a folyóirat támogatóinak és előfizetőinek az idei évre tervezett 5 rendes megjelenésen túl egy különszámot ajándékozok. Eredetileg ez a kálvinista exlibrisekről szóló, nyári megjelenéssel tervezett kismonográfia lett volna. A kötet még az idén elkészül, ám azt a Kálvin-emlékeveket koordináló bizottság közreműködésével kívánom kiadni.

A *Néző • Pont* különszámát az előfizetők decemberben vehetik majd kézbe, és ez a kiadvány nem más lesz, mint a 2011. évi *Kalendárium-kötet*.

A 2009. januári-februári szám első része egy olyan kalendáriumi összeállítás volt, amely – a visszajelzések szerint – igen kedves fogadtatásra lelt az olvasók körében, és többen is ösztönöztek arra, hogy folytassam ezt a hagyományt. Ezért döntöttem úgy, hogy az ösztönzéseknek engedek, s újabb naptári érdekességekkel ajándékozom meg az olvasókat.

(Lehetőség van az augusztus-szeptemberi és a novemberi kötetek megrendelésére, így a *második félévi előfizetés* – a Kalendárium-kötettel együtt – **3.000 Ft**. A megrendelés részleteiről az impresszumban feltüntetett elérhetőségeken érdeklődhetnek.)

Émile Guillaume *Magyar Fájdalom* című, 1933. májusában avatott torzója Debrecenben, a Bem téren (*Vencsellei István felvétele*) – jobbra a Balfra került, teljes alakos bronzszobor (*archív felvétel*)

BÉNYI ÁRPÁD: INDÁK ÉS SZÁLKÁK
(tusrajz, 1985)

A folyóirat ajánlott ára: 900 Ft
Ajánlott támogatói ár: 1. 500 Ft

TRIANON

VENCSSELLEI ISTVÁN: Trianoni határoszlop Tatárhágón

MAGYAR FÁJDALOM

Kilencvenéves aggastyánok fröcsögnek,
szlovákul, románul, szerbül s valami keverék bábeli
nyelven a Kárpátok alatt, egymásra hangolva
az orosz, a franciát, megcsonkítva a hegyektől hegyekig
szálló madarat – kitiltották szárnyait a palotából.
Gyászobeliszkek hirdetnek gyűlöletet.
Amott. De itt már nincsen gyűlölet. Csak fájdalom van.
Levágott végtagok várják a jelenést, balzsamos
hermák a három halomban.
Piros.
Fehér.
Zöld.
A vér.
Szentlélek-galamb.
A föld.
Meztelen szabadság.
Boszorkánytáncra gyűltek a Párkák.
A lány öle is fájt:
meggyalázták.
Fenyvesek hűvösét reszketi bőr,
de aztán megfeszül, kisimul, felmelegíti a szív,
s a kő megkívánja a bimbók tavaszát...
Megmozdulna, lépne, nőne, táncolna, s ő hajolna rá
a nőre.
De csak az idő forog
– ő mozdulatlan. Sír az oszlop.
És a lány
e gyászkozó mellkasát aranyba
füstölő gyertyaláng.
Élő szabadságszobor. Tekintetébe gyűjti
összes gyermekét az eltűnt kutakból, s az égig érő fákig,
a hajsztolt dobbanású vérerektől a friss havak szagát kurjongó
Hargitáig – így növeszti vissza ellopott-levágott combját, karjait.
S már fájdalma sincs. Kineveti vénemberek hitt
hatalmait, csontvázakat a palotában;
le sem törli a bőrére fröccsent nyálat –
felszárítja azt a fényt

(kétezer tíz június havában)

A 70 ÉVES DUNCSÁK ATTILA jubileumi kiállításai Kassán és Debrecenben

Márai-, Szentkuthy- és Hamvas-idézetek sorjázta a nekik megfelelő helyen és rendben az idén hetvenéves Duncsák Attila, Ungváron született, de lassan három évtizede Kassán élő, az alföldi művésztelepeken (Hortobágy, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Berekfürdő) is otthon lévő festőművész jubileumi kiállításának megnyitóján, május 6-án, a Debreceni Mű–Terem Galériában.

Az idézetek lehetnek bár öncélúak vagy műveltségfitogtatók, ám Duncsák Attila művészetének értékelésekor egyenesen elengedhetetlenek. S jól tudta ezt a kiállítást ajánló Arany Lajos is, hiszen Duncsák látomásos expresszív festészetének egyik fedezete az a széles horizontú szellemi műveltség, amely minden ízében egyszerre magyar és európai, az élménykör – vagy artisztikus attitűd – pedig a szellem misztériumától, a sorsközösségek felmutatásán s vállalásán keresztül, egész az érzéki emlékezetig ível.

S ezt a szellemi-műveltségi térképét számára is megrajzolja Szentkuthy Miklós és Hamvas Béla, nem beszélve a felvidéki város szülötte, Márai Sándor jegyességéről. Ha úgy teszik, Duncsák is „idéző” e szerzőktől – beleélést és sztoikus távolságtartást, a szellem izgatott bolyongását az én-világok és a külvilágok között.

*Duncsák Attila:
Bolondok hajója*

„Élményköreit: gyermek(kor)i emlékeit, a história tapasztalatait, a művészet, a művelődés hagyományát (az ikonoktól Pisanellón át Máraiig) komponálja képre; a valóságosságot, sőt a valóságtükröző elemeket folyton kíséri a képzelet s az álom és ébrenlét határát ledöntő, tudatkivetítő elemek sora – fogalmazott Arany Lajos, és írta a tárlatot értékelő kritikájában. – Ezek olykor összementírozódnak, szimbiózisba jutnak, amint az esztétikai minőségek is randevút adnak egymásnak a képi mezőben. Szépség és rütség, mese és valóság, profanitás meg szakralitás feszülnek egymásnak, míg harmóniává érnek a plasztikus hatású akril- és temperamunkák kompozíciójában. Finom ízlésről tanúskodó, varázslatos koloritja allúzió egyben: él az eleváció, bármi tragikus a világ, a lét. Dráma,

tragikum rejlik a műve nemesedett emlékek mögött, s viszont: az alkotó szépséggé újí magában a tragédiát (*Ungvár 1946*), az emlékezés szent békévé oldja történelmünk küzdelmeit, azok káoszát (*Sors*). A disszonanciákból együtthangzások lesznek. Empirikus élmény, egyszersmind vízió nyomán született a példaértékű *Velencei karnevál*: felmutató erővel sűríti egyetlen képbe Casanova Velencéjét és a mai forgatagot, az időtlen életörömet és az éji kéjutaszt, az ólomkamrák őrizte titkokat, a lüktető vízi város elmúlt és mai atmoszféráját. Századok ölelik egymást, úgy, hogy minden a helyén van itt – ’ez a zsúfoltság: a legnagyobb *rendben!*’, kiáltaná Szentkuthy Miklós –, mint minden más, szintén tág hangulati terű alkotásán.”

Duncsák Attila: Szirének földjén

Duncsák Attila a Velencei karnevál című festménye előtt – A kassai Kelet-szlovákiai Múzeum kiállítótermét zsúfolásig megtöltötte a jubileumi tárlat közönsége

Helena Němcová a március végén a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban nyílt, s a művészi életútra a nyolcvanas évek közepéig visszatekintő kiállítást köszöntve azt mondta: Duncsák Attila látásmódját minden bizonnyal befolyásolta, hogy üveg- és kerámiaszakon végzett – „mintha a megolvadt üveg köszönné vissza vásznain”. A színház és a cirkusz világa fontos inspirációs forrás, egyúttal allegorikus alaphelyzet is számára. Ő maga itt a szomorú bohóc maszkjában jelenik meg, „aki nem aktív alakítója a helyzetnek, csupán megfigyelője. A bábuk, maszkok maszkarák az emberi lét metaforikus megnyilvánulásai. A *Bolondok hajója* középkori motívuma egykori hazájának sorsát mutatja be, a *Századvégi táj* szemétdombjával és kidobott angyalával, mely karját figyelmeztetően nyújtja felénk, nem igényel magyarázatot.”

A Duncsák művészetének nagyobb, elemző esszéét szánó Szakolczay Lajost is foglalkoztatta a maszk szimbóluma, benne és általa pedig az a transzpozíciós lehetőség, ahogyan a színház és/vagy a cirkusz nemcsak hétköznapi létminőségek, de egzisztenciális vagy történelmi sorshelyzetek narratív kerete lehet. „Mintha a színház (kép a képben, álarc az álarcon) feledtetni tudná az emberiség egyetemes szenvedélményét, semmissé tudná tenni a borzalmakat – fogalmazza meg kételyeit, egyben Duncsák Attila állításait Szakolczay. – Mintha a maskara – a Kárpátalja szívós megmaradás-harcát egy boldogabb élés felé fordítani igyekvő megannyi velencei lámpás – ítélkező jókedvében túl tudna lépni azokon a golgotákon, amelyek a kis és nagy közösséget (az eszme nevében összetartott népeket) Szibéria és a gulágok jégpoklában akarták megfegyelmezni.”

*Duncsák Attila:
Kassai novella I–II.*

Ez a „maszkos igazságkeresés”, makacs valóságfelmutatás nemcsak a látványt teszi expresszív kifejezéssé a reflexiós (közösség- és önértelmező) transzpozícióban, nemcsak a szituációt értelmezi újra – így a festő álarcos játékához is hozzáadva a sorsküldetéses szenvedélyt –, nemcsak a teret bontja föl, majd rakja abba egymás mellé újra a széttört tükröket, hanem a kép tere a széttört időt is magába sűríti.

A motívum- és idősűrítés azonban nem egyenlő a halmozással. Duncsák Attila nem olyan leltárt készít, amelyben rögzíti a vele és körülötte történt dolgokat, eseményeket, hanem a dolgok, tárgyak, emberek s jelenségek közötti kapcsolatokat fürkészi. A széttört idő mozzanatait e kapcsolatokban forrnak egymáshoz, és mivel a kibomló tükörkép immár tanulságokat és figyelmeztetéseket hordoz, Duncsák emlékezése nem a múltra, hanem a jövőre vonatkozik.

Márai, Szentkuthy és Hamvas mellé odafurakszik az idézetekben Krúdy és Proust, csakhogy Duncsák Attila e szellemi magasrendűséghez hozzásorolja az archaikus indulatokat is, így kifejezése jóval drámaibb, mint az idézett szerzők világa.

*Duncsák Attila festményei:
Századvégi táj;
Installáció (balra lent);
XX. századi madonna*

A SZABADSÁGHIÁNY FOKAI AZ ECSETTÁNCBAN

Tolvaj Dóra kiállítása
a Debreceni Művelődési Központ Józsei Közösségi Házában

Létezik-e hiteles összbenyomás egy kiállításon? Ha igen, akkor ez azt jelenti, hogy az adott keretek között bemutatott művek egységet, egészet képeznek, s a benyomás – ez esetben: mint emlékfelidezés – egyenként is érvényes a különböző darabokra. Vagy másképp fogalmazva: mindaz, ami általában elmondható a kiállított művekről, jellemzi a képeket önállóan is.

Véleményem szerint ilyen összbenyomás nem igazán létezik. Minden, erre vonatkozó minősítés csak a felületet érinti, s nem alkalmas arra, hogy beszámoljon például a képeket a mozdulatlanságból kiemelő lelkiségről. E mozzanat annál is inkább fontos, mivel az anyagi és szellemi szférát, tárgyban testet öltő egzisztenciális tartalmakat egy igen változatos érzelmi regiszteren megszólaltatott pszichikai dimenzió – ha úgy tetszik: a félelemtől a szeretet felé vezető áramlás – öleli egységbe.

Mindaz, amit összbenyomásként elmondhatunk, semmi másra nem vonatkozik, mint (például) a stílusra, a tematikára, valamilyen, a művekből is körvonalazódó világképre, s leginkább arra a hangulatra, melyet a művek létrehoztak bennünk a stílussal, tematikával és világképpel.

Tolvaj Dóra: Hideg

Tegyünk kísérletet az összbenyomások megfogalmazására Tolvaj Dóra képei alapján!

Egységes stílusról talán még nem beszélhetünk – egy fiatal képzőművésszel találkozunk, aki maga is azt mondja, hogy a legtöbb alkotó kortársához hasonlóan ő is „keresi” az önkifejezésnek azt a módját, amelyben minél inkább találkozni tud önmagával, és képes érzékeltetni a környezetéhez való viszonyát.

Csak most kezdte a pályát, a debreceni Medgyessy-gimnáziumból került Egerbe, az Eszterházy Károly Főiskola rajz–vizuális kommunikáció szakát végezte el, és jelenleg Sárospatakon tanít – több csoportos tárlat után nemrég ott rendezett egyéni kiállítást. Képei nagy része még a főiskolás évek alatt készült, olyan mesterek „intései” alatt, mint Molnár László József, Pusztai Ágoston vagy Földi Péter. A szemléletet, a technikát és a kifejezőmódot egyaránt tanulja a növendék a stúdiумok során, de az egyedi stílus a saját személyiségéből és tehetségéből forr ki. S egy ilyen gondosan válogatott összeállítás már hordozza az egyedi jegyeket.

Mi lehet itt az összbenyomásunk? – kérdezzük, és a problémafelvetés igazolásához, miszerint az általános jellemzők mögé az alkotói lelkeség faggatásával tekinthetünk be, a stílusjegyekre, kategóriákra illő, lehetséges megjegyzésekből idéztünk alább.

Tolvaj Dóra képei az organikus és geometrikus absztrakcióktól (mint amilyen az *Álomi táj* vagy az *Ég-ciklus*), az expresszív indulati kifejezést tükröző, jelképi vagy allegorikus csendéleten (*Halak a hálóban*, *Az a bizonyos iskolai példa*), valamint a kromatikus értékekkel a perspektivikus és az indulati tereket is kijelölő, expresszív tájképen keresztül (*Július*), a figurális életképig, alakos enteriórig (*Ebéd*, *Szieszta*, *Papa*) és a szimbolikus alakábrázolásig ívelnek. Utóbbi csoporthoz soroljuk más művek mellett a *Belső zene*, *Árnyék*, *Mese*, *Hideg* című festményeket, de az aktábrázolásoknak (*Mária*, *Emlékezés*) vagy a figurális önábrázolásnak (*Önarckép pöttyös bőgrével*) ugyancsak vannak jelképi vonatkozásai).

A hangulati karaktervonásokról azt állapítjuk meg, egy lehetséges értelmezés keretében, hogy azok egyaránt magukban foglalják a derűt és a bölcs örömet (*Mese I-II.*), mint az öröm érzésébe betolakodni kívánó kételyt (a *Zene* vagy a *Szieszta* esetében), illetve a szorongást, magányosságot (melynek egyik legmarkánsabb példája a *Hideg* című festmény).

*Mária – Tolvaj Dóra pasztell képe;
alatta: Emlékezés (olaj)*

De közelebb kerültünk-e Tolvaj Dóra művészi világához, amelyet jelenleg mutat, s amelyet (a tárlat által kijelölt lehetséges továbbhaladási irányokat figyelembe véve) követni fog? Hiszen e fenti példasorban is arra kényszerültünk, hogy az organikus, expresszív vagy szimbolikus figurális jelzőket konkrét képpel kapcsoljuk össze: megjegyzésünk nem általános benyomást közölt, hanem adott képekhez kötődött – mint a derű és félelem közötti érzelmi állapoti fokozatok emlegetésénél.

Konkrét képcímeket hívtunk segítségül, azonban még mindig csak a felületen mozgottunk, még mindig csak keveset értettünk meg Tolvaj Dóra saját világából, még mindig nem léptünk be a képbe, nem teremtettünk igazi kapcsolatot a világgéppel.

Azaz: mit és hogyan érzékel a létezésből érzelmi és filozófiai szinten az alkotó, mit és hogyan fejez ki az egyén és a környezet közötti kapcsolatból, vagy még pontosabban: hol helyezi el magát a tárgyak, jelenségek és emberek között; hogyan szólal meg a színben és a figurában, hogyan hallgat úgy, hogy nem kíván semmit sem elhallgatni.

A képeket a mozdulatlanságból (vagy a két dimenzióból) kiemelő lelkiségről szóltam, utaljunk tehát – ha csupán egy-egy műidézzel is, de – a konkrét példákra.

Tolvaj Dóra munkái alkalmasak az értelemző-beleérző továbbgondolásra: megérintenek, megszólítanak, kérdeznek, részvételre hívnak. Az absztrakt expresszív, organikus szimbolizmus jelentéstartományát is érdemes lenne fölfejtetni, de maradjunk a figurális allegóriáknál, melyek közt külön is izgalmas az akt. Mivel a meztelen test ábrázolása az ember aktuális szabadságfokának érzéki kifejezője, ha a pusztá ábrázolás valóban kifejező, ha a művész képes az akt műfajában önmagát is megfogalmazni, a képe arról tanúskodik, hogy ő mennyire érzi szabadnak magát.

Ez a szabadság – bár látszólag csapongó, az indulatok áramlásában önkitejesítő – szemérmes és rejtőzködő. A rejtőzködésben olykor az álmodozásra vagy a nosztalgiára is hajlamos, miközben szívbe markolva szembesít a kiszolgáltatottsággal, fájdalommal, a szabadsághiánnyal is.

Tolvaj Dóra: Önarckép pöttyös bögrével

Mária című pasztelljében, bár visszafogottabban, de mintegy Rodin szimbolizmusának folytatója; s ha a kimondás és rejtőzködés kettősségéről is beszéltünk, ugyanezt az érzelmi rejtőzködésen nyugvó gondolati alaphelyzetet látjuk viszont a pöttyös bögrés, egész alakos önarcképen. Vajon a szemünkbe néző, fénylő bőrű, kicsit talán büszke, de mindenképp öntudatos nő-e Tolvaj Dóra, vagy inkább a test árnyéka; az ovális tükörháttér-keretben fölsejlő-elmosódó, megtört és szomorú arc; a pöttyök a bögrén, egy játékos kamasz, aki gyerekkori álmaival rajzolja tele a világot, melynek megismerése, megértése és elfogadása korántsem olyan egyszerű, mint amilyennek a megismerés, megértés és elfogadás előtt képzeljük?

S milyen húrokon szól a *Belső zene*? A derű fényeivel festett alakban ugyanúgy ott rejtőzik valamilyen visszafojtott bánat, mint a *Sziesztán*. És az érzelmi, sőt, egzisztenciális tartományok jelképi kifejezésének két megragadó példája az *Árnyék* és a *Hideg*. A színhangulat, a figura enteriőrbe komponálása, a testtartás egy adott helyen és időn túlnövő, mondhatni, sorsértelmezői helyzet reflexiója felé vezet.

E néhány példa is választ ad arra, hogy nem összenyomással távozzunk Tolvaj Dóra kiállításáról, hanem a pillanatba rögzített sorshelyzetek továbbmozdulásával, s magunkkal viszünk valamit az alkotó érzelmeiből is, melyek folyton azt a kérdést ölelik-járvák-hálózzák körbe: hogyan ne maradjunk egyedül.

FÜREDI ANGYAL

Subicz István balatonfüredi grafikáihoz

Hegedű testét rajzolta a csönd
pihegő kis hajnali hullám csipkés
bodorú csípejére. Mint mikor alszik
az asszony, egy éneket álmodik,
mit neked dalol, ha sírva ráhajolsz
a csillagok arany-dús tejére.

Az angyalt előbb tán észre sem veszed,
csak mikor vállához ér a hullám,
és megremeg a hegedű húrján az ég...
Ott zeng tovább hajában éneked,
ujjai közt szirmok a tüskék, kacsint
epervirágot, míg ölébe futnak a hegyek;
s a büszke csalfaszép szerelmedet már
elfelednéd – már azt szeretnéd, hogy
Füred partjain reggelente arcodat
angyalcsípőjű hullámokból ébredő,
meggyajkú leányok fürösszék.

Krúdy Gyula cikkei és tárcái a *Nyugat*ban

Az újságíró Krúdy Gyula monográfiájához több előtanulmányom látott napvilágot a *Néző* • *Pont* folyóiratban (Krúdy és Debrecen. Krúdy Gyula publicista pályakezdése. 2008/12–13. 242–259.; Szindbád hazamegy. Vázlat Márai Sándor Krúdy-képéről. 2008/14–15. 454–467.; „Tudósok naptára”. Vázlat Krúdy Gyula irodalomszemléletéhez – és hozzászólás az Irodalmi Kalendárium néhány felvetéséhez. 2008/16–17. 627–642.; Az újságtárcát az irodalom rangjára kell emelni. Krúdy Gyula publicisztikai kitejése. 2009/23–24. 372–393.; A hiányból teljesség. Krúdy Gyula szerelemfelfogásáról. 2009/25. 512–522.)

Az időközben született esszé-töredékeimben néhány olyan kérdést érintek, melyek – a többi, tárgyalt terület mellett – szintén kisebb hangsúlyt kaptak Krúdy publicisztikájának újraolvasásában, egyáltalán: támpontokat kívánok adni az újságíró Krúdy életművének értékeléséhez.

Mivel az újságírás és szépirodalom elválaszthatatlan volt egymástól az író életében, a publicista Krúdy Gyula megismerése, műfaji és gondolati sok-árnyaltóságának felfedezése ahhoz is szükséges, hogy a szépírói életmű megközelítését újabb szempontokkal egészíthessük ki.

A fiatal író paradoxona: maga is szembesül az új nemzedékkel

Krúdy Gyula *Nyugattal* való kapcsolata nem volt problémamentes. Kezdetben még a Kiss József által szerkesztett *A Hét* állt közelebb hozzá. Osvát Ernő 1899-ben közölte Krúdy írását, ám akkor még Kiss József munkatársa volt, s szintén megjelent a *Nyugat* előfutárának tekintett *Magyar Gényuszban*. Krúdy csak 1910–12 között, majd az 1920-as években tűnt föl a *Nyugat*ban, s Vargha Kálmán e problémát feszegetve egyetért Szabó Endrével, aki szerint az író *Nyugattól* való távolmaradásának elsősorban az volt az oka, hogy Móricz *Hét krajcárja* egy egészen más utat jelölt ki a folyóirat (és a nemzedék) számára.

„Valóban erről van szó – írja tanulmányában Vargha Kálmán – (...) egy új nemzedék jelentkezéséről, amely új szemléletet és ízlést hozott magával, amely új törekvéseket érvényesített az irodalomban, és egyre inkább elszakadt a századforduló gyorsan elvirágzó 'modernségétől', szecessziós eklekticismusától. Az új prózaírók műveit általában intellektuális

nyugtalanosság hatja át, ők már nemcsak elvágyódtak a jelenből, de megkérdőjelezték a készen kapott normákat, makacs elszántsággal láttak neki a kor legsúlyosabb problémái elemzésének, egész írói tevékenységüket a fokozottabb mértékű tudatosság, a problémák koncentráltabb megközelítése jellemzi.”

Ady minden korábbi hagyománynak hátat fordító költészetével együtt a próza-irodalomban is gyökeres fordulat következett be, még ha fel is bukkant az újromantika, a szecessziós stilizálás. Vargha Kálmán úgy látja, ellentmondva a Krúdy-irodalom visszatérő tételének, hogy az író egyáltalán nem „mellőzte” a *Nyugat*, inkább ő maradt ki az ott publikálók sorából.

S emlékezzünk az éppen itt, 1924-ben megjelent „éjszakai jegyzetere” Móriczról! Felmérte, hogy Móricz egy olyan új, igazi irodalmi teljesítményt hozott, melyet nem kell féltetni sem az ifjonti ambícióktól, sem az öregek „savanyúságától”. Ám az 1910-es évek elejétől datálható állandó rossz közérzete valóban nemcsak az első házasság megromlásával, az itálózó és szerencsejátékos életmóddal, illetve

az ezzel összefüggő anyagi nehézségeivel magyarázható, de a felismeréssel is, hogy „kiszorult az életből”. S nemcsak Rezeda Kázmérral fogalmaztatta meg e fájdalmát, hanem *Az aranykéz utcai szép napok* előszavában (*Előhang*) 1916 elején maga is leszámolt az irodalmi illúziókkal, még akkor is, ha ez a „leszámolás” más irányú vagy önironikus, egyszerűsmind bagatellizáló volt is:

„Ők voltak az írók – a régiek – manapság semmit nem tudunk. (...) Ezt a könyvem sem szeretem jobban, mint a többiekét. Gyakran azt hiszem, hogy már senkit és semmit nem szeretek.

(...) Mennyit szerettem volna írni, ami igaz! Semmit nem írtam, csak színhazugságokat. (...) Az igazi, az egyetlen, a legkedvesebb könyvem azonban nem jelent meg nyomtató műhelyben. Amit magamban gondoltam, amit egyedülvalóságomban láttam, amit gőgös elvonultságomban kinevettem vagy sajnáltam. Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek, ugyanezért leírni nem merem őket.

(...) Ők, a régi írók írtak igazságokat, szépségeket, jóságokat, meséket. Félrefordították fejüket az élet kellemetlenségeitől. (...) Ha én leírnám, hogy mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zárnának. Ezért nem ér semmit az egész irodalmam. Szerencsére, úgyis csak a betegek és lábtöröttek olvasák az írók munkáját.”

Vargha Kálmán helyesen olvassa ki az *Előhang*ból, hogy a rossz közérzetnek bizonyára alkotás-lélektani okai voltak, hogy az, amit írt, már nem hozott felszabadulást, nem jelentett számára igazi katarzist, ám éppen nem az új irodalmat dicsőíti, hanem a régit. Csábította Mikszáth örökségének folytatása, de vonzotta „a korszak nagyvárosi életformájának, gyanús forgatagának, embertelen versenyének és hajszájának, erkölcsi értékvesztésének a leleplezése” is.

Krúdy nem kívánt a Nyugatos irodalomba betagozódni, de anakronisztikus-

nak vélte a mikszáthi hagyományok szoros kötelékét is. Egy olyan „fiktív folytonosságot” kívánt teremteni inkább jelen és múlt között, melyet igazán maga sem tudott (vagy kívánt) meghatározni, mely hangnemében újrromantikusként tűnhetett, modorában szecessziós, ám írói eszközeiben, barokkos posztmodern kifejezőmódjával, megelőzte korát.

Krúdy számára anyag volt a múlt – írta Baránszky-Jób László –, „amelyből megépíti azt a képszerkezetet, amely képes fölidézni a múlt hangulati lényegét”. A múlt „költői emléke” élt nála (tehát az emlék nem dokumentum, inkább valósággal egybemosódó fikció, így alkalmas az élménnyé válásra), s tulajdonképpen Proustot is meghaladta, amikor nem a kamasz valóságigényével közelített anyagához, az időhöz, hanem „férfi módra, egységben” látta az életet.

Nem vette észre, hogy körülötte megváltozott a világ

A Venczel Sándor által válogatott-szerkesztett, 2005-ben kiadott kötet Krúdy *Nyugatban* megjelent 31 írását adja közre – természetesen nem szerepel a gyűjtésben az *Ady Endre éjszakái* s a szintén a *Nyugatban* közölt regény, az *Aranyidő*. Jól nyomon követhető Krúdy nyugatos szereplése.

Az első írással (az *Egy régi délibáb* című tárcával) csak majd' három évvel a folyóirat indulása után, 1910 végén tűnt föl, a következő évben négy alkalommal, 1912-ben pedig két számában közölte Krúdyt a *Nyugat*. Jellemző a második *Nyugat*-tárca, *A bujdosó P. B. – Egy ismeretlen magyar költő élete és szenvedései*. P. B. – azaz Pongrátz Béla – magyar költő volt, Krúdy őt idézi, illetve azt a szellemet, amit képviselt.

A pénztelen, álmodozó, kávéházi költő (egy végeredményben haszontalan, érzelmes tisztaságával mégis rokonszenves életmódot), akire senki nem emlékszik,

mégis egy volt ama Krúdy-hősök sorában, akik nem hajtottak végre semmilyen hősiés cselekedetet (még külön sem volt abban az értelemben, hogy bárki fölfigyelt volna rá), s azért illik a sorba, mert tragédiája az volt: nem vette észre, hogy körülötte megváltozott a világ.

Krúdy, figurateremtő rajzában, módszeréhez híuen, itt is megosztja magát: P. B.-nek ugyanúgy kölcsönöz saját jellemvonásaiból, életmódjából, álmaiból, lovasias (bár céltalan) szemléletéből, mint az idézett, korban divatos Reviczky-asztaltársaságnak.

„Tudni kell, mielőtt továbbmennénk, hogy Pongrátz Béla akkoriban volt fiatalember, amikor Reviczky Gyula még élt, és életével, verseivel megremegtette a fiatal és öreg szíveket” – jegyzi meg az író, s ez azért fontos, mert Reviczkyvel (illetve Gáspár Imrével, Tóth Bélával) szintén egy letűnt irodalmi divatot jellemez. *Szeptember* című napilapos jegyzete 1910-ből szintén a Reviczky-nosztalgiaát szolgáltatta meg (s ugyanebben az évben egy portrét is írt a költőről: *Reviczky és az éjjel*). A korán siratott ifjúság allegorikus megtestesítője volt Reviczky:

„Őszre jár, és nemsokára meghalunk, irtuk valamikor ifjúságunkban, amikor már csak azért sem volt érdemes tovább élni, mert Reviczky Gyula is meghalt.”

Rövid rajza ennek a letűnt korszaknak, egy újságírói-irodalmi, ízlésbeli eszménynek, vele együtt saját szembesülésének és nosztalgiájának tere egyszerre. P. B. úgy tűnik föl az olvasó előtt, mint egy teremtet figura, hiába hivatkozik az író valós személyekre körülötte.

Pongrátz amúgy valós személy volt, még az irodalmi lexikonok is költőként s újságíróként emlékeznek meg róla – 1859-ben született, vidéki lapokat alapított, szerkesztett, majd a fővárosban a *Függetlenség* vezércikkírója lett; szépprózáit és verseit közölték, három kötete jelent meg, közte a *Jézus* című rapszodikus költemény, amelyre Krúdy is hivatkozott:

„Volt egy költeményes könyve: Jézusról. Filozófiai, szentimentalizmus és könnyen gördülő sorok. Nagyon régen jelent meg ez a verseskönyv, olyan régen, hogy én már nem ösmerhettem meg. Akik olvasták, azt mondták róla, hogy egy nagyszerű, rendkívüli költő írta. Ő maga sohasem beszélt róla nekem, csak a kék kötényes, hordószagú bormérőknak ejtett el egy-egy szót, ha azok poharat koccintottak vele.”

Az iménti idézet legalább három vonatkozásban utal Krúdy szemléletére és írásmódjára, írásmű-szerkesztésére. Azt írja, a könyv nagyon régen jelent meg. A *Jézus* első kötete 1887-ben látott napvilágot, ekkor Krúdy kilenc éves volt. Az „olyan régen, hogy én már nem ösmerhettem meg” tehát azt jelenti, hogy Krúdy számára a régi kor saját felnőttéérése, azaz kamaszkora idején zárult, a gyermekkorral együtt minden a múlt kódébevész. Másrészt: a jellemzést az író mások véleményére alapozza, a saját és a mások által közvetített élmény ugyanazon tapasztalati valóság része lesz.

Portréiban jellemzően keveredik e kettő. Krúdy nem (vagy csak ritkán) végzett feltáró kutatómunkát (bár Pethő József az író és Nyíregyháza kapcsolatát taglaló tanulmányában olyan dokumentumokat ad közre, melyek a hosszabb anyaggyűjtésről tanúskodnak), hagyatkozott mások elbeszéléseire. Továbbköltötte alakját, kiragadva annak életéből valamilyen kalandos, külön mozzanatot (P. B. esetében: hat évig Oroszországban vándorolt, magyar táncos lányokkat tanítva francia nyelvre, Vlagyivosztokba, Japánba is elkerült). Harmadsorban: alakrajzában nincsen különösebb logika, szabad képzetársításokon át kelti életre a figurát – az „utolsó bohém” képéről a *Jézus* jut eszébe, majd a kékkötényes bormérő, a vendéglősöknek írt újságcikkek és Buddha.

Ugyanúgy kóborol Krúdy a leírásban a jelzők és a képek, az emlékek és a hallomások, a továbbköltött jelenetek között, mint hőse az életben. Az író egyébként

meg is fogalmazza, ki is mondja, hogy miért lehet példa Pongrátz:

„Az ő nagy élete, az ő szerelme, a megmaradandó emlékezete: az ok nélküli, cél nélküli, örökkön tartó bujdosás, csavargás, kóborlás volt.”

Ebből a szempontból tehát ő is Krúdy-hasonmás, és mintegy a családtól menekülő, szállodai kóborlásainak fikciós bizonyítéka az is, hogy Pongrátz állítólag 30 esztendeig nem is rendelkezett bejelentett lakással Budapesten. Krúdy ebben „a kis furcsa figurás magyarban” ismét egy példát teremtett vissza abból a „poétáskodó, színpadias, görögütözes” korból, amikor „a gimnazista fiúk a szülői háztól költőnek vagy színésznek szökönek el”. Akár ha saját, Debrecenbe szökését igazolta volna, mintha maga is (már akkor is) saját regényének hőse lett volna.

Rövidebb portrét találunk aztán még 1911-ből Erdélyi Gyula 40 éves írói jubileumára (*Balás Sándor köpönyege*), egy

novellát a *Szindbád*-ciklusból (*Szindbád őszi útja*), egy rajzot *Cholnoky Viktor*ról; tárcája jelent meg 1912 elején *Pesti farsang* címmel, valamint egy jegyzete (*Író a kocsin*).

Aztán hét esztendőös szünet következett, míg az 1919. évi *Nyugat* 4–5. számában egy rövid kommentárt publikált *Az önmagával verekedő költőről*. Ady halála után egyrészt azt állapította meg, jól látva a költősorsok emlékezetét, hogy „Adyról majd összekeverednek a legendák”, illetve, a fölött sajnálkozott, hogy Adyt még mindig nem ismeri eléggé Magyarország: „A halottal majd könnyebben megbarátkoznak, mint az élővel.”

Újabb három év hallgatás után 1922 végén közölte a *Nyugat* a Révész Béláról szóló rövidebb íróportrét, s az 1923-as esztendőben aztán folyamatosan jelen volt a folyóiratban, összesen nyolc írása jelent meg: Petőfiről (*A szerelem dalnoka*), Kazinczy és Kölcsey koráról (*A*

Himnusz bölcsőjénél), Kóbor Tamásról, recenziói, köszöntői és emlékezései. 1925-ben az újabb *Szindbád*-történetekből adott közre (*A tetszhalott*), s 1929-ig évente egy vagy több jegyzetét, tárcáját, hosszabb elbeszélését közölte a folyóirat. Végül (négy év szünet után) egyik utolsó írása is (*A levegő-változás öröme és szomorúsága*) a *Nyugat*ban jelent meg. E hallgatások és előretörések jól érzékelhető összefüggésben álltak élet-, írói és stíluskorszakainak változásaival is.

Fery Antal fametszetes exlibrise dr. Bereznai Tibornak, Krúdy Gyula portréjával, az író emlékezetére

Adalékok és megjegyzések a korszakolási problémákhoz

Kárpáti Aurél a Krúdy 25 éves írói jubileumát köszöntő cikkében a halk humorral, az ironia és melankólia együttes érvényesülésével, a karakterben (és stílusban) mutatkozó sokrétűséggel, a prózát is folyton átszövő lírai jegyek sokaságával, s mindenekelőtt az időprobléma sajátos kezelésével jellemezte az író.

(Korábbi tanulmányaimban már érintettem e kérdéseket, utólagos kiegészítésként azonban, párhuzamban a *Nyugati* megjelenések ciklikusságával, Krúdy alkotói pályájának korszakolásáról, néhány stílusváltozásáról szintén említést kell tennünk, már csak azért is, mert az utolsó évtized Krúdy-publicisztikájának jellemzőire e tanulások jobban rávilágítanak.)

Pethő József Krúdy utolsó alkotói korszakának stílusjellemzőit vizsgálva rámutatott, hogy az irodalomtörténeti kánonban utolsó alkotói korszaknak tekintett, az 1922. évvel kezdődő és az író halálával befejeződő időszakot nem lehet csupán egyetlen alkotóperiódusként értelmezni.

Az általánosan elfogadott szakaszolás szerint az első korszak 1910-ig tartott, amikor elsősorban Jókai, Mikszáth és Turgenyev hatása érvényesült.

A második korszak 1911 és 1917 közé tehető, mely immár az érett író teljes fegyvertárában mutatja. Ekkor alakult ki sajátos stílusa, a „halmozásokkal és mellérendelésekkel épülő mondatszerkezet”, megszaporodtak a nyelvi képek, melyek közül domináns szerepet töltöttek be a hasonlatok (majd a hasonlatot sűrítő metaforák, illetve a metaforát kibontó allegóriák, vagy prózaformába öntött komplex költői képek).

A harmadik írói stíluskorszak csak rövid ideig, 1918–21 között tartott – ekkori munkásságát a „látomásos-lírai”, sőt, a presszürrealista jelzőkkel is minősíthetjük –, az utolsó korszak termése pedig 1922–33 között született.

Ez a szépirói és stílusjegyek alapján történő korszakolás egyébként párhuzamot mutat Krúdy újságírói működésének periódusaival is, ám némi módosításra szorul.

Mint korábbi tanulmányrészleteimben érzékeltettem: a publicista Krúdy Gyula első korszaka gyakorlatilag már 1899-ban lezárult. A korábbi folytatásos közlés után ekkor jelent *Iffúság* című kisregénye is, mely az újságírói hétköznapi tapasztalatnak és az ifjonti küldetéstudat letisztulásának első nagyobb összegzése volt.

(Az első korszakot egyébként Czine Mihály az 1900-as esztendőnél választotta ketté; Szabó Ede csak az 1908–11 közötti éveket tekinti az igazi írói indulás közvetlen előkészületeinek; Czére Béla pedig egészen fölaprózta e nagyobb szakaszt: 1897-ig, 1900-ig, 1906-ig és 1910-ig négy kisebb korszakot különített el, leginkább a tematikai érdeklődésre, illetve a konkrétan fölfedezhető hatásokra – Mikszáth, Jókai, Turgenyev – alapozva az elkülönítést.)

Az 1911-ig tartó időszak második fele, a század első évtizede tulajdonképpen jelentősebb újságírói teljesítmény vagy jelenlét nélkül telt el: ez volt az igazi írói készülődés időszaka.

A Krúdy-kronológiában jelzett második írói korszak szinte majdnem egybeesik a második nagyobb publicista időszakkal – utóbbi korszakhatárai egy évvel előzik meg az íróiét: 1910–16 közé tehető. Ez az egybeesés, illetve rövid időbeli eltolódás egyrészt (merész föltételezéssel) arra is utalhat, hogy az újságíró Krúdy munkája készítette elő, vagy előzte meg közvetlenül a szépirói életmű újításait; másrészt az újságírói korszakolás igazolhatóbb alapja afelé mutat, hogy Krúdy második nagyobb alkotói korszaka 1910–19 közé tehető, ezen belül pedig három kisebb szakasz különíthető el: 1914-ig, illetve 1914–16 és 1916–19 között. A harmadik korszak 1919-től 1922-ig tartott, az utolsó évtized pedig – fölmérve a

publicisztikai tevékenységet – sokkal inkább egységes, mint a szépírói.

Pethő József mindenestre, elsősorban a Krúdy-próza stílusjelenségeit vizsgálva, az utolsó 12 esztendőn belül is több időszakot különít el, vitatkozva például Bori Imrével, aki szerint az utolsó évtized a tárgyiaság jegyében alakult, s Krúdy legutolsó korszakának az utolsó három esztendőt tekintti.

Izgalmas vállalkozás Kemény Gáboré, aki a korszakokat (szigorúan a stíluskorszakok feltárásának mentén haladva) az önarckép-alteregők megjelenésével kísérve követi végig. Ebből a szempontból az 1910-es esztendőig csupán a Szindbád-novellák révén megjelenő alterego lehetőségeket tartja említésre méltónak, és a szerepjátszást, mint „lírai önstilizációt” a fiatal Krúdy romantikus elképzeléseivel magyarázza. Teszi ezt Krúdy első monográfiusa, Perkátai (Kelemen) László nyomán, kiegészítve azt Hevesi András esz-széjének tanulságaival, miszerint a ro-

mantikus attitűd iránti vonzalom a fiatal Krúdy olvasmányélményeiből fakad.

Természetesen nem az lesz az újdonság, hogy Szindbád és Rezeda alakja főszerephez jut, hiszen „e két romantikus önarckép-figura úgyszólván egész írói pályáján végigkíséri Krúdyt” – írja Kemény (s a korai Rezeda aláírásokra utaltunk a „debreceni” hírlapíró bementő, a publicista Krúdy monográfiájához készülő fejezetben). Szindbád később jelenik meg, tulajdonképpen vele tör be végérvényesen az irodalmi életbe, és vele is búcsúzik az élettől.

„A Krúdy-alakmásoknak ez a típusa azért válhat az írói önvizsgálat eszközüvé, mert ezek a hősök teljesebben, végletebben élik azt az életformát (...) mely annyira vonzotta (és taszította) Krúdyt.” Sikerült azonban a szerepek kínálta sablonizálást elkerülnie, mert ő maga nem szakadt szerepekre, még ha végtelenen kereste is a saját szerepét.

Megállapítható: a tudatosan fölépített alteregóival ugyanúgy képes volt egy karakteresen rá jellemző, egy fajta nosztalgikus-önironikus arcképet rajzolni, mint „a kritikai alteregó alkalmazása révén” önmagával is szembenézni, miután mintegy „kialakította” önmagát. S pontosan az emlékezés révén tudott egyszerre alakítani és reflektálni, a valóságot tudomásul venni, de azt a tudomásul vétel pillanatában azonnal át is alakítani. Publicista egyedisége tehát egyedi íróletéből fakadt.

Gy. Szabó Béla:
Fára mászó (fametszet)

MIKSZÁTH KÁLMÁN, AZ ÚJSÁGÍRÓ (1847–1910)

Még a legrátermettebb, a legtehetségesebb politikusok is természetsszerűleg hozzáidomulnak ahhoz a nagy, képviselőházi játékhoz, ahol hely, alkalom és szerep egyaránt lefokozódik.

Mikszáth Kálmán éppen száz esztendeje, 1910. május 28-án halt meg. Az előző év elején már súlyosan megbetegedett, és lábadozása után kezdődtek meg a Mikszáth-jubileum rendezvényei, útjára indult a műveit közreadó *Nemzeti Díszkiadás*. Egyebek mellett a sorozatban jelent meg *Az én kortársaim* című kétkötetes válogatása a parlamenti karcolatokból.

Ez is olyan momentum volt, mely a Mikszáth-publicisztikát gyakorlatilag a korabeli kánon alapján is beemelte szépirodalmi munkásságába. Elszakíthatatlan szálak kapcsolták egyébként a hírlapokhoz – és nemcsak azért, mert szépírói indulását is számos tekintetben erre az egzisztenciális és élménygyűjtő alapra építette, hanem egész életét végigkísérte az újságírás. Hol tudósító és riporter volt; hol országgyűlési beszámolókat írt, megteremtve egyúttal a parlamenti karcolat műfaját.

*Ex libris Mikszáth Kálmán
Szilágyi Imre linómetszete
(op. 753)*

Tárcái és elbeszélései jelentek meg a lapokban, sőt, maga is belevágott egy lapalapításba és szerkesztésbe. Több regényét előbb folytatásokban közölte, és regényei között találunk olyat, amely képviselői és újságírói tapasztalatokból merített (például *Két választás Magyarországon*, *Új Zrínyiász*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*). Újsághírből indult el a *Különös házasság* cselekménybonyolítása, de alakformálását és helyzetrajzait tagadhatatlanul alakította a portrék, riportok és karcolatok publicisztikai eszköztára. Az újságírás és a szépirodalom kölcsönösen hatott egymásra.

Már a bevezetőben is felidézhetjük Révai Mór visszaemlékezését, amelyben nemcsak a rendkívüli írói lelkiismeretesség hangsúlyozására figyelhetünk föl, hanem arra is, ahogyan Mikszáth egyrészt tudatosan tett különbséget a publicisztika és a literatúra között, másrészt tisztában volt azzal, hogy előbbi jogot formálhat a szépirodalmi rangra is, amennyiben igényességével, stílusával és megformáltságával felül tud emelkedni a napi érvényen és érdekeken.

Az író Mikszáthnak ugyanis sokszor nem volt kedvére való egy napi érdekű cikket, egy hétköznapi tudósítást vagy egy aktualitást megírni, amit azonban kötetbe kívánt felvenni, ott nem ismert engedékenységet önmagával szemben. „Rendesen Scarron jelzésű cikkei voltak ilyenek – írja Révai Mór –, ezek az adomaszerű tárcái, amelyeket már megírásuknál rövid életűeknek tartott; azért jegyezte álnévvel. Ily vitatkozásoknál azzal döntötte el a kérdést, hogy amit Scarron írt, azt Mikszáth Kálmán csak akkor veheti figyelembe, ha Scarron is tekintettel volt Mikszáth Kálmánra”.

Az első kísérletektől a Pesti Hírlapig

Mikszáth balassagyarmati ügyvédbojtár korában kezdett írogatni (verseket, elbeszéléseket, tárcákat) a *Nógrádi Lapok*-ba, majd az 1870-es évek elejétől a fővárosi *Magyar Néplap*ban jelentek meg irodalmi munkái. 1871-ben tíz aranyat nyert az *Igazmondó* beszélpályázatán, *Ami a lelket megmérgezi* című tárcanovellájával. Számos újságnak küldte el írásait, melyeket a *Magyarország és a Nagyvilág*, az *Ország-Világ*, a *Családi Kőr* és a *Fővárosi Lapok* közölte.

1873-ban – a Mauks Ilonával kötött házassága után – Mikszáth a *Hasznos Mulattató* és a *Lányok Lapja* munkatársaként dolgozott, majd a *Magyar Néplap* szerkesztője lett. A vegyes tartalmú – s mint ahogy a címből is következtetni lehet –, a szélesebb olvasóközönségnek szánt újság a közérthetőségre helyezte a hangsúlyt. Ennek jegyében a szerkesztői elv így hangzott: „a népiest nem keressük a póriasban, hanem abban, hogy könnyen megértsék olvasóink azt, amit írunk”. Ez a szemlélet a felfelcsillanó szépírói karakter óhajaival is rokon volt, ám súlyos kudarc érte, amikor saját költségén megjelentette elbeszéléseinek két kötetét, a vállalkozást ugyanis sem anyagi, sem erkölcsi siker nem követte.

Mikszáth Kálmán 1877-ben a *Buda-pesti Napilap* tárcarovatát vezette, ahol feladata volt az irodalmi és színházi rovat gondozása is. Az *Apróságok* rovatban ironikus, csipkelődő hangnemű jegyzeteket közölt, melyek nézete szerint nem egyszerűen szórakoztatni és megnevetetni, hanem nevelni is kívánták a közönséget. A kibontakozó publicista karriert azonban hirtelen megszakította a lap *Közvélemény* című újsággal való egyesülése, minek következtében Mikszáth ismét állás nélkül maradt. Az író ugyanis nem lépett át a többiekkel együtt az új orgánumhoz, mert korábban éppen a *Közvélemény* kiadójával volt egy konfliktusa. Álnéven publikálta ekkor két politikai – valószínűleg megrendelésre írt – cikkgyűjteményét *Még újabb fény- és árnyképek*, illetve *A politika svindlerei* címmel.

Anyagi okokból – az irodalom „magánéletének” közhelye szerint: hogy a beteg asszonyt a nélkülözésektől megkímélje, volt azonban e döntésében egy nagyfokú bizonytalanság, a szülői beleegyezés hiánya miatti lelki-furdalás, illetve önzés is, hiszen Mikszáthot nem hatotta meg az ifjú asszony fájdalma – elvált a feleségétől. A *Magyarország és a Nagyvilág* című lappal tartott rövid kapcsolata után 1878 augusztusától a függetlenségi párti *Szegedi Napló* szerződtette belső munkatársnak, ahol több

mint két éven keresztül dolgozott, és a lap egyik vezető publicistájává érett. Az sem lehet véletlen, hogy szinte egyetlen korszakára vonatkozóan sem találhatunk olyan gazdag méltató visszaemlékezés-irodalmat, mint az érlelő szegedi esztendőkre. Mondhatni, azonnal otthonra lelt Szegeden, a várost a polgárosodás és a demokrácia fő fészkeének tartotta, mint ennek cikkeiben is bizonyosságát adta.

Az 1879. márciusi szegedi árvíz idején Mikszáth *Szeged pusztulása* címmel megjelent, német nyelvre is lefordított írásában hívta fel a nemzetközi közvélemény figyelmét a szerencsétlenségre, majd a *Tisza Lajos udvara Szegeden* című pamfletjében a mentési bizottság munkáját bírálta, nem kevés gúnnyal, ám később – látva az újjáépítés ütemét és eredményeit – korrigálta ezt a kritikai véleményét.

A *Szeged pusztulása* volt egyébként a magyar sajtó történetének első, modern értelemben vett igazi riportja: a szépirodalmi érzékenységgel megformált tragi-

kus eseménytudósításból valódi társadalomrajz bontakozott ki, a tragédiában leginkább a szegénysorsokat siratva. Szegedi „hozomány” volt egyrészt a kritikai hang erősödése, másrészt megerősödött benne az úgynevezett „szegény-pártiságban” is testet öltő ellenzékiesség.

Megcsillogtathatta ugyanakkor sajátos ízű humorát is. Még Szegeden dolgozott, amikor kiadta *Az igazi humoristák* című, szociográfiai-etnográfiai cikkgyűjteményét, majd 1880 végén Pestre költözött, ahol rövid ideig a kéthetente megjelenő *Ország Világ* képes családi lap segédszerkesztője volt; egy fél év múlva pedig – 1881 májusában – a *Pesti Hírlap* szerződtette, mely lapnak kisebb megszakításokkal több, mint két évtizeden át maradt a munkatársa. A Szegeden összeállított *A tót atyafiak* című elbeszéléskötetének sikere már Pesten érte, majd egy év múlva kiadták újabb elbeszéléseinek gyűjteményét, *A jó palócok*at, amely megnyitotta előtte az írói érvényesülés útját.

MIKSZÁTH ÍRÓASZTALÁNÁL

A *Szegedi Napló* aranykoráról az 1870-es '80-as évek fordulójától beszélhetünk, éppen attól az időszakról kezdve, amikor Mikszáth – 1878 nyaratól 1881 teléig – a lapnál dolgozott. 1878 őszére külön rovata lett *Apróságok* címmel, vasárnaponként helyi aktualitásokról írt színes beszámolókat, de monogramját már az első hónapokban is szinte minden lapszámban meg lehetett találni a remekbe szabott tollrajzok alatt.

Móra Ferenc szerint a fölöttébb sokat és színvonalasan dolgozó Mikszáth későbbi alaphangját nagyrészt a szegedi élmények határozták meg; „humora legszínesebb gyümölcseit a *Szegedi Napló*ban termette, s a ‘nagy palóc’ ezt a nevet szegedi históriákkal érdemelte ki magának,” – tudniillik, „ha máshol vert volna gyökeret a Mikszáth poézise, más színűek, illatúak, zamatúak lettek volna a gyümölcsei”.

Mikszáthnak itt jelent meg folytatásokban *Az apám ismerősei* című regénye, majd *A vármegye rókája* kisregénye, és itt fejezte be *Az igazi humoristák* című könyvét. Fábri Anna szerint Mikszáth cikkei jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a *Szegedi Napló* ne csak a helyi politika egyik fóruma és irányítója legyen, hanem országos ügyekben is egyre határozottabb álláspontot elfoglalva hallassa a szavát. Cikkei nemcsak az ellenzéki újságírás szokásos kritikai érveit vonultatták fel, hanem bírálták a tehetetlen közép osztályt ugyanúgy, mint a politikai élet általános elmaradottságát.

Kitűnően látta meg Móra, hogy a *Szeged pusztulása* címen megírt nagy katasztrófa történetében mesteri tollal tette érzékletessé a szemtanú élményét. Ezzel a nagyobb önálló munkával nemcsak szélesebb körű sikert aratott, hanem megcsillantotta azt a riporter érzékenységet is, amelyet a szépirodalom nyelvére átvittetve, elbeszéléseiben kamatoztatott.

Móra Ferenc Szeged jelentőségét hangsúlyozta Mikszáth életművében azaz is, hogy felhívta a figyelmet *A jó palócok* szegedi ihletettségére:

„Azok a csodálatosan bájos, apró rajzok, amik pár évvel később *A jó palócok* címén az egész országot meghódították, egynek kivételével (*Hová lett Gál Magda?*) mind Szegeden íródtak, a *Napló*ban jelentek meg, s mielőtt magukra vonták volna a fővárosi könyvkiadók figyelmét, már megjárták a külföldet is (...) S ezek a jó palócok tulajdonképpen – jó szegediek.”

Amikor tehát az újság aranykoráról beszéltek a szegediek, akkor mindig azokról az évekről szóltak, amikor még Mikszáth Kálmán koptatta a tollat és az íróasztalt a szerkesztőségben. Mikszáth íróasztala nem egyszerű anekdotikus tárgy, hanem szimbólummá lépett elő. Erre Móra több tárcájában is visszaemlékezett – legismertebb közülük a *Mikszáth íróasztalánál* című, amelyet a *Világ* közölt 1923-ban, de *Példának okáért* címmel is megjelent egy másik változata 1925-ben a *Délmagyarországban*, 1928-ban pedig a *Magyar Hírlapban* találkozhattak olvasói a történettel *A halhatatlan íróasztal* cím alatt. A *Szegedi tulipános láda* című kötet cikkeit sajtó alá rendező Paku Imre jegyzetében utalt arra, hogy Móra kitűnő memóriával rendelkezett, ugyanazt az esetet hosszú évek múlva is majdnem szó szerint adta elő barátai körében. Az íróasztal esetének változatai is erről tanúskodnak, és jelzik a téma művészivé érését is.

Több mint két évtized telt el azóta, hogy Móra Ferenc is a szegedi szerkesztőséghez került, de élénken élt benne az emlék: a találkozás Mikszáth íróasztalával. A tárca első szakaszában jól érezhető az a tisztas félélnkség, amellyel Móra belépett a szerkesztőségbe, de az időbeli távolság humora anekdotikus szituációjá emelte a jelenetet. Móra nem akarta elfogadni előlegként a fizetését, míg nem dolgozott meg érte, mire a kiadó homlokára tolta az ellenzőjét, alaposabban szemügyre véve az ifjú újságírót, hiszen olyanról még nem hallott a zsurnaliszta társadalomban, hogy valaki visszautasítsa az előleget:

„– De hát, miből fog élni egy hónapig, fiatalember?

– Hoztam magammal egy sajtót, meg marad még vagy öt forintom, ha a lakást kifizetem.”

Békefi szerkesztő megmutatta Mórának a négy asztal közül a legrosszabb, bicegős, hasadozott és tintafoltokkal mintázott lapú íróasztalt, mondván, hogy annál az asztalnál dolgozhat, amelyik annak idején még a Mikszáth Kálmáné volt.

„Soha többet én már olyan meghatott és kevély nem leszek, mint azon az estén és még azután vagy száz estén keresztül voltam. A százkettedik estén azonban új munkatárssal karonkóztam le közénk Békefi Antal, s azzal ültette le az enyémmel szemközt lévő íróasztalhoz:

– Tudja meg, barátom, hogy ez lesz a maga íróasztala, amelyik a Mikszáth Kálmáné volt.

Akkor én majd lehervadtam a székről elkeseredésemben, de azért tíz esztendő múlva, mikor én voltam a *Szegedi Napló* szerkesztője, én is minden új munkatársamnak Mikszáth-íróasztalt juttattam.”

Mikszáth tehát a *Pesti Hírlaphoz* vezetõ úton 1872-tõl rendszeresen írt apró tárcákat, anekdotikus történeteket különbözõ újságokba, publicistává érlelődésében meghatározó szerepet töltött be Szeged. Jövedelmezõ polgári állást nem kapott, hiszen jogi diplomáját nem szerezte meg. Az ügyvédi pálya helyett külsõ kényszerbõl és belsõ indítatásból egyaránt inkább hírtelen kötelezte el magát. A díszdoktorátust egyébként negyvenéves írói jubileumán kapta meg – ajándékba.

A *Pesti Hírlap*nál talált állás viszont biztos megélhetést jelentett. Igaz, hogy a *Pesti Hírlap* csak akkor tartott igényt az írásaira, amikor a fiatal újságíró nemzedék hirtelen átpártolt a *Budapesti Hírlaphoz*, s Mikszáth helyet kapott a megüresült íróasztalok egyikénél. A lap kiadója, Légrády Károly ismerte fel az író tehetségét, s késõbb sem tagadta, hogy az újság egyre növekvõ elõfizetõi táborát elsõsorban Mikszáth tollának köszönheti.

Az író-publicista megfelelõ idõben, a riportszerû ábrázoláshoz szintén alkalmas politikai közhangulatban szegõdött a laphoz. Veliky János elemzésébõl kiderül ugyanis, hogy megfigyelhetõ lett a társadalom egyre nagyobb részérõl megnyilvánuló politikai közömbösség, mely egy fajta eszmei válsággal is fenyegedett. Ez a politikai érdektelenség viszont egy új típusú politikai sajtó megszületését eredményezte, és ennek volt markáns képviselõje a *Pesti Hírlap* is.

A közönség tulajdonképpen csak a hagyományos pártpolitikától fordult el, és a közéletbe újonnan bekapcsolódottak számára a valamennyi párttól távolságot tartó, viszonylagosságot hirdetõ, tehát ironikus ábrázolást alkalmazó sajtóorgánumok feletek meg a leginkább. Ez az igény talált mesteri ábrázolásra Mikszáth parlamenti karcolataiban – írta Veliky –, melyek a párttal ugyancsak nem azonosítható *Pesti Hírlapban* jelentek meg. A pártok felettség programjával fellépõ lapok (ilyen volt még a *Budapesti Hírlap* is) abban az idõszak-

ban aratták tehát elsõ jelentõs sikereiket, amikor a tömegpártok még nem alakultak ki, a klubpártok bázisa pedig már összeszûkül.

A Petõfi Társaság 1882-ben választotta Mikszáth Kálmánt a tagjai sorába. Az író neve ekkor már országosan ismert volt, országgyûlési karcolatai meghozták számára a nagyközönség részérõl is igazolt népszerűséget, s hamarosan a Kisfaludy Társaságnak is tagja lett. Az év utolsó napján, anyagi helyzetének javulásával, másodszor is feleségül vette Mauks Ilonát.

Az országgyûlési karcolatok

A harmincadik évén túl járó Mikszáth tehát a politikai karcolatokkal kísérletezett. Az akkorra már meghonosodott politikai satírárt modern, közkedvelt karcolattá fejlesztette. A csevegés, a satíra, a megbocsátó hanggal vegyes, mégis számon kérõ ironia, a jó emberismeretre és pontos megfigyelõképességre alapuló írói közlésmód volt jelen munkáiban. E hang elõzményei fedezhetõk fel a már említett két korábbi, megrendelésre írt politikai portrészorozatában. A parlamenti beszámolók immár az újságírói szubjektivitásnak is nagy teret engedtek, s az olvasók információéhsége mellett az intimitásigényüket is igyekeztek kiszolgálni.

A Mikszáth által a honi sajtóban meghonosított hangnem és szemlélet ettõl kezdve egyre inkább meghatározó lett. A *Hét* és késõbb a *Nyugat* legjelesebb tárcá- és karcolatírói mindannyian az õ nyomdokain haladtak – Mikszáth maga szintén többször publikált Kiss József lapjában –, sokan közülük nem is tagadták Mikszáth szerepét ezen az úton. Hatása érezhetõ volt például Cholnoky Viktor, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezsõ és Móricz Zsigmond írásaiban is.

A rövid, csattanós, többnyire egy fordulatra, egy poénra felépülõ anekdotikus novellái és tárcái – a kishirdetések, tózsdei tudósítások, esemény-naptárak,

társulati közlemények, olvasói levelek világát több alkalommal témául választó tárcacikkek – ugyanúgy megjelentek a *Pesti Hírlapban*, mint az országgyűlési karcolatok. A karcolatok (tudósítások, helyszíni rajzok) gyakran ugyancsak novellisztikus felépítése a riportelemek beillesztésére is alkalmassá tette a műfajt. Pedig csak a véletlennek köszönhetjük, hogy Mikszáth kapcsolatba került az országgyűléssel. Még újoncnak számított a szerkesztőségben, amikor Légrády azzal bízta meg, hogy helyettesítse a megbetegedett parlamenti tudósítót.

A *Pesti Hírlapban* publikálta, előbb név nélkül, aztán legtöbbször (a 17. századi francia szatirikus abból kölcsönözve a nevet) *Scarron* álneven, az *Apróságok a Házból*, majd a *Tisztelt Házból* rovatcímű országházi beszámolóit, később, az 1890-es évektől, a *Katángy Menyhért országgyűlési képviselő úr levelei* című sorozatot is itt indította el.

„Még ma is emlékszem ama csikorgó téli napra, amikor Antalik értem jött és elvitt, a kapus szépen beeresztett bennünket... s bevezetett a karzatra. Milyen csodálatosnak, fényesnek és nagyszerűnek látszott minden... – festette le érzéketlenül a parlamenti tudósítói pályafutásának kezdetét. Szívem megdobbant. Ez hát a nemzet törvényhozása. Ez a szent csarnok. Kéjjel szíttam be a levegőt, mely az ország nagyjainak lélegzeteitől lett olyan fülledtté; szemem gyönyörködve indult meg véges-végig a padokon. Imitt-amott föl-bukkant egy-egy ismerős arc, melyet már láttam valami képeslapban. Hogy elméláztam én ezeken! Érdekelt koponyájuk alkata, szemeik pislogása, kezeik mozdulata. Istenem, istenem, mit érezhet a szívében egy ilyen ember, aki az ország oszlopa gyanánt ül itt! Az egyik oszlop éppen aludt. (...) Napokig jártam be ezentúl szorgalmasan... Megszoktam a levegőt, az embereket, azt a zsigongást, nyüzsgést, és lassankint nem bírtam megenni nélkülük. A karcolatok írásába napról napra jobban belejöttem, végre

véremmé vált naponként fölvacsorálni egy-két szónokot. Ötletek támadtak a fejemben, s azokat jólesett díjmentesen szétadományozni a kedvenc alakjaim között. Lassankint úgy kezdtem tekinteni az egész parlamentet, mintha annak az összes mozgó és cselekvő alakjai az én kedvemért élnének és beszélnének...”

Érezhető e visszaemlékezésből az írónia, a szinte gúnyos bíráló, igaz, szelídebb hangon, mint ahogyan azt a parlamenti karcolatokban érzékeltette. S az is kiderül a sorokból, amint a tudósítások nagyobb részéből is: Mikszáth nehezen tudott különbséget tenni a publicista és a szépíró között. A valóságos parlamenti tér – az írói szerkesztés és a továbbépítő fantázia nyomán – ugyanis részben fiktívvé vált („mintha annak az összes mozgó és cselekvő alakjai az én kedvemért élnének és beszélnének...”).

A valóságos alakokat akár egy novella szereplőit kezelte az író, a transzponáló, az irodalmi szintre emelt szituáció- és jellemteremtés révén rajzolja meg a hiteles Magyarország – pontosabban: az országot „képviseelő” parlament hiteles – képét. Sikere pedig éppen ebben rejlett: paradox módon, az újságstílustól részben eltávolodva, a fikciós eszközök segítségével tudta egészen valószínűvé tenni az alakokat, az eseményeket és a jelenségeket.

Az egyre nagyobb élvezettel írott képviselőházi karcolatokban Mikszáth a mindennapok országgyűlési életébe adott betekintést.

„Nem azt írja meg részletesen, ami aznap éppen megtárgyaltatott, hanem azt, amit ő figyelt meg, lesett el az ülésteremben és azon a híres folyosón, ahol tréfák, élcelődések, hajlongások, körüludvarlások közepette zajlott a politikai élet. Azokról a közönség előtt ismeretlen figurákról: mamelukok képviselőkről, a politikába belefáradt, anekdotázó-kártyázó öregurakról, a táblabírói világba belefagyott, a parlamenti munkához mit sem értő emberekről ír szívesen, akik a

bólogató többséget jelentették. Azokról, akiknek alig, vagy egyáltalán nem volt véleményük, mindössze a mandátumukhoz, a mindenkori kormányhoz ragaszkodtak, akik bár kedvesen adomáztak, és talán vonzó emberek voltak, nem válhatták meg a világot – gondolatok híján” – jellemezte Mikszáth karcolatírói szemléletét, összefoglalva a képviselőházi jelentések főbb tematikáit Kónya Judit.

Fábrí Anna Mikszáthról írt monográfiájában bizonyosnak vette, hogy az író-publicistát valósággal szórakoztatta az általa kitalált játék. Mikhez és kikhez lehet hasonlítani a képviselőházban lezajló eseményeket, az ott megforduló embereket, de nemcsak szórakozás volt számára a megfigyelés és a tapasztalatok írói feldolgozása, hanem „... kétségtelen az is, hogy éppen ezáltal mélyült el rendkívüli éleslátása, az a képessége, hogy az események valódi mozgatóit ugyanúgy, mint az emberi cselekedetek igazi rugóit, fölismerje. Nem az emberismeret, hanem a társadalomismeret megszerzésének, a társadalmi magatartásformák tanulmányozásának helye lett Mikszáth számára a parlament. Nem nagy egyéniségeket figyelhet meg itt – általában –, hanem olyan jellegzetes szerepeket, gesztusokat, amellyel az egyéni és politikai önállóság hiányát is leleplezni lehet. Kicsinyességét a kornak, a politikának és az embereknek sokszor éppen a túlzó, a mértéktelenül és ezért komikusan fölnagyított hasonlatokkal világítja meg.”

Kozma Dezső már részben a Mikszáth kritikai kiadások ismeretében – melyek kötetei tartalmazzák az újságírói munkásságot is – hívta föl a figyelmet arra, hogy nem kaphatunk teljes képet a szépíróról anélkül, hogy figyelembe ne vennénk az újságírói teljesítményt., amely segíti Mikszáth szemléletváltozásának megítélését. Ha csupán egyetlen rövidke időszakot emelünk ki a parlamenti tudósító Mikszáth művéből, az 1882 vége és 1883 decembere közötti tizenhárom hónapot – miként tette ezt műhelyta-

nulmányában Rejtő István irodalomtörténész is –, jól látható az ebben az időszakban megjelent 132 karcolat téma- és műfajmódosító szerepe.

„A *t. Házból* című karcolatok Mikszáth írói pályájának emeltyűi. Mindaz, ami a parlamenti életben összesűrűsödött: a haza sorsa, a felelőtlenség, a politikai és emberi erények, hibák, bűnök, valamint az író számára naponta kényszerű szelektálás és a téma humoros előadási módja visszahatott Mikszáth művészetére, segített mélyebbre látni, esztétikai értelemben közelebb kerülni a lényeghez” – írja Rejtő, Kozma kiemelésében. Kozma hozzáteszi: nemcsak a művészi átélés műfajtól is függő különböző módzatainak megfigyelése tanulságos, az is szembetűnő, hogy szépirodalmi műveiben az országgyűlési karcolatokkal párhuzamosan szaporodnak meg a közéleti témák.

Mikszáth Kálmán
Réti Zoltán akvarellje

A tudósító és a képviselő

Fábrí Anna megerősít bennünket annak az észrevételnek a jogosságában, hogy „a parlamenti karcolatokat olvasva nemcsak Mikszáth írói fejlődését lehet nyomon követni, hanem társadalmi érzékenységének, politikai gondolkodásának alakulását is”. Egyre erősebb lett az erkölcsi számonkérés igénye, s amikor Tisza Kálmán hívéként képviselőnek jelölték, ezt írta: „A képviselőjelölt urak többnyire abban törik fejüket, hogy minél többet ígérjenek; én megvallom, a lefelé való licitálásban fogom keresni a hatást: minél kevesebbet ígérni, de azt legalább betartani.”

Mikszáth előbb hat évig tudósítóként, 1887-től pedig képviselőként is részt vett az országgyűlés munkájában, így egyre jobban, hitelesebben láthatta az ország vezetőinek elmaradottságát, amit bármilyen fejlődés akadályaként ítélt meg. Írásaiban keményen támadott, a figurák szarkasztikus rajzával, csípős megjegyzésekkel és humoros odavágásokkal mondott ítéletet kortársairól.

Mivel Mikszáth Kálmán sem szépprózai, sem pedig publicisztikai írásaiban nem teremtett olyan példaképeket, mint amilyenek például a közízlést jelentősen befolyásoló Jókai-regényekben megjelentek, nem egyszer érte őt a vád, hogy cinikus író volt. Anélkül, hogy idéznénk a kritikai csörtéket – köztük például azt a vélekedést is, hogy a példaképek hiányát alakjai (Tóth Mihály, Buttler János, Wibra György, Veronka, Apolka vagy Tóth Mari) túleszményítésével igyekezett volna pótolni –, annyit azonban feltétlenül jegyezzünk meg, hogy többen vitakoztak ezzel az állítással.

Karácsony Sándor arra hivatkozott, hogy a jelen értékeiből való kiábrándultság nem cinizmusból fakadt, csupán abból a tényből, hogy Mikszáth Kálmán magyar író volt, tehát a magyar századvég ideál- és eszménynélkülisége tükröződött vissza az írásaiban. Karácsony

Sándor érvrendszere szerint Mikszáth filozófiája nem erkölcstelen és nem negatív, jelrendszere sem az, mert relációkban látott, fel tudta tárni az összefüggéseket és azok társadalmi, emberi mozgatóit, de jelképrendszere sem az, mert kozmikus és transzcendens, tehát „hangulati és áhítatos”.

Ez egyúttal válasz Szerb Antal fölvetésére, aki a satirikus gúny és a romantikus lírai mosoly mellett a cinikus szkepszist kereste Mikszáth humorában. „A mélységes kiábrándultság, eszménytelenség, sőt itt-ott cinizmus a mikszáthi világkép alapja” – olvassuk a nemzedékről nemzedékre szolgálva átvett kritikus véleményét. Látszólag megalapozott, ám irányzatos magyarázatot adva e kérdésre, Király István is elfogadja a mikszáthi cinizmus elvét, bár azzal igyekszik érvelni az álláspont elfogadhatósága mellett, hogy szembe fordult a megalkuvásokkal.

A cinizmus vádja egyébként – minden egyébtől függetlenül – azért sem lehet „irodalmilag” helytálló, mert a kifejezést emlegetve, nem esztétikai, sokkal inkább erkölcsi kategóriáról van szó, bár gyökerei a filozófiában is kereshetők. Kenyeres Zoltán esszéjéből például (melyet írók, filozófusok cinizmusra vonatkozó nézeteire fűzött föl, különbséget téve a cinikus és künikus karakter között) kiderül, hogy bár a pesszimizmus és az életigenlő vídamság hadakozhat egymással, meghatározó alapjegy a nihilizmus.

Mikszáth rajzai, „karmolóan szálkás megjegyzései” nagy tekintélyt szereztek neki nemcsak az olvasóközönség előtt, hanem a parlamentben is – képviselőtársai tartottak tőle. Kónya Judit fentebb már idézett értékelése szerint Mikszáth felismerte, hogy Magyarországon nemcsak a kor átlagembere, de vezető rétegei sem érzékelik a technikai fejlődés társadalmi következményeit. S mint fogalmazott: „a kacagtatóra formált, de nagyon is elgondolkodtató történetek a sikkasztó megyei urakról, a választási csalásokról, a kedélyesnek látszó esetek-

ról a sorok mögött Mikszáth kemény írói ítéletét is bizonyítják”.

Bár emberileg érezhetően elfogult volt Tisza Kálmán politikáját illetően, az író a látszat soha nem tévesztette meg. Mint Fábri Anna kitűnő példákat idézve megfogalmazta: Mikszáthnak „a parlament-ről mint működő egészről volt lesújtó a véleménye”, időközben eljutott annak a megállapításának hangoztatásáig, mely szerint – a Fábri által idézett passzust kölcsönözve: „Tisza nem veszi komolyan a pártját, a Tisza pártja nem veszi komolyan az ellenzéket, az ellenzék nem veszi komolyan a maga zászlóját. Az országgyűlést már csak én veszem komolyan ezekben a karcolatokban.”

A főispánokról szóló, 1903-ban megjelent karcolatában e kaszt kifaragó jellemzését adta: „Sok közöttük a szeretetre méltó gavallér ember, ami nem is csoda, hiszen rendszeren a vármegye legkellemesebb emberét szemelik ki főispánnak. Pompás alakok, tetőtől talpig gentlemanek, modor, simaság, előkelő gondolkozás dolgában a magyar főispánok fölötté állnak a világ bármely tisztviselői kasztjának. Mikor néhányan összejönnek, mintha néhány király találkozónék. Szinte túlságos tekintettel vannak a kormányok reprezentáns kellékeire, vagyis egy főispán inkább áll külsőből (a belső mellékes gyanánt tekintetik).”

A csibukozó, a mutatós, az agilis főispáni típus után a legritkébbat, a törvényt végrehajtani akarót jellemezte Mikszáth: „Végül jön a legritkébb példány, az úgynevezett erőszakos főispán, aki nem ismerve se sógort, se komát, se istent, se befolyásos megyei virilistát, végrehajtja a törvényeket úgy, ahogy azokat az országgyűlések hozták. De hát az ilyen ember nem lesz hosszú életű a maga polcán. Az ilyen ember zsarnok, és vagy itt, vagy valahol, de okvetlenül hamar kitekerik a nyakát. Mert hát van még morál az embereken.”

Úgy látta, hogy még a legrátermettebb, a legtehetségesebb politikusok is termé-

szetszerűleg hozzáidomulnak ahhoz a nagy, képviselőházi játékhoz, ahol hely, alkalom és szerep egyaránt lefokozódik. Fábri Anna szerint ez a felismerés a mikszáthi életmű legnagyobb intellektuális teljesítményei közé tartozik: „A parlamenti karcolatokban voltaképp minden ennek rendelődik alá. Ez mélyítheti el az író travesztikus hajlamait, ez nyit készségesen teret a parodisztikus hangnak csakúgy, mint a zsáner jelleg humoros kiemelésének az alakok rajzában.”

Mikszáth 1887-től haláláig országgyűlési képviselő volt. Érdekes módon, nem szülőföldjén, Nógrádban, hanem a Székelyföldön előbb Illyefalva, azután, az 1892-es ciklustól kezdve, a fogarasi terület képviselőjeként delegálták. A választók dolgaiban lelkiismeretesen eljárta, azonban csupán kétszer szólalt fel. Vágyott a közéleti szerepre, de irtózott magától a szerepléstől.

Az én kortársaim

„Több mint huszonöt éve taposom a t. Ház szőnyegeit. Sokat láttam, sokat átéltem, sok millió forintot megszavaztam. E hosszú korszak szereplő politikusait személyesen ismertem, sőt barátságban voltam sokakkal; láttam őket kívülről és belülről. Szemem előtt nőttek meg némelyek és zsugorodtak össze mások. Mondhatom, több illúziót vettem ez idő alatt, mint haját, pedig ugyancsak dús hajam volt és most ritka” – olvasható a bevezetőben említett, két kötetben, a negyvenéves írói jubileumra válogatott és kiadott *Az én kortársaim* című parlamenti karcolatgyűjtemény előszavának felütése.

S itt ismételjük meg Révai Mór visszaemlékezését, miszerint – bár nem mindig teljesítette nagy lelkesedéssel a napi újságírói penzumot – lelkiismeretes és kérlelhetetlen volt önmagával szemben, amikor azt látta, hogy a napi témában, éppen az írói megformáltság miatt,

benne rejtőzik a maradandóság lehetősége. „Rendesen Scarron jelzésű cikkei voltak ilyenek, ezek az adomaszerű tárcái, amelyeket már megírásuknál rövid életűeknek tartott; azért jegyezte álnévvel. Ily vitatkozásoknál azzal döntötte el a kérdést, hogy amit Scarron írt, azt Mikszáth Kálmán csak akkor veheti figyelembe, ha Scarron is tekintettel volt Mikszáth Kálmánra.”

Az idézett *Előhangban* Mikszáth maga is úgy nyilatkozott, hogy „efemer dolgoknak” tekintette effajta országgyűlési cikkeit, s előbb nem is gondolkodott azon, hogy külön kötetbe adja ki őket. De mivel hirtelen eltűnni látszott az a parlament, melynek szokásait, alakjait és levegőjét rajzolta, egy érzékletes képet alkalmazva, „tudósításait” ahhoz a borostyánkőhöz hasonlította, melyben ott ragadt valamikor egy szúnyog, s a kőnek a szúnyog, a szúnyognak a kő ad nagyobb értéket. „Ez a fölfogás adja meg a jogcímet, hogy ‘in politics’ írt firkáimat, melyekbe úgyis elég sok szépirodalmi elementumot szoktam vegyíteni, beveszem összegyűjtött könyveim sorozatába. Mert ha hangulatot kelt a nézőben az ős szúnyog, egy lény, mely akkor döngött, szállodogált a mezőkön, mikor még Krisztus meg sem született, mikor még a rómaiak, görögök se voltak – hogy talán egy Pharaó orrán ült egyszer, vagy még sok ezer évvel régebb –, éppúgy nyerhet érdeket a cikk azáltal, mert egy eltűnt világ valamelyik eseményének képződésekor, annak izzó állapotában termett.”

Mikszáth a két kötetes válogatásban filológiailag is igyekezett adatokkal ellátni a cikkeket, azok jó részében legalább a megírás és megjelenés idejét megjelölve, ám gyakran egyéb adalékot is közölt. A *klub alkonya* című íráshoz például: „Ez a cikk íratott 1905 decemberben s nagy konsternációt keltett a pártban. Néhány hónappal utána, 1906 tavaszán azonban mégis beteljesedett, a szabadelvű klub végleg feloszlott.” Vagy az *Orá-*

torok, rétorok és fecsegők című karcolata után ezt a megjegyzést illesztette: „A cikk 1902-ben íratott az obstrukció kezdete-kor, midőn az elfajult vitatkozási modor aggodalmakat kezdett kelteni.”

Más munkái mellett figyelemre méltó a *Milyen a magyar karakter?* című írás, mely aránylag rövid párbeszédnek a tanulsága esszenciális igazságokra fényt nyitó kemény kritika: „... a magyar népnek sokkal jobb szíve van, hogysen valaha jó közigazgatása lehessen”. Sokat foglalkozott Tisza Kálmánnal – a *Tisza Kálmán és az írók* című karcolatában például azt a tévképzetet kívánva eloszteni, hogy Tiszának semmi érzéke nem lett volna az úgynevezett szép mesterségek iránt. Anekdotikus elemekkel volt teli a *Záptojások az alkotmányban* című írása. Az *Egy bonyodalom pszichológiája* című, tulajdonképpen a bűnügy pszichológiáját faggató, a többi cikk közül kilógó írásában pedig visszaemlékezett a tiszsaeszlári perre is, ahol az író személyesen hallgatta a tárgyalást, s benne a hamis tanúzás karakterére is igyekezett fényt deríteni.

Az eszlári per a dualizmus kori békekorszak egyik legnagyobb sajtószenzációja volt. A középkori vérvád felszításával folytatott antiszemita kampány, amelyre egy tiszsaeszlári parasztlány felderítetlen eltűnése adott alkalmat, s amely 1883 elején a nyíregyházi törvényszéki tárgyaláson érte el izgalmi tetőfokát, a lapok többsége számára izgalmas téma volt, s korábban a *Pesti Hírlap* Mikszáth Kálmán több, a tárgyalásról küldött riportját közölte.

Az *én kortársaim* kötetben megjelent tárcában ekképpen írt: „Hogyan? A hulla nem az Eszteré, de a hulla ruhája az Eszteré. A homlokára üt: Hollah! S kinyílik előtte a nagyszerű, vonzó panoráma, hogy a zsidók idegen hullát öltöztettek fel az Eszter ruháiba. És így kezdődik e pör világraszóló érdekes része. És a vizsgálat elkezdte ezt a fantomot kergetni s megy, megy a nyomokon,

erőszakolva lépéseit, megy jóhiszeműleg, s ami akadály támad, eltávolítja, néha törvénytelen módon is, néha hamis tanúkkal is, de mindig azon hiszemben, hogy az igazságot szolgálja, és mindig azon hiszemben, hogy a közbejött akadály is csak egy mesterségesen lábuk alá vetett gáncs, mely hasonlóan hamis tanúzásból származik.”

Mikszáth szerint mindenki hamis tanúkkal dolgozik, miközben mind a két fél meg van győződve a maga igazáról, becsületes feladatáról, „az igazság pedig ezalatt mélyen eltakarva, szinte kiáshatatlanul fekszik a hazugságok boglyája alatt”. S ez utóbbi megállapítás nemcsak a perre vonatkozott, hanem a közéletünkben felbukkanó minden vitás esetre, jelenségre is.

Mikszáth karakterábrázolására, humorára, mesélői viselkedésére példaként idézzük a *Szinyei Merse Pál* című írását, a Keszler Józsefhez intézett levelét, nem disputálni kívánva a műkritikussal, hanem a Nemzeti Szalonban látott kiállítás apropóján csupán megidézni az ex-képviselőtárs alakját. Szinyei Merse Pál ugyanis szintén parlamenti képviselő volt, s ez azonnal kedves fricskára indította az író tollát: „Hát lehet egy képviselőben annyi poézis?”

A festőt jellemezve pedig nem mulasztotta volna el, hogy azonnal a környezetet, a politikai társaságot kritizálja, a csapongónak tűnő gondolati társításokat tudatosan, logikusan építve fel:

„Maga a színtisztetség. Erősen dzsentriember, nagy családból. Az ilyeneknek nem árt, ha tud festeni. Többet érne ugyan, ha kártyázni tudna, de a festés is valami.

(...) Hogy tud-e előadni? Mert hát az előadás, az a valami. Garrick és Coquelin is tudott előadni, de csak szerepet. Mentelmi ügyeket már nem tudott volna előadni. Hja, az előadónak születni kell. És az előadáság még nem is a csúcs. Mert a jó előadó még nem annyi, mint a jó közbeszóló. A jó közbe-

szóló félelmetes erő. A goromba ember hatalom. A nagy száj dominium.”

Nemcsak másokat kritizált Mikszáth, de az ironikus önbírálat is megjelent a következő bekezdésben: „Velünk élt, velünk hallgatott beszédek, velünk evett, velünk bőfögött és velünk éljenzett. Körülbelül ebből áll a mi életünk.”

A dzsentri-vér tehetséget éltető erejéről szólna az egész réteget bírálta, majd hirtelen rátért a Szinyei-művészet szubjektív értékelésére, humoros fordulatok közé ékelve egyszerű kifejezésekbe öntött esztétikai mondanivalóját. „A választóknak több eszük volt, mint a Gondviselésnek; a múlt cikluson otthon marasztották, és íme unalmában festett egy csomó képet, melyekkel a kor legnagyobb tájképfestői közé emelkedett.”

E fejtegetést követi egy anekdotikus rész, talán épp ezért írta meg Mikszáth a tárcát, mégpedig a képek áráról, az érték viszonylagosságáról való eszmefuttatása megvilágításához, beszédes illusztráció gyanánt. A józan ésszel nem tartotta ugyanis összeegyeztethetőnek, hogy ha egy majort például húszezer forintért meg lehet venni, miért kerül negyvenezerbe a majorról festett kép. Mikszáth itt szerepet játszott, az értéket csak pénzben mérni tudó dzsentrinek a szerepét, akinek nem sok esélye van a polgári értékrend elsajátítására:

„Ebben a művetben aztán összezavarodott bennem a képbíró a földvásárlóval, s gyakran kérdeztem tőle ilyeneket:

- Hány hold lehet ez?
- Vagy tíz.
- És kinek a földje ez?
- Ez az enyém volt.
- Hát ez a másik?
- Ez most is az enyém.
- És ez a rétség?
- Ez a szomszédomé, egy paraszté, valami Hajlínnyek Jánosé.
- Nem tudod, hogy adja?
- Ki? A paraszt?
- Azaz, hogy mi az ára ennek a képnek? (...)

– Te valami másra gondolsz – korholt szelíden.

– Arra gondolok, Palikám, hogy te vagy a legboldogabb dzscentri a világon.

– Én? – felelte szomorúan, szép tiszta kék szemeit rám szegezve.

– Mert te kétszer is eladhatod a földjeidet, sőt, még a szomszédjaidét is.”

Karcolat és regény

A hírlapi karcolatíró és a prózaíró Mikszáth egymástól elválaszthatatlan: például a karcolat-forma elemi sokféleképpen visszatérnek, variálódnak szatirikus történeteiben. A vidékről a fővárosba került, törtető képviselőről előbb a humoros-anekdotikus parlamenti tudósításokban számolt be, majd *Katánghy levelei*, a *Pesti Hírlap*ban közölt „tudósítások” nagy sikere arra ösztönözte az író, hogy a leveleket újabb történetekkel egészítse ki. Ez adta tehát az ötletet a *Két választás Magyarországon* megírásához. A levelek után tehát a fikciót kikerekítette teremtett előbb *Nagyságos Katánghy Menyhért képviselő úr viszontagságos élete, kalandjai, szerencsétlensége, szerencséje és művei* címmel, egy év múlva, 1897-ben írta meg *A körtvélyesi csíny*t, s e részeket foglalta össze a *Két választás Magyarországon* című regényében. Az *Új Zrínyiász* parlamenti jelenetei ugyancsak felerősítve hordozták magukban ezeket az imitatív parodisztikus tanulságokat.

Előfordult az is, hogy egy konkrét sajtóhír szolgáltatta regényének kiindulópontját. A *Nosztty fiú esete Tóth Marival* című regényének alapötletét egy „bácskai szenzációból” merítette, illetve a *Különös házasság* esetében a témát hitelesnek tűnő szóbeli közlésből kölcsönözte az író, fölöslegesen tartva a további forráskutatást. Így a tények természetesen keveredtek a képzelettel, összeolvadt a krónikás riportíró úgynevezett adatszerű hitelessége a mesei képzet

játékával – megfigyelhetően az utóbbi fikciós alakítás révén teremtve sajátos, szuverén írói erőnyeket.

Katánghy életének megírására a *Pesti Hírlap* szerkesztői ösztönözték, felbuzdulva a közönségnek a figura iránt tanúsított hatalmas érdeklődésén. A képviselő Mikszáth írta meg a képviselő Katánghy életét – nehogy azt gondolja a közönség, hogy Katánghy nem is létező személy, illetve, hogy a Mikszáth nevű tehetséges író a levelek szerzője –, s ez a vállalkozás már önmagában is a szatíra lehetőségét fokozta, hiszen ha létezett az életrajzíró számára olyan tárgy, amely a megörökítésre tökéletesen érdemtelen, akkor Katánghy élete mindenképpen az volt – emelték ki e sajátosságot a Mikszáthról szóló monográfiák.

Bár alakja életével is foglalkozott, érdeklődése inkább a választás, a „képviselőfaragás” felé fordult. S ha a szatíra túlozta is a valóságot, a reális életanyag és az anekdota mégis példászerűen olvadt eggyé a műben. Az első és a második megválasztás történetében nemcsak a választási csalások és visszaélések leírása érdekes, de a benne megnyilvánuló önirónia szintén figyelemre méltó.

Mikszáth jól látta, hogy a választás – így saját megválasztása is – soha nem más, mint egy jól megrendezett komédia. Parlamenti és politikai, valamint jelentős publicisztikai tevékenységének tapasztalatai egyébként nem kis mértékben járultak hozzá *A Nosztty fiú esete Tóth Marival* egyes jeleneteinek megformálásához, eseményeinek frappáns megjelenítéséhez, például a Kopereczky Izsák Izrael főispánná választását bemutató fejezetben és az ehhez kapcsolódó eseménysorban.

Mikszáthról szóló nekrológiájában Móricz az előd eredetiségét, sikerét és értékét a tárcákban látta:

„Ennek a sajátos műfajnak ő a legnagyobb mestere nálunk. Három nagy kvalitása tette azzá, bámulatos újságírói érzeke; minden megvolt benne, amit

ezen értünk: frissesség, okosság, tapintat, merészség, a lényeges vonások csálhatatlan megsejtése és a gyors előadói képesség. Az írói tehetség, amely lehetővé tette, hogy a szürke mindennapi mából az örökös típust csinálja meg, s hogy kilencclábas kis írással egy nagy irodalmi mű benyomását idézte elő. A harmadik a legsajátosabb, és a másik kettőnek éppen alapja: Mikszáth a magyar dzsentri diskuráló tehetségét virágoztatta ki irodalmilag.”

Hatását Móricz ott vélte megtalálni, „ahol ő maga is nagy volt: a hírlapirodalomban”. Nyelvének, stílusának, észjárásának akaratlan és öntudatlan hatása szinte az egész magyar hírlapirodalomban ott van. Társai között Móricz a legszerencsésebb alaknak látta Mikszáthot abban a korszakban, „amikor a hírlap megette az írást”.

„Az Írás ugyanis azért lőn, hogy az örökkévalóság számára tartsa meg a ma életét. De jött az Újság, amely a más csak a holnapi napnak akarja a reggeléhez szervírozni. És eljött az az idő, a nyolcvanas évek táján, mikor a magyar közönség, amelynek Jókai felcsigázta az érdeklődését, hirtelen jött étvágygal a napi munkája előtt minden reggel hatalmasan jól akart lakni: s megette a tegnapi szenzációját és az egész magyar irodalmat egy-egy früstökre minden nap. (...) Hírlapírás, irodalom bámulatosan összekavarodott, s a lapok a legkényyszerítőbb eszközökkel szítták fel az igazi írói tehetségeket.”

Mikszáth regényeiben egyébként sokszor megfigyelhető a törekvés, hogy megtartsa a művek krónikajellegét azért, hogy akár a regény is az adatszerű hitelesség illúzióját keltse fel az olvasóban. Ugyanúgy, ahogyan egy riport működhet – erre szolgál például a források emlegetése, gyakran az eredeti hely- és személynevek megtartása, a készen kapott anyaghoz való ragaszkodás.

„Egy még nem is nagyon megsárgult krónika után from ezeket a dolgokat, úgy,

amint következnek. Annyira biztosak és hívek az események egyes főadatai, hogy a neveket sem tartom szükségesnek megváltoztatni, és semmi cirádát, semmi írói arabeszket nem teszek hozzá.”

Azt is hangsúlyozta, hogy kort fest, így igazat kell mondania:

„Még szerencsés a meseíró, aki olyan eget fest a meséjéhez, amelyet akar. De én krónikát írok. Buttler itt járt, itt szenvedett közöttünk, és még élnek emberek (...), akik kezet fogtak vele és belenéztek szomorú arcába.”

Mindezek természetesen a fikció síkjára kerültek, de az írói fantázia valóságként való feltüntetésében segíthetett az újságírói gyakorlat. Egyébként többször hangoztatta: nem az a fontos, úgy volt-e minden, ahogy ő leírta, az irodalom, a könyv ugyanis nem arra való, hogy belőle pontosan megtudjuk, mi is történik az életben, hanem arra, hogy megtudjuk: mi az, ami megtörténhet.

A mindvégig „írányregény” minőségében értékelt *Különös házasságban* – monográfiájában Eisemann György meggyőzően vitatkozik az allegorikus szempontokat előtérbe helyező „írányregény” jellegre vonatkozó felfogással – Mikszáth eleve a saját fikcióját kívánta érvényesíteni a történet bonyolításában, s talán éppen ezért hangsúlyozta annyira azt a bevezető megjegyzést, mely szerint még a szereplők nevét sem kívánja megváltoztatni, hiszen a megtörtént eseményeket illetően az író a lehető legnagyobb mértékben hűséges maradt az eredeti adatokhoz. A „cirádák és az 'írói arabeszk'” nélkülözésének emlegetése éppen azok túlzott jelenlétéről kívánta elterelni az olvasó figyelmét.

A *Nosztty fiú esete Tóth Marival* című regényét – mely 1908-ban jelent meg három kötetben – a *Vasárnapi Újság* már 1906 őszén elkezdte folytatásokban közölni. Eisemann György e „riportregény” revízióját is elvégezte kismonográfiájában. Fontos szerepet tulajdonított annak, hogy a folytatásos közlés még

tartalmazta azt az első fejezetet, amelyet Mikszáth később, kihagyott a végleges, könyv formájában megjelent változataból, illetve annak csak egyes fragmentumait vette át. Eisemann utal arra, hogy „egy fiktív korrupciós botránynak és politikai kezelésének a 'leleplezése' határozta volna meg a további epikai fejlemények értelmezhetőségét”, ám mivel ezt a részt a szerző elhagyta, így nem az érintett apa, Noszty Pál központi szerepével indult a cselekmény.

Megemlíti azt is, hogy a kortársi kritikában csupán Csáth Géza vette észre Mikszáth Kálmán szövegének összetett és modern voltát, vitába szállva az író utóhangjának megállapításaival is, nem tartva riportregénynek a művet, éppen ellenkezőleg: olyan mesének, amelynek lélegző, élő alakjait az író mozgatja saját erejével.

E vélekedéssel azonosulva, Eisemann György sem tartja riportregénynek vagy riportszerű elbeszélésnek, avagy végső soron a riportműfaj „megnemesítésének” Mikszáth regényét. Szerinte a szöveg a „dokumentarista stíluson messze túlhalad”, jóval többet nyújtva a megértéshez szükséges minimális közlésen és „objektív” adatokon. Éppen ezért az utóhang önjellemzését mint „dokumentarista tévedés”-t értékeli, ám magát a művet egyre növekvő fontosságú alkotásként a Mikszáth-kánonban.

A regényt gyakran vádolták azzal, hogy elnagyolt, azzal is, hogy az anekdotizmus felületességet eredményez, illetve szintén felrótták hiányosságként a zsurnalisztikus stílust. Ám Mikszáth maga is azt fejtegette a könyvhöz fűzött *Utóhangban*, hogy a regényirodalom egyre inkább a riport felé közelít – s e művét nem egyszer ugyancsak riportregénynek nevezte. Bár azt sem lehet kizárnunk, hogy utószavával Mikszáth csak folytat-ta azt a játékot, amelyet a fikció és a valóság szintjeinek egymáshoz ötvözésével már korábban elkezdett.

„Világos tehát, hogy az elbeszélő irodalom még mindig megy előre. Megy, de hová? Én úgy gondolom – írta –, hogy a hírlapírói riport felé. Itt fogja valahol megtalálni a tökélyt.

(...) A riport az egyetlen, mely a maga eredeti természetességében folyik. Legközvetlenebb rajzolata a valóságnak, s azonfelül szabad és független a szabályoktól.” – Mikszáth szerint tehát csak a riport képes arra, hogy felmutassa a nyers esemény-valóságot, s minél kevesebb teret kapjon benne a kitalálás, a mese, így az olvasóhoz is közelebb kerülhessen az egyre prózaibbá váló élet.

Földes Anna a szépírói és újságírói tollvezetését párhuzamairól szólva nem a kettő lehetséges ellentmondásaira, inkább egymást megerősítő voltára helyezi a hangsúlyt *Újságírás és irodalom* című könyvében. A tárca, karcolat, glossza és kritika irodalmi sajátosságait bizonyítja, de nagyobb teret szentel a riportnak, megvizsgálva a riport és a regény vagy az esszé közötti áthangzásokat.

Ő is utal arra a gyakran idézett Mikszáth-utóhangra, amelyben az író felvázolja a riport és az irodalom találkozásának, a riport irodalmat megújító képességének lehetőségeit. Földes hozzáteszi: „a riportert szabadságához tartozik az is, hogy nem kell az alakokat végig összetartania, mint az elbeszélőnek, szélnek is eresztheti őket, mint ahogy Mikszáth tette, amikor a kicsikart házasságok témájához a Tóth mari sorsát – a történet bizonyító magvát – emelte ki, megserkesztett lezárás nélkül.”

Földes Anna a riportot egyértelműen irodalmi műfajnak tartja, amit nemcsak Mikszáth példájával bizonyít, hanem – hogy csak a legnagyobbakat idézzük – Illyés, Nagy Lajos vagy Örkény szociográfiáival, Móricz riportregényeivel támaszt alá, nem beszélve az 1970-es években megindult irodalmi riportantológiákról, az *Írószemmel* című sorozat kiváló darabjairól.

A sajtó: hatalom

Az újságírás legfőbb feladatának Mikszáth azt tartotta, hogy gondolatilag és eszmeileg hosszabb távon tudja befolyásolni az olvasót, mint ahogy azt a mindennapok történései teszik.

Véleménye szerint „a lapok nem a napok fotográfiái voltak, hanem a közönség vezetői”, s a hírszolgáltatnál fontosabbnak tartva a józan eszmék terjesztését, nem azt kívánta kidomborítani, ami történt, hanem annak az útját volt hivatott előkészíteni, aminek egy év múlva kell történnie.

Amikor a lapban is publikáló íróként s barátként 1899-ben megjelenésre szánt köszöntő levelet írt Kiss Józsefnek, *A Hét* szerkesztőjének, a politikai és irodalmi heti szemle tízéves jubileumára, saját lapalapítási tapasztalatait is felhasználva, fogalmazott hasonló szellemben:

„Tudod-e, hogy Te *A Héttel* mi mindent építettél és roncsoltál össze? Mi, akik eddig lapokat alapítottunk és szerkesztettünk, nagyobb-kisebb szerencsével (én például nagyon kicsivel), valami itthon élő politikai csoportot vettünk szemügyre, annak csináltunk egy-egy lapot. (...) Annál jobban meglepett *A Hét*, mikor megindult, s láttam az első számaiból, hogy ez olyan embereknek van szerkesztve, aminők majd ezután lesznek, ha lesznek. Magas szempont, essay-i távolságban a szereplőktől, modern világnézet, egy-egy bepillantás a XX-ik század ajtóhasadékain, merész röpülés a gondolatok szabad országában, ehhez járult az újságanyag merész feldolgozása.

(...) S ami a leghajmeresztőbb volt, *A Hét* éles, villogó lancettával kezdte kizipiskálgatni a dolgokból és kérdésekből az igazságot, ti. az igazi igazságot, mert Magyarországon vannak különféle igazságok, pártigazságok, családi igazságok, kaszinói igazságok, de az igazi igazságot éppen úgy nyelv nélkül kellene ábrázolni, mint a Lánchíd oroszlánjait.”

Mikszáth Kálmánnak tehát – amint a fenti idézetből is következtethetünk erre – megvolt a saját lapalapítási ambíciója (1897-98-ban jelent meg az *Országos Hírlap*), próbálkozott az úgynevezett mérsékelt ellenzékiességgel, a *Pesti Hírlaphoz* azonban mindig visszatért, melynek hasábjain újra kormánypárti módon követte a gyakorlatban liberális beállítódását. Saját lapra azért vágyott, mert a maga felügyelete alatt kívánta megvalósítani mindazt, amit elvárt a sajtótól, tehát a tájékoztatás, a véleményirányítás és a problémafeltárás szabad és őszinte módját.

„Évekig erről ábrándozott; nem tartotta teljesnek a politikus és az író életét, ha nem rendelkezik saját külön orgánummal – írta Révai. – Különben is a hatalmat tartotta legfőbb dolognak, amire az embernek érdemes vágyódni. Neki, aki a legnagyobb tehetség birtokában volt, nemigen imponált más tehetség, de imponált a hatalom, imponált az erős ember, aki a hatalmat gyakorolja. A modern hatalmi eszközök között az újságot tartotta a legfőbbnek, minden emberi hatalom forrásának és fő eszközének. A lapvezérek hatalmát többre becsülte, mint a hadvezért, nagyobbra tartotta hatalmi körét és befolyását.”

Egy év múlva azonban kiábrándult a lapkészítésből, pedig az értékelők szerint egyedül rajta múltott az újság sorsa. Ugyanakkor talán éppen a megpróbált hatalom nem volt a kedvére, mert fel kellett ismernie, hogy az elképzelt, korlátlan hatalommal a sajtó mégsem bánhat egészen szabadon. A szerkesztői függetlenségnek folyamatosan gátat szab a politika és a gazdaság, a tőke és az ideológia, mely két tényező gyakran sokkal erősebben összekapcsolódik, mintsem felvehetné velük a versenyt az erkölcsössé tenni kívánt sajtó hatalma.

Nem feledhető az sem, hogy megismerte a politikával járó felelősséget, s minden bizonnyal ezért nem vállalt semmilyen irányító szerepet az országos

közéletben. A közéleti szerep és a magánérdek összeütközése nemcsak számos tárcájában jelent meg konfliktusként, de *A beszélő köntösben* és utolsó regényében, *A fekete városban* is.

Mikszáth mindvégig moralista maradt. S fel kellett továbbá azt is ismernie, hogy egy újság élén nagy veszélyeknek, kísértéseknek van kitéve ez a követni kívánt erkölcs. A hatalom erkölcsét tehát a sajtó világában sem látta körvonalazódni az író.

A „legiróbb író” – ahogy Ady Endre írta róla a *Vasárnapi Újságban* 1910. május 15-én, egy nappal a jubileumi díszülés, két héttel a halála előtt. „Mikszáth nem a poéták, nem az élet keresztre feszítettjeinek az írója – fogalmazott a költő –, de miért legyen több, mint Mikszáth?”

Rímelt ez a kérdése Móricz Zsigmond fölvetésével, amely szerint csak azon a téren kell keresni Mikszáth hatását, ahol ő maga is nagy volt: a hírlapiroda-

lomban. „És hogy az egész magyar hírlapirodalomban ott van az ő nyelvének, stílusának, észjárásának akaratlan és öntudatlan hatása, azt minden épeszű embernek meg kell látnia. Az ő műfajai, a közvetlen hangú tárcsa, a politikai croquis s a mindenütt szükséges jóízű, magyaros sváda valósággal elöntötte és felüdítette a lapokat.”

Móricz szerint az irodalomban nem lehetett annyira érezni Mikszáth hatását, s ennek egyetlen oka volt: a hírlapirodalommal ellentétben ott nem csinált forradalmat. S míg elismerte a már idézett köszöntőben, hogy Kiss József és *A Hét* mennyire eleven szellemi életet fakasztott, „s hogy egy hatalmas írói nemzedék nőtt föl körülöle, mintha a földből támadt volna”, Mikszáth az irodalmi (nyelvi és stílusra vonatkozó) eszményt a hírlapi cikkekbe és tárcákba igyekezett rejtteni.

Madarász Gyula: Kései virágzás

Irodalmi évfordulók 2010-ben
A PIM (Petőfi Irodalmi Múzeum) összeállítása

75 éve született

Bertha Bulcsú
író, publicista (1935–1997)

Montágh Imre
logopédus, nyelvész (1935–1986)

80 éve született

Beney Zsuzsa
orvos, író, költő, esszéíró (1930–2006)

Galgóczi Erzsébet
író (1930–1989)

Pirnát Antal
irodalomtörténész (1930–1997)

Raffai Sarolta
író, költő, politikus (1930–1989)

Zsoldos Péter
sci-fi író, újságíró, karvezető (1930–1997)

100 éve született

Bóka László
irodalomtörténész (1910–1964)

Csapodi Csaba
könyvtörténész (1910–2004)

Dobossy László
irodalomtörténész (1910–1999)

Faludy György
költő, műfordító (1910–2006)

Gáldi László
irodalomtörténész, szótáríró, költő (1910–1974)

Lénard Sándor
orvos, író, költő, latin műfordító (1910–1972)

Lengyel Dénes
író, irodalomtörténész (1910–1987)

Sértő Kálmán
író, költő, újságíró (1910–1941)

Tatay Sándor
író (1910–1991)

Vas István
író, költő, műfordító (1910–1991)

120 éve született

Eckhardt Sándor
irodalomtörténész, szótáríró (1890–1969)

Hunyady Sándor
író, újságíró (1890–1942)

Kner Imre
tipográfus, nyomdász, könyvművész (1890–1944)

Makkai Sándor
református püspök, író (1890–1951)

Reményik Sándor
költő, lapszerkesztő (1890–1941)

125 éve született

Benedek Marcell
irodalomtörténész, író (1885–1969)

Dénes Zsófia
író, újságíró (1885–1987)

Fülep Lajos
művészetfilozófus (1885–1970)

Kosztolányi Dezső
író, költő, műfordító (1885–1936)

Lesznai Anna
író, költő, grafikus (1885–1966)

Lukács György
esztéta, filozófus, politikus (1885–1971)

Salamon Béla
színész, humorista, kabaréigazgató (1885–1965)

Vérsi Margit
grafikus, író (1885–1961)

150 éve született

Kner Izidor
könyvkiadó, nyomdász, író (1860–1935)

Rákosi Viktor
humorista, író, publicista (1860–1923)

Révai Mór
író, könyvkiadó (1860–1926)

175 éve született

Herman Ottó
etnográfus, polihisztor (1835–1914)

200 éve született

Hunfalvy Pál
etnográfus, finnugrista (1810–1891)

Nagy Ignác
író, újságíró, lapszerkesztő (1810–1854)

220 éve született

Kölcsey Ferenc
költő (1790–1838)

Teleki József
nyelvész, történész, erdélyi kormányzó
(1790–1855)

225 éve született

Döbrentei Gábor
költő, műfordító, színikazgató (1785–1851)

250 éve született

Diószegi Sámuel
botanikus (1760–1813)

Pálóczi Horváth Ádám
író, költő, folklorista (1760–1820)

275 éve született

Báróczy Sándor
testőríró, műfordító (1735–1809)

300 éve született

Klimó György
rk. püspök, főispán, könyvgyűjtő
(1710–1777)

325 éve született

Esterházy Pál
nádor, költő, zeneszerző (1635–1712)

475 éve született

Bornemisza Péter
református teológus, író, költő
(1535–1584)

500 éve született

Heltai Gáspár
nyomdász, író (1510?–1574?)

575 éve született

Thuróczy János
krónikaíró (1435?–1489?)

5 éve hunyt el

Eörsi István
író, költő, műfordító, dramaturg
(1931–2005)

Fónagy Iván
nyelvész, irodalomtudományi szakíró
(1920–2005)

Hernádi Gyula
író, költő, forgatókönyvíró (1926–2005)

Kishont Ferenc
író, újságíró, humorista (1924–2005)

Tar Sándor
író, költő (1941–2005)

Török Endre
irodalomtörténész, eszmetörténész,
egyetemi tanár (1923–2005)

10 éve hunyt el

Petri György
költő, műfordító (1943–2000)

Végh Antal
író, szociográfus (1933–2000)

15 éve hunyt el

Baka István
író, költő, műfordító (1948–1995)

Bor Ambrus
író, műfordító (1921–1995)

Csorba Győző
költő, műfordító (1916–1995)

Herceg János
író (1909–1995)

Kozmutza Flóra (Illyés Gyuláné)
pszichológus, múzsa, emlékiratíró
(1905–1995)

Mándy Iván
író (1918–1995)

Méliusz József
író, költő, újságíró (1909–1995)

Móricz Virág
író (1909–1995)

Páskándi Géza
költő, drámaíró (1933–1995)

Santarcangeli, Paolo
magyar származású olasz író, költő,
műfordító (1909–1995)

Simonffy András
író, újságíró (1941–1995)

20 éve hunyt el

Buday György
grafikus, fametsző, illusztrátor
(1907–1990)

Ottlik Géza
író (1912–1990)

25 éve hunyt el

Andrássy Katinka (Károlyi Mihályné)
emlékiratíró (1892–1985)

Kálnoky László
költő, műfordító (1912–1985)

Scheiber Sándor
rabbi, irodalomtörténész, néprajzkutató
(1913–1985)

Vaszary Gábor
író, újságíró, grafikus (1897–1985)

30 éve hunyt el

Hajas Tibor
költő, performer (1946–1980)

Hatvany Bertalan
gyáros, mecénás, író, utazó (1900–1980)

Tamkó Sirató Károly
költő, műfordító (1905–1980)

40 éve hunyt el

Fekete István
író (1900–1970)

Fülep Lajos
református lelkész, művészettörténész,
művészetfilozófus (1885–1970)

Szöllősy Klára
író, műfordító (1913–1970)

Váci Mihály
költő (1924–1970)

Veres Péter
író, politikus (1897–1970)

75 éve hunyt el

Kner Izidor
könyvkiadó, nyomdász, író (1860–1935)

80 éve hunyt el

Mikes Lajos
újságíró, műfordító, szerkesztő
(1872–1930)

Szabolcska Mihály
református lelkész, költő (1861–1930)

100 éve hunyt el

Mikszáth Kálmán
író, lapszerkesztő (1847–1910)

Petelei István
író, újságíró (1852–1910)

120 éve hunyt el

Orbán Balázs
etnográfus, fotográfus, író, utazó
(1830–1890)

150 éve hunyt el

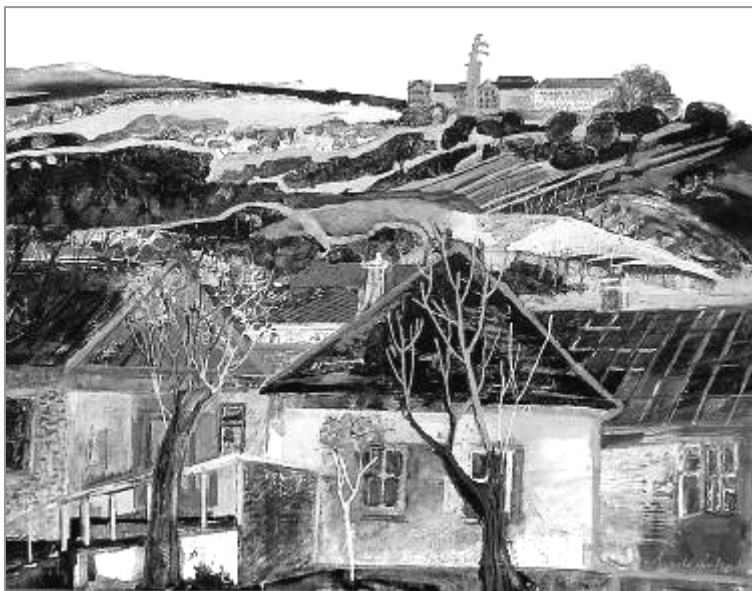
Bolyai János
matematikus, író (1802–1860)

Széchenyi István
politikus, író (1791–1860)

275 éve hunyt el

II. Rákóczi Ferenc
erdélyi fejedelem, író (1676–1735)

(Forrás: www.pim.hu)

Madarász Gyula: Pannonhalma '98 (fent); Nyár vége

HALOMBAN HAIKU

Napút, 2010/2. szám

A folyóirat kiadója mögött álló Cédus Művészeti Alapítvány „halom, hegy, domb” címmel hirdette meg tavaly tematikus haiku-pályázatát, s a felhívásra mintegy 200 szerző küldte el munkáit. A *Napút* ez évi második száma 84 haikuköltő műveiből válogatott, mintegy megelőlegezve Vihar Judit könyvhétre megjelenő nagy vállalkozása (a *Magyar haikuköltők antológiája*) kortárs kínálatát, hiszen abban a mostani válogatásból is több darab szerepel.

A folyóirat több miniatűr esszét, recenziót, illetve tárcát is közöl, többnyire a háromsoros, 17 szótagos japán műfaj „parányiban a mindenséget” elvének jegyében. A haiku egyébként több, mint műfaj, nemcsak irodalom, hanem vallás és filozófia is, mint ahogy ez a keleti művészetekre általában jellemző. Ehhez csupán a prózába ágyazott haikukat is író Sabine Sommerkamp írásának címét idézem: „*Haikut írni annyi, mint világoasságot gyújtani*”.

NAPÚT-FÜZETEK, 40–42.

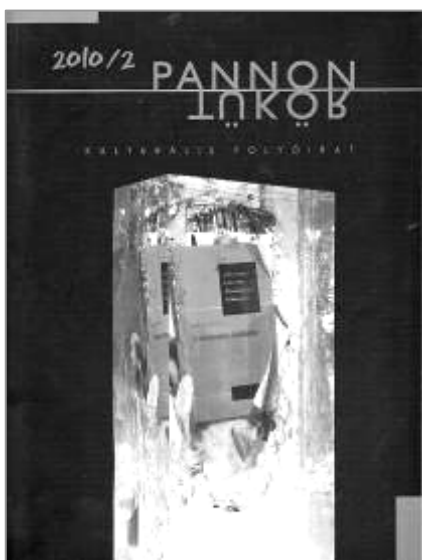
A *Napút* folyóirat mellékleteiből, a *Káva Téka* sorozat füzeiteiből most a három utóbit tartom kezemben. Ezek a 2–3 íves kiadványok tulajdonképpen önálló köteteket helyettesítenek – bár karcsú köteteket, mégsem margó-jellegűeket.

Szűcs Ákos: Fellebben a tunika. (Kultúrtörténeti esszék). Hogyan alakult a női sors? Miért éppen úgy? Mi az, ami változik, s mi az, ami állandó egy nő életében az ókortól az újkorig? Milyen szerepet kapott a gyerek az egymástól eltérő életvitelekben és gondolkodásmódokban? Milyen volt a szülő és a gyerek kapcsolata? Szűcs Ákos magyar-történelem szakos tanár, s több mint másfél évtizede kutatja a nő szerepeket, a női státusz történelmi alakulását. Szórakoztató és ismeretterjesztő esszéiben érdekes kultúrtörténeti jelenségeket mutat be a nők és

gyermek sorsváltozataiból. Íme néhány téma megjelölés *A nők bizony ravaszak* című első fejezetből: *Hogyan lett Vénusz-ból rabszolga; Házasság és házasságtörés (Az ókori Kelet); Fellebben a tunika (A görögök); Véres lábú római nők (Róma); Ha nincs szex, irány a pokol (A középkor); Hitvesem, a tenyészállat (Az újkor); Meny nyibe kerül egy nő? (A magyar középkor); Forradalom a házasságban (A magyar újkor); Levetem a jelmezem (A XIX. századi fordulat); A szabadság diszkrét bája (A XX. századtól napjainkig).*

Szeget szöggel. (Szójáték: gyűjtés, alkotás). A Cédus Művészeti Alapítvány írta ki azt a szójáték-gyűjtő pályázatot is, melynek pályamunkáiból összeállt az antológiafüzet. Találunk itt egy csokrot az Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági Vezetőségének gyűjteményéből, Baksa Bernadett és Vadász Árpád szójátékos verseiből – utóbbi szerzőnek a remekbe szabott, groteszk sírfeliratait is olvashatjuk; Gárdonyi Éva a viccekben föl-lelhető nyelvi lelemények közt szemelgetett; Pataki Edit nyelvtörő mondókat írt.

Nyilas Attila: Egynyári jegyzetek (2006–2008). Nyilas Attila 1965-ben született, s az új füzet, mely 123 számozott, olykor külön címmel ellátott „nyári tételt” tartalmaz, a 9. önálló kötete. A versek jó része – lírai jegyzetek, gnómák és ötletek, játékok és hangulat-rögtönzések vegyesen – korábban különböző folyóiratokban jelentek meg. Így a 2006. évi nyár termése az *Eső, Agria, A Vörös Posta-kocsi*, a következő évi nyár verses jegyzetei a korábbi lapok mellett az *Irodalmi Jelen, Parnasszus, Kortárs, Vigília, Élet és Irodalom* című folyóiratokban láttak napvilágot; a 2008-as csokrot (két kivétellel) a *Palócföld* 2009/márciusi száma adta közre. Azt, hogy mennyire vegyes a tartalom, a hangnem és stílus, jól mutatja például Az *Álmoskönyvbe* szürreális képzetfutama s rögtön utána a 107. jegyzet: „Kínai vietnámi balzsam.” Efe-mér töredékek a világról, képek, emlékezet-meghosszabbító sorok. Erre is utalva írja a szerző: „Fényképezőgép a jegyzetfüzetem.”

A zalaegerszegi kulturális folyóirat ez évi első számában olvashattuk a 2009-es Kazinczy-emlékévhöz kapcsolódó összeállítást. E konferencia-tanulmányok egyebek mellett azt is világossá teszik, hogy az emlékezés értelmét nemcsak a közösségben (utókorban) egyszer már rögzült szellemi alakzatok retrospektív újra-felépítése adja meg, hanem az újraolvasásban fontos szerepet tölt be a jelennel való párhuzamok megrajzolása. A rögzült, plasztikusan (szoborszerűen) állandósult emléktanyag így folyamatosan mozgásban lévő, mondhatni, élő organizmussá válik. Arra pedig, hogy (nemcsak felépítményét, hanem értékeit is tekintve) az emléktanyag mennyire stabil, az is utalhat: milyen mértékben alkalmas a múlt a jelenben való eligazodás segítésére.

A szobrot (ez esetben Kazinczy alakját és szellemét) az újraolvasás ugyanúgy megfoszthatja a közhelyektől, mint ahogy föl is erősítheti a közhely-státuszokat. Ezért minden új narratíva célja és értelme egyrészt az lehet, hogy a múlt megértését újabb adatok megvilágításával segíti elő, másrészt ebben

az (új) olvasatban szélesíti ki a jelen dimenzióit. Közlelebb hozza az emlékezésben megidézett alakot – vagy ahogy a szóban forgó blokkban, mai közelítéseket adva közre Kazinczy Ferenc költészetéhez és költészetéről vallott felfogásához, Péntek Imre főszerkesztő esszéjének címe mondja: „szabadalom ...teremtem a szót, a régít új formában fűzöm össze”. S a Kazinczy-összeállításban olvashatjuk továbbá Szemes Péter közleményét Kazinczy esztétikai elveiről, Németh József elemző visszatekintését Kazinczy és Horváth Ádám kapcsolatáról; Cséby Gézáttól egy nagyobb részletet közöl a folyóirat a Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben című monográfiából – Az első keszthelyi Helikoni Ünnepről (1817. február); s izgalmas olvasmány Egly Tibor tanulmánya is: Baráti literátusok, szabadkőműves testvérek és egyéb lelkes kultúrügyletek a zalaegerszegi páholy idején és tájékán (1790–1820). A Pannon Tükör 2010. évi első számának képzőművészeti összeállításában Horváth Istvántól olvashatunk a belső-somogyi kistérség művészetéről; Péntek Imre vasi és zalai iparművészek tárlatáról közöl beszámolót; s Franc Obal kortárs művészi jelenségek nyomába ered Az önidentitás-keresés szimbolikája című esszéjében.

Markó Béla, Utassy József, Kiss Benedek, Mezey Katalin, Oláh János, Konczek József, Gyóri László, Péntek Imre, László Zsolt, Németh Péter Mikola versei, Kabdebó Tamás, Kelemen Lajos, Falvai Mátyás prózája, gazdag múltidéző összeállítás (benne külön is tanulságos Szendrődi Győző visszatekintése *Fiatalon Kádárék börtönében* címmel) – ezt is kínálja a folyóirat ez évi 2. száma. A lokális érték szélesebb közösségbe való kihelyezése, a közös sors (vagy az összetartozás eszméje is) egymáshoz fűzi a művészeti szemle írásait: Lehota M. János *Szimból(e)um – '56* címmel írt esszé az alkotások geneológiájáról vagy annak hiányáról az 1956-tal kapcsolatos viták tükrében; Kiss Gábor a zalaegerszegi új megyeháza történetéről szóló albumot (*Kvártályház*) ismerteti; Szatmári Gizella Zala György szobrászművész (1858–1937) megítélésének válto-

zásairól ír; Eszik Alajos a képzőművészeti főiskola és egyetem grafikai gyűjteményéből a Gönczi Galériában rendezett, válogató tárlatot értékeli.

Évek óta következetesen vállalt iránya a folyóiratnak, hogy a képzőművészetre nagyobb figyelmet fordít, regionális érdekltségéből részben kiemelkedve, de a helyi értékben az általános tendenciák lenyomatait és megjelenési formáit keresve, mintegy helyettesítve is egy szemellenző és kirekesztés nélküli művészeti szakfolyóiratot. E számban is megkülönböztetett helyet kap a művészeti látványkultúra, s az esszék, kritikák és recenziók további izgalmas kérdéseket érintenek.

Péntek Imre négy zalaegerszegi tárlatról ír, a *Vitrin – 2010* című szemle bevezetőjében hangsúlyozva: „A vidéki képzőművé-

szet a nehézségek, a tágabb körű visszhang elmaradása ellenére sem adja fel.”

Összeállításában olvasunk még Németh Miklós grafikai kiállításáról (*A vonal tündöklése*), Béres János szobrászművész és Kelebi Kiss István grafikus-festő tárlatáról (*Keresztutak*) s az Elisa-beth Ledersberger-Lehoczy képeit, plasztikáit és installációit bemutató kiállításról (*Harmóniakeresés/teremtés – az anyag bűvöletében*). Horváth Nóra Balogh István művészetét mutatja be (*Egy extatikus magánrituálé*); Keserű Katalin a Szombathelyi Képtárban rendezett Paizs László- emlékkiállításról ír, *A Negatív formáktól a „megalvadt” Föld(kéreg)-képekig* címmel.

Kelebi Kiss István reprodukciói a Pannon Tükör 2010/2. számában: Fernando Pessoa-illusztráció (jobbra); illusztráció Babits Mihály Jónás könyvéhez (lent)

BAKÓ ENDRE: NADÁNYI ZOLTÁN VILÁGA

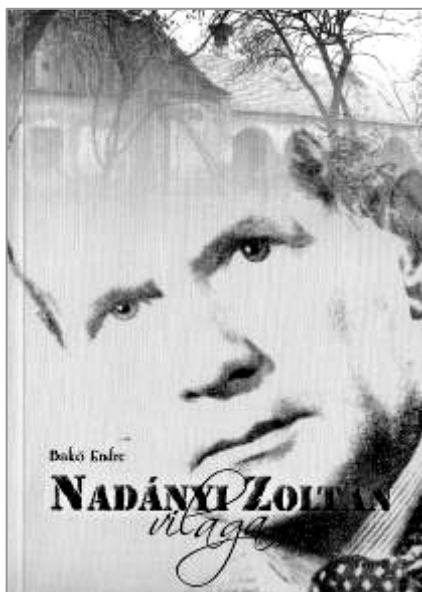
(Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. – Debrecen, 2009. 219 oldal)

Elmondhatjuk, hogy az irodalomtörténet számol Nadányi Zoltánnal („Nadányi redi-vivus”), „mind többen ismerik fel lírájának világképteremtő erejét, művészattitűdjének modellértékét” – írja Bakó Endre legújabb monográfiája utolsó sorai-ban, örövendve annak a jól érzékelhető ténynek, hogy a „könnyesen gúnyolt falu-

város” Berettyóújfalu költőjének folyton megújuló olvasótábora képződött.

Ezt az irodalomtörténeti értékelést a Nadányi költészetének utóéletét taglaló fejezetben számos adattal támasztja alá, a halála (1955. február 2.) óta eltelt több mint fél évszázadban olyan költők, irodalomtudósok méltatták, értékelték életmű-

vét, mint Devecseri Gábor (aki eredetileg maga is Kosztolányi-tanítvány volt, így költészete bizonyos rokonságot mutatott Nadányiéval); tárcájában Füst Milán, Illés Endre és Csanádi Imre; aztán Kiss Tamás, Tóth Endre, Garai Gábor, Zelk Zoltán; Rónay László, Ruffy Péter, Rónai Mihály András, de fontos állomásnak számított a recepcióban Tandori Dezső és Szabó Magda esszéje; a szövegkiadásokban, az ismeretlen versek felkutatásában pedig nagy érdeme volt Urbán Lászlónak.

Ezekből az értékelésekből olykor egészen ellentmondásos kép rajzolódik ki, a többség azonban egy irányban haladva alkotja-árnyalja a portrét. Nadányiban meg kellett becsülni a szerelem és az életöröm költőjét ugyanúgy, mint a nagy szatirikus alakját, azt a bensőséges és gyöngéd hangot, amelytől nem volt idegen a fájdalom kifejezése sem; szeretni lehet a ritmusérzékét és a képi megjelenítő képességét, a modern verselés vívmányait, s elgondolkodtató az is, hogy Nadányi kifutásának a nemzedékek közöttiség némi gátat sza-

bott, ugyanakkor talán erőltetett a versek mögé képzelt Krúdy-figura. A recepció az 1970-es években kapott újabb lendületet, születésének 80. évfordulója tájékán, mikor is elsősorban a Nadányi-kötetek hiányát tették szóvá, megjelentek azonban az olyan hangok is, melyek az egyéni hangú, valóban jelentős lírikusról szoltak, és a bravúros költői megoldások mögött egy fajta, a pusztulásra csendben ráfelelő, de a meghitt természetkötdésekből táplálkozó életfilozófia jelenlétét is fölfedezték.

Bakó Endre tehát e megállapításokat is összegzi, s magunk azért emeltük ki az utolsó fejezetet, mert ezzel mintegy azt a szerető, de a szeretetben is az irodalomtörténész elfogulatlanok tetsző hangját s alapállását igazolja, melyet korábbi monográfiáiban (*Kiss Tamás*, *Gulyás Pál*, *Költő Nagy Imre*), irodalmi dokumentumriport-könyvében (*Tóth Árpád a debreceni porban*), illetve kisebb pályaképeiben s a magyar irodalom jeles alakjainak debreceni kötődéseit feltáró tanulmányaiban követett. Hogy ez a Nadányi-monográfia a legsikerültebb irodalomtörténeti nyomozásai közé tartozik, annak az is oka lehet, hogy kapcsolata talán eme életművel volt a legbensőségebb: ő volt a szerkesztője az 1992-ben a költő születésének 100. évfordulóján megjelent emlékkönyvnek, és egészséges tudósi lelkipurdalást érzett minden felszínre bukkant újabb adat (és vers) elemző műbeépítéséhez.

A monográfia klasszikus kronologikus szerkesztésmódot követ, korszakok, ciklusok, pályaszakaszok áttekintésével, egy-egy jelentős mű alaposabb elemzésével, kitérve Nadányi műfordítói munkásságára, a színpadi kísérletre, a nagyváradi és a berettyóújfalui időszakra, az irodalmi életben betöltött szerepre is. Bakó Endre roppant szakirodalmi apparátussal dolgozik: több mint 400 jegyzet kapcsolódik a 14 fejezethez, az azonban korántsem teszi szárazzá a pályarajzot. Bakó nemcsak érti s megérteti, de érzi s átérezhetővé teszi Nadányi költészetét.

MÁRAI SÁNDOR: PESTI SIKER
Publicisztika 1931–1933

(Helikon Kiadó, Budapest, 2009.
487 oldal; 4990 Ft.)

„Általában jobb szeretem azt a fajta újságírást, amely hasonlít a költészethez, mint azt a költészetet, amely hasonlít az újságíráshoz.”

(Márai Sándor)

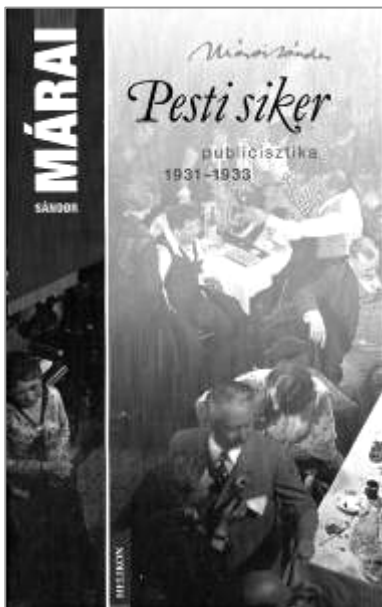
Az április 11-én 110 éve született szépíró-újságíró életművének ismerete valóban csak akkor lehet teljes, ha az irodalmi mű szerves részeként értékeljük a publicisztikai munkásságot. Ennek tekintélyes voltát a publicisztikatörténettel foglalkozó szakemberek soha nem vonták kétségbe,

de immár a laikus olvasók (hogy a bigott irodalomtörténetről ne is beszéljünk) ugyan-csak meggyőződhetnek arról, hogy Márai újságírása – ha lefosztjuk arról a szükséges, de az író által gyakran kerülni kívánt napi aktualitás jelleget – szinte tiszta irodalom.

Mégpedig a szépírás és a nemes zsurnalizmus közötti finom átmeneteket megteremtő tárca és írói jegyzet, novella-riport, a költői sóhajú prózai epigrammák egyaránt azt bizonyítják, hogy Márai Sándor komolyan vette írói élethivatását, mely kiteljesítésének gyakorlatias eszközeként vállalta rendíthetetlen eltökéltséggel a sajtómunkás szerepét is. Már 14 évesen megfertőződött az újságlap csábító varázsbájával, 18 évesen – fittyet hányva a polgári pályát áhító családi akaratnak – Lipcsében tanulta az újságírást, már ha azt az egy évet szakmatanulásnak lehet nevezni, hiszen Márai írónak született, és az újságírásban lelte föl azt az életanyagot, amit szépprózájába is beépített.

Az életet tanulta tehát, azt a „gyanús anyagot”, amit egyetlen nagy, szenzációs riportban kívánt leleplezni, de azt is jól tudta, hogy „gyanús” jellegénél fogva csak óvatosan és megfelelő preparálással lehet közelíteni hozzá. Ez az úgynevezett „preparáció” volt számára az irodalmi igényű újságcikk (s csupán az egyszerűség kedvéért írjuk ezt az összefoglaló, a műfajok között különbséget nem tevő megnevezést, hiszen korábbi, a Márai-publicisztikát elemző írásainkban is visszatérően szapultuk azt a szerkesztői hozzáállást, amely szinte csak a tárca és a vezércikk között képes különbséget tenni, s amelyhez csupán a lapfelületen belüli megjelenés helye ad útbaigazítást). A glossza, a jegyzet, a kommentár, a riport és a portré, a karcolat, kroki, útirajz stb. műfaji rejtelmeiben most nem időzünk el, pedig a *Pesti siker* is – mint a párizsi, majd a párizsi és budapesti publicisztikai írásokat közreadó *Az írástudó* (1925–1927) és a *Kuruzslók hajnala* (1928–1930) – felmutatja ezt a műfaji gazdagságot és sokárnyalatúságot.

A *Panaszkönyvet* és a *Medvetáncot*, a *Kabalát*, a fönt említett, kronologikus rendben szerkesztett sorozat eddig megjelent darabjait, az ausztriai és németországi lapok írásait (*Kitépelt noteszlapok*), a *Március*, az *Aranyidők*, a *Műsoron kívül*, a *Mágia*

tárcáit és irodalmi tudósításait, a *Japán kert* két kötetének anyagát, a felvidéki és erdélyi írásokat (*Ajándék a végzettől*), a *Vasárnapi krónika* jegyzeteit mind figyelembe véve, mintegy négyezer oldalas az eddig kötetben is napvilágot látott publicisztikai életmű, de ehhez nyugodtan hozzá lehet számolni a *Tájak, városok, emberek* útirajzeit, az *Írók, költők, irodalom*, az *Ihlet és nemzedék* portréit, kisesszéit, kritikáit, *A négy évszak*, az *Ég és föld*, a *Füves könyv* miniatűrjeit – újabb másfélezer oldallal. (S ha már itt tartunk: az emlékező útrajzból nőtt regénnyé a *Kassai őrző*, az *Európa elrablása*, az *Istenek nyomában*; a szépírói publicisztika esszé- és naplójegyzet-elemei át-meg átszövök a *Föld, föld...* vagy az *Egy polgár vallomásai* oldalait, s ugyanígy megállná önállóan is a helyét, például mint glossza, kommentár vagy recenzió, az író megannyi naplóbejegyzése. Önmagában is teljes életművet ad az újságíró Márai, nem beszélve a publicisztikai sorozat újabb egy évtizedet felölelő, még kiadásra váró köteteiről, vagy az emigrációs rádiójegyzetekről...

Hogy fölmérjük ennek az életműnek nemcsak a mennyiségét és jelentőségét, de a minőségét is, ahhoz a *Pesti siker* hátsó borítóján olvasható ajánlás szintén megfelelő útmutatást ad, miszerint Márai nem az eseményt írta meg, hanem azt, amit az esemény benne mindenkor kiváltott, a legtermékenyebb időszakban, az 1930-as években naponta akár két-három, a napisajtóban megjelent írásban is. És újságírói ars poétikájának tekinthető az idézett kijelentés: „Általában jobb szeretem azt a fajta újságírást, amely hasonlít a költészethez, mint azt a költészetet, amely hasonlít az újságíráshoz.” Sokatmondó a *Pesti siker*-ben közölt, eredetileg *Az Újság Vasárnapjában* 1931. február 21-én megjelent *Szükséglakás* című jegyzetében a következő mondat: „A magyar irodalom sokáig ágyra járt a napilapoknál.” Ami ugyancsak azt a közismert irodalomtörténeti tényt támasztja alá, miszerint szépirodalmi termésünk java részét a két világháború között nem föltétlenül csak a folyóiratok, hanem a hírlapok is közölték – s elég a bizonyításhoz Márai neve mellett a Krúdyé, Kosztolányié, Móriczé. (A cikkben egyébként Márai azt az örömdetes hírt jelenti be, hogy az *Újság* irodalmi mellékletet ad ki vasárnaponként, ahol – bár a „rivalda” kötelez – „nem problémákról kell majd beszélni, hanem egyszerűen csak az életéről”.

Az itt közölt 120 írás (mindössze öt kivételével, melyből négy a *Prágai Magyar Hírlapban*, egy a *Tollban* jelent meg) az *Újság* hasábjain látott napvilágot, Márai ez időszakban a lap vezető publicistája volt. A publicisztikák jelentős része klasszikusan a kommentárcsaládba sorolható, hiszen egy aktuális hírhez kapcsolódott, s Márai annak magyarázatát, továbbgondolását adta. Ám tette ezt úgy, hogy mindig (legalábbis igen gyakran) lélektani, társadalmi párhuzamokat vont, a hír vagy jelenség csupán apropó volt számára, hogy az emberi természetről, szélesebb értelemben akár a személy és csoport közötti kapcsolatokról írjon, a műveltség (vagy műveletlenség) mechanizmusairól, mozgatóiról, arról, hogy az emberi ostobaságot a tudásvágyó kíváncsiság is csak nehezen győzheti le.

S amennyiben a kiadások szerkesztője vezércikknek minősíti az írásokat, annyiban lehet igaza, hogy végső soron olyan szellemi állásfoglalások rajzolódnak ki belőlük, melyekkel nem lehetett szerkesztőségi szinten sem egyet nem érteni. A tárcajelleget pedig elsősorban az írói megszólalás hangneme támaszthatja alá, az a közvetlen, megszólító, olykor csevegő stílus, mely révén a szépíró-újságíró kinyilvánítja, hogy egyenrangú partnerségről van szó író és olvasója között, hogy az olvasó is mintegy részese annak az élménykörnek, amelyet a publicista megelevenít. A vezércikk műfajába az úgynevezett magánügyek nem férnek bele, ellenben a tárca kiválóan alkalmas arra, hogy az érzéki tollforgató a magánügyből is közügyet, közérdeket teremtsen. (Ebben a vonatkozásban egyébként Márai tárcamegszólalásai némi rokonságban állnak Móra írásaival, sőt, a

tekintetben is, hogy a vezércikk helyén gyakran tárca – vagy portré, glossza, karcolat – jelenhetett meg, éppen a „közérdekké” tétel miatt.)

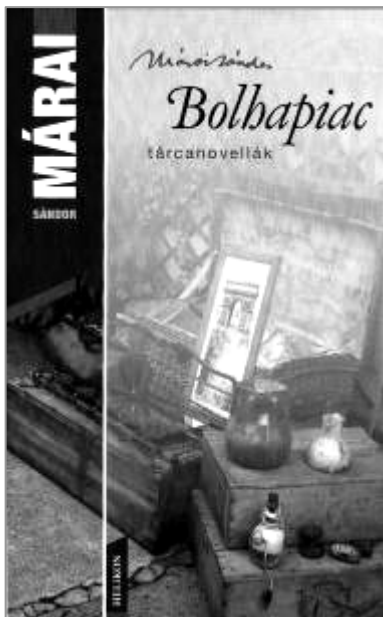
A *Pesti siker*ben is rendszeresen visszatérnek a párizsi témák a hazai vonatkozások mellett – 1931 első felében ismét onnan küldi cikkeit, benne tárcariportokat és a világpolitika kérdéseit asszociációs alapként választó kommentárokat; a kommentárjellegét pedig már a hazai vonatkozású írásokban is erősíti, hogy gyakorta az újságíró is újságolvasóként áll előttünk, reflexióival mintegy részt vesz (mai kifejezéssel) a közbeszéd tematizálásában. Legjobban megragadó publicisztikái azonban az emberi sorsról szólnak, a magyar sorsról és az emigráns létről. Az emigrációt Márai szellemi értelemben is gondolja, s minden léthelyzetet ide sorol, amikor, amelyben nincs otthon az ember.

MÁRAI SÁNDOR: BOLHAPIAC

(*Tárcanovellák; Helikon, 2009.*
211 oldal; 2990 Ft.)

Az először 1934-ben kiadott *Bolhapiac* írásainak többsége karcolat és tárca. Az irónia annak ellenére tartja meg önálló esztétikai karakterét, hogy már az elfordulás, a kívülmaradás jegyei is megfigyelhetők. Jellemzi e műveket a valószerűtlen, bizarr, karikatúraszzerű figurák érzékletes leírása és a szokványos élethelyzetek rendhagyó perspektívából szemlélt bemutatása. A narrátor és beszédének tárgya közti távolság Márai Molnár László szerint a hangnemet is többnyire ironikussá teszi. Rónay László az *Újságban* megjelent cikkekből válogatott két kötetről, a *Műsoron kívül* s a *Bolhapiac* darabjairól jegyezte meg: bár a Kosztolányiéhoz hasonlított Márai kíváncsisága, amellyel az élet morbid jelenségeit vette számba, ám nem együttérzéssel figyelte a hétköznapi élet jelenségeit, hanem azzal a tisztánlátással, hogy a lét reménytelenségén és az értékvesztésen nehezen vagy nem is változtathat. Lírai lelkesedése ezért fordulhatott könnyen a sztoicizmus irányába, mely néha a kiábrándult távolságtartásnak, máskor a tudatos kívülről szemlélésnek, a világfájdalomban való elidegenülésnek az érzetét sugározta.

Az írást gyakran egyszerre fájdalmas és boldogító munkaként mutatta be, mely áthatja az ember minden gondolatát s gesztusát. A köznapi élet tényeit, eseményeit úgy szemlélte, mint egy készülő mű olyan alkatrészeit, amelyeket majd a kellő időben a kellő helyre illeszt. Rónay az irodalom új, elvonatkoztatott képének kialakulását a *Vivaldi módszeréből* vett idézettel hitelesítette: „Számomra sokáig élmény volt az irodalom, életem egyetlen élménye. Fiatalon találkoztam vele, valamilyen pirospozsgás, helyreката irodalommal, ahogy ők a boldogsággal vagy a nőkel találkoznak. Aztán megismertem s meguntam. Most már csak a mesterségem érdekel.” Nagy Endre épp a *Bolhapiac* apropóján nevezte Márait a *Nyugatban* „élményzsákmányolónak”. Pedig az irónia, másutt a lírai emelkedés ellenére is a legtöbb „zsákmány” a magányhoz vezetett vissza.

A LÉLEKMÉRTAN-FESTÉSZET TISZTA VILÁGKÉPLETEI

***A Magyar geometrikus művészet című kiállítás
a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában
(2010. április 26. – május 22.)***

Habár a geometria önmagában soha nem állt az isteni Múzsák pártfogása alatt – a Zeusz és Mémoszüné, az emlékezet istennője házasságából született a *bűbájos* Erató, a szerelmi költészet; az *örömt nyújtó* Euterpé, a zene; a *szép szavú* Kalliópé, az epikus költészet; a *dicsőségghír-nök* Kleió, a történetírás; a *szép hangú* Melpomené, a tragédia; a *sokoldalú* Polüümnia, a himnusz-költészet; a *táncos kedvű* Terpsikhöré, a tánc; a *virágzó* Thaleia, a vígjáték; s a *mennyei* Urania, a tudomány, elsősorban a csillagászat istennője –, és a középkori hét szabad művészet, a *septem artes liberales* (zene, csillagászat, nyelvtan, dialektika, matematika, történelem és szónoklattan) közé sem tartozott, csupán a matematika és a csillagászat révén érintkezett a pártfogottakkal, mégis kitüntetett helye volt a filozófiában és esztétikában.

A 12. században (a chartres-i székesegyházzal megszületett) gótika idején, szűkebb egyházi körökben hódított ama elképzelés, miszerint „a geometria egy fajta isteni tevékenység”, Isten pedig nem más, mint a „nagy geométer”. Chartres egyébként egy Platón nyomdokain haladó, népszerű filozófiai iskola központja volt, s úgy a művészet, mint a róla és általa a világról és Istenről való gondolkodás varázsát elsősorban az adta meg, hogy a hangsúlyt az arányokra, a harmóniára és az egyensúlyra fektették, sőt, az építészek geometriai tökéletességgel juttatták kifejezésre az összetett vallási gondolatokat is.

Az anyag és a forma kölcsönösségének arisztotelészi elvéből indult ki Albertus Magnus a szépség skolasztikus metafizikájának meghatározásakor.

„Azt kell mondanunk, hogy amiként a testi szépséghez szükséges, hogy megle-

gyen a tagok illő arányossága, és hogy a szín átragyogjon rajtuk, (...) úgy az általános szépség fogalmát illetően is jogos követelmény a meghatározott részeknek vagy hatóerőknek, vagy bármi egyébnek a kölcsönös aránya, s hogy ezeken átragyogjon a forma világossága.”

Ez időben új szintézist alkotva keveredett egymással a hit és az építészet, s ezt a szintézist Szent Bernát így összegezte: „Mi Isten? – Az Isten hosszúság, szélesség és mélység.” A szépség a kellő arányosság, amelyben ott van a fénylő ragyogás „mint az Isten egyik nevéként azonosított szép lényegi jegye”.

S ehhez kapcsolódóan, Aquinói Tamás *Summájából* idézzük a következő meghatározást: „Mert a szépséghez három dolog szükséges: először is teljesség vagy tökéletesség (*integritas, perfectio*) (azok a dolgok ugyanis, amelyek fogyatékosak, ennél fogva rútak is); és kellő arány (*debita proportio*) vagy összhang; továbbá világosság: ezért azokat a dolgokat, amelyeknek ragyogó színük van, szépeknek mondják.”

Előbb az építészetben, majd a zenében, illetve a táblakép-festészetben is jól kifejeződött az arányosság elve (tehát a szép, mint perfekció, arányosság és világosság szerves összefüggése), az isteni tökéletesség szimbólumait és allegóriáit megteremtő szándék, de az arányosság mellett a mozgalmasság is nagy szerepet kapott.

Ezek az esztétikai (együttfilozófiai) elvek a művészet történetének különböző korszakait végigkísérték, s ha ugrunk egy jó nagyot az időben, a 20. században, az első világháború után, az izmusok idején, a konstruktivizmus és az absztrakt expresszionizmus újra igyekezett visszacsúsztatni az ábrázolást az ideák világára,

amely elvonatkoztatott formában, a geometrikus absztrakció szintjén jelent meg.

Az ábrázolásban a kompozíció (mint szerkezet és alkotói folyamat) kapta az egyik főszerepet, az a törekvés, hogy a forma világossága a mű alkotóelemeinek kölcsönös arányosságán ragyogjon át, észrevéve a véges geometriai alapformákban a folytonos mozgás, mozgalmasság, változás, avagy a mindenség kifejezésének lehetőségét. Mintegy újragondolva Szent Bernát hét évszázaddal korábbi metaforikus Isten-meghatározását, építve a geometria mint isteni tevékenység elvére, miszerint a hosszúságban, szélességben és mélységben jelenik meg az Örökkévaló.

Hencze Tamás: *Kompozíció* (2006)

A modern geometrikus kompozíciók atyja, Mondrian szerint a művészetben kétféle egyensúlyt kell megkülönböztetnünk egymástól, mégpedig a statikust és a dinamikust. „A művész nagy harca, hogy a statikus egyensúlyt festményeiben a folyamatos ellentétek (kontrasztok) segítségével legyőzze”, ami azt is jelenti, hogy dinamikus mozgást tudjon megjeleníteni az egyensúlyi állapotban. A látszólag moz-

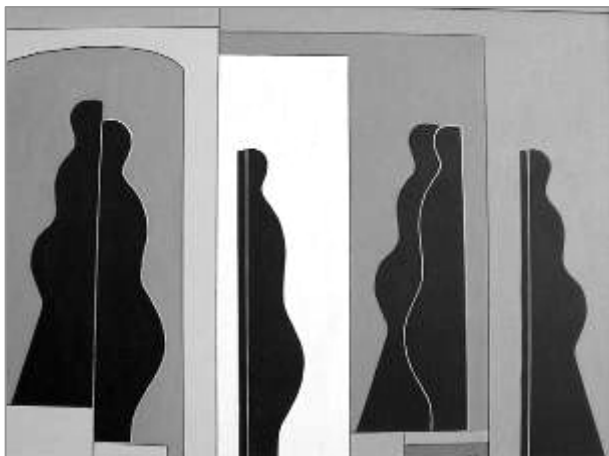
dulatlan, üres formákat, az idomok egymás közötti viszonyának egyéni megteremtésével sikerült kiemelnie a mozdulatlanságból, kompozíciós témáinak egymást követő változataiban is érzékeltetve a dinamizmust. Geometrikus absztrakcióinak végcélja „a tiszta valóság kifejezése” volt, s ebben az olyan dinamikus egyensúlyok létrehozása segítette, melyekben finom érzékenységgel egyenlítődték ki az ellentétek.

A geometrikus formák festészeti alkalmazása Albersnél, a harmónia és egyensúly problémáinak kutatása mellett, az optikai illúziók kifejezésére, a velük való játékra is alkalmat adott. A geometria lineáris struktúráját például a *Tisztelet a négyzetnek* című sorozatában mélységi hatások érzékeltetésére is képessé tette, elsősorban az egyenmű vagy komplementer színstruktúra révén érve el azt, hogy a geometrikus forma színné váljon, a szín pedig a formától függetlenül, illetve abból kilépve, önálló életre keljen.

Gyakran éri az a vád az op- és koncept art képviselőit, s magukat az e két irány kiindulási alapját adó absztrakt konstruktivista alkotókat, hogy a figurális ábrázolástól az ahhoz szükséges ismeretek és tehetség hiánya miatt menekülnek – ám e vádak igazságtartalmát nem tisztünk eldönteni. Annyi bizonyos, hogy a debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában látott *Magyar geometrikus művészet* című kiállítás 36 alkotójának többsége alaposan tanulmányozta az akadémikus irányokat, végigjárta a képzés különböző szintjeit, s maguk is hoztak létre kiváló figurális munkákat.

Azonban bizonyára ebben a főntebb is vázolt geometrikus arányviszonyban, a forma, szín és optika különös, fegyelmezettsége ellenére is számtalan átváltozási vagy változati lehetőséget fölkináló játékban látták meg a világ jelenségeit mozgásban tartó isteni „geométer” erőket. S e tiszta képletekben, absztrakt formaallegóriákban erednek nyomába a rendnek, amely ott rejtőzik a dolgok és összefüggé-

sek révén, csakhogy az emberek már elvesztették az elvonatkoztatásra való képességüket. Továbbá azzal a dilemmával is megküszdenek, hogy miként lehet a két-dimenziós felületen (többnyire) síkidomokkal (a „lapos létezés” korlátaival tehát kétszeresen is körbevéve) kifejezni a mélységet és a magasságot, avagy érzékelhetővé tenni a dolgok, jelenségek és emberek mindennapi, illetve örök kapcsolatait mindvégig mozgásban tartó isteni szélességet, hosszúságot és mélységet.

(A kiállításon egyébként láthattunk geometrikus szobrokat, absztrakt térinstallációkat is, melyek egy részében a festett felületek azért lehetnek érdekesek, mert a térbe kihelyezve gondolják tovább az optikai látszatok játékát, a magunk részéről azonban, a felületi érdekesség ellenére, azért becsüljük többre a festményeket és grafikákat, mert a főttebb jelzett arányproblémák a síkfelületi létezés kettős szorításában tudnak kiemelkedni az illuzórikus térbe, sőt, magát e teret is létrehozzák.)

A Magyar geometrikus művészet kiállítás-sorozat két évvel ezelőtt indult útjára, akkor a Magyar Festészet Napját ünnepelték (a Franciaországból hazatelepült Joseph Kádár – Le K'dar – kezdeménye-

zésére, az általa alapított hajdúszoboszlói Nemzetközi Modern Múzeumban). Az elmúlt esztendőben az Abigail Galériába került az időközben egyre gyarapodó anyag, és a májusi debreceni tárlat után előbb Győrben, a Xantus János Múzeumban mutatják be az alkotásokat, majd a tervek és az előkészületek szerint Franciaországban és Németországban is láthatók lesznek a művek.

Kassák Lajos és Vasarely vagy Moholy-Nagy László neve egyaránt jól cseng külföldön (Kassák, Vasarely munkái e válogatásban is ott vannak), s nem járhat messze az igazságtól a kiállítás kurátorságát is vállaló Kádár József, mikor azt jelenti ki, hogy Európában a magyar képzőművészek közül a geometrikus művészek a legismertebbek (s ha óvatosabban fogalmazunk is: a legismertebbek közé tartoznak).

Deim Pál:
Litánia (2009)

A kortárs alkotók (például Aknay János, Bak Imre, Deim Pál, Haász István, Hencze Tamás, Konok Tamás, Lukoviczky Endre, Nádler István) szintén egyedi módon értelmezik újra a teret. Ami, ha csupán az írás első felében idézett Mondrian vagy Albers munkásságát vesszük alapul, az elődök sikere s a lehetséges megoldások látszólagos korlátozottsága ellenére nem mutatkozik könnyű feladatnak. S mindenképpen ide kell vennünk a honi, kassáki példát is – Kassák Lajos 1922-es *Képarcitektúrája* után valóban nehéz új dolgokat mondani –, és Barcsay Jenő szintén kijelölt egy markáns utat a terület képviselőinek.

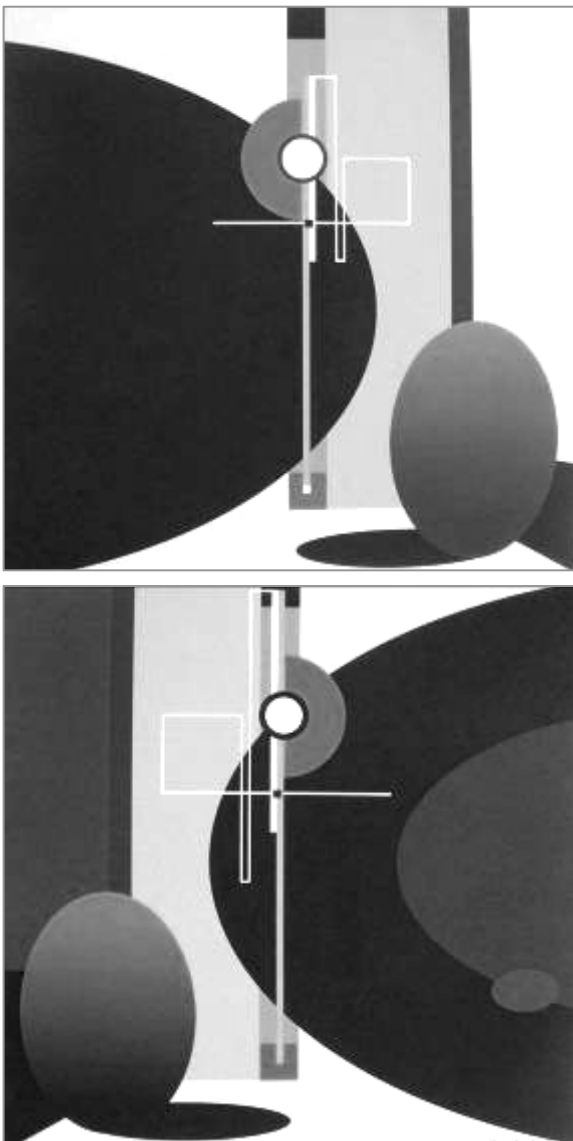
Ráadásul az alapvetően mértani idomok metaforikus jelentéskitágítása, a formák

(a színek és terek) közötti kapcsolatok reflexív értelmezése, az alakzatok távlatte-remtő elrendezése, illetve az absztrakció szintjére redukált világ elemeinek új sorrendbe állítása gyakran még a kortárs művészetben sem foglalja el a neki megfelelő helyet.

Okolhatjuk ezért, hogy az elgondolás kivitelezésében nem mindig válik művészet-té a geometria, sőt, még az eredeti elgondolás is hiányzik olykor, de a szóban forgó kiállítás alkotóinak java része azért azt bizonyítja, hogy van némi esély mifelénk is az úgynevezett lélekmértan-festészet hiteles újraértelmezésére.

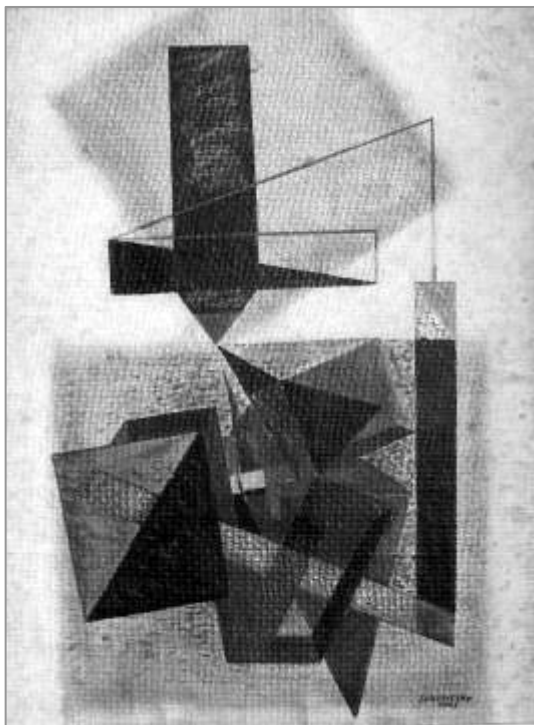
Példa lehet erre Joseph Kádár geometrikus szürrealizmusa (*Térgeometria I–II.*), mely már-már kozmikus képletet is ad a világról, a benne (s bennünk) működő rejtett összefüggésekről. Deim Pál árnyéklis kép-sora (*Litánia*, 2009) az emberek és terek kapcsolatát illusztrálja, Fábián Zoltán a triptichon-szerkezet megszo-kott rendjéből lép ki, sajátos asszociációs mezőket hozva létre terek és formák között.

Legizgalmasabb kísérleteknek az olyan műveket tartjuk, mint amilyen Hencze Tamás kalligráf rajzolatot is megidéző formagesztusa (*Kompozíció*, 2006), egy-úttal az absztrakt expresszionizmus meg-győző újragondolásának is példáját adva.

Joseph Kádár:
Térgeometria I–II. (2009)

S ugyancsak a mértani alapokat felhasználó (továbbértelmező) formákba vetíti ki indulatait Lukoviczky Endre (*Távlát érzete*, 2007), amikor egyszerre

expresszív és líraian sejtelmes játékaival tulajdonképpen kilép a forma által megszabott, üres rendből, érzékeltetve a fizikai létezés és a transzcendens valóság belső küzdelmeit, de a kettő lehetséges érintkezési pontjait vagy átmeneteit is.

A Magyar geometrikus művészet debreceni bemutatója tehát kellően felcsigázta az érdeklődést ahhoz, hogy – figyelembe véve a kollekciót folyton gyarapító szándék érvényesülését – néhány év múlva (esetleg hamarabb) megnézzünk egy újabb válogatást is, esetleg a geometrikus és az organikus közötti (létező!) kapcsolatokat is megidézve.

*Lukoviczky Endre:
Távlát érzete (2009);*

Lent: kiállítási enteriőr

A Munkácsy- és Magyar Művészetért díjas Érdemes Művész *Útközben* című, a 2009 őszén a debreceni Kölcsey Központ Bényi Árpád Galériájában is bemutatott, 70. születésnapjára, jubileumi, összegző tárlata után a kiállításról egy értékelő összeállítás jelent meg a *Néző • Pont* 29. kötetében, s *Angyalposta* (angelusmail) sorozatomban egy „égi levelet” is közöltem a *deolon*.

Február végén hagyományos postai levelet kézbesített tőle a postás. Békésszentandrásról, ahol született, s ahová visszavonult, a látszólag nyugodt tájba, amely mégis tele van kis tragédiákkal, s ahogyan írja: „magában hordozza az emberiség nagy botlásait is”.

„Már rég akartam írni Neked, a debreceni kiállítással kapcsolatos írásodra reagálva. Azon kevesek közé tartozol, akik tényleg értik és felfogják, hogy mit is akarok én ezekkel a 'ronda' festményekkel. (Lásd vendégkönyv, mely szerint igen nagy vihart kavartak kiállított munkáim – a nagy részt médián nevelkedett közönség soraiban, akik képtelenek felfogni, hogy ennek az országnak egy igen nagy része kegyetlen körülmények között kénytelen tengődni.) Így utólag köszönöm írásod, és a nemrég napvilágot látott könyvemből eljutatok Hozzád egy példányt.”

Az albumot néhány nap múlva valóban át is adta közös barátunk, Kassai Imre debreceni festőművész.

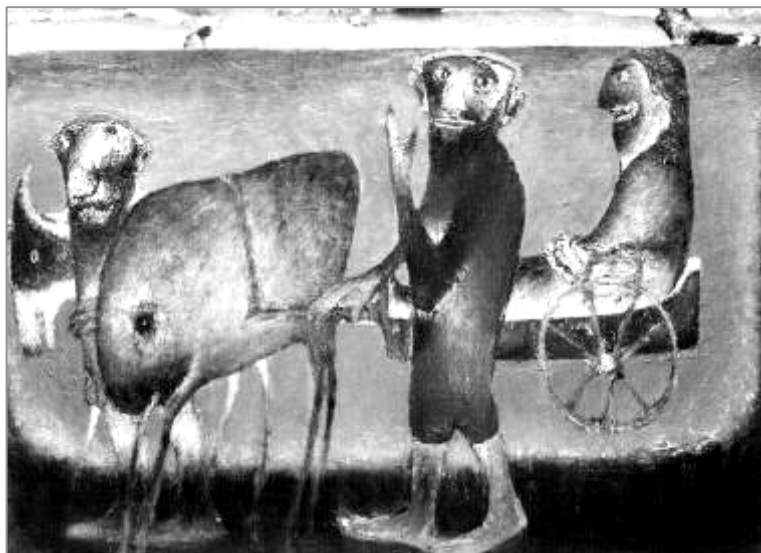
Lóránt János Deneter *A gátör és hitvese* című borítófestményének részlete

Mondhatni, tekintélyes a súlya ennek a több mint 300 nagy alakú oldalba sűrített életműnek, s nemcsak kilóra súlyos a teljesítmény, hanem élményanyagában, figurális modernségében és üzenetében is. Talán nem haszontalan visszaidézni az emlí-

tett írás néhány megállapítását, és összevetni azt a levélben mondottakkal. Ebből az összevetésből – a levélben és a cikkben megfogalmazott gondolatok rimeltetéséből, majd továbbgondolásából – egyértelműen kiolvasható, hogy Lóránt János Demeter nem profetikus álomvilágban él, hanem egy fajta művészi küldetésének tekinti a valóságfelmutatást.

„A realista alapokból szürreális komponálás, az emberi jelenségekre adott reflexiókból irónia, olykor gyilkos szatíra lett, ám képei a groteszk torzítás révén sem veszítették el (jobb szó híján) kedves bájukat. S eme ellentmondás adja meg Lóránt János Demeter műveinek atmoszféráját: szereti az embert, ám szeretete igazmondó. Amikor 'levetkőzteti' nemcsak a karaktert, de sokszor magát a testet is, rá kell döbbennie, hogy az ember ösztönei súlyosan ránehezednek álmaira és vágyaira; s hogy a minden megnyilvánulásában érzékelhető szegénysége nem a fizikai, hanem a lelki és szellemi nyomorból fakad. Így realizmusa már nem az alakok (vagy a táj) oly módon történő valósághű ábrázolására törekszik, hogy a (például) nyúl vagy az ember külső vonásai fotószerűen köszönnének vissza, hanem maga a megjelenítés, a kifejezés belső tartalma valóságkövető.

Az expresszív-realista keretben a látható valóság belső tartalmára, szociográfiailag hitelesen megjelenő tárgyi és érzelmi közegére, a leíró társadalomrajz mögött az összefüggések feltárására tör. Realizmusa így nem ábrázoló, hanem elemző, mondhatni kritikai. A perifériára szorult embereket vizsgálja, akik már önmaguk számára sem fontosak, létezésük nem kiteljesedés, hanem erőtlenség a túlélésért. S az itt mondottakat alátámasztva, Rieder Gábor ezt a tömör jellemzést adta róla 'Groteszk falusi expresszionizmus, lírával és cinkos nosztalgiával.' Mondhatni, kisszerű, karikatúra jellegű figuráival ítéletet mond bár, mégsem gúnyolódik a 'vidéki ritmuson' és 'az állatokkal összefonódó falusi léten'. A szemlélődő megfigyelés egyben résztvevő – és úgy tűnik, hogy a vidéki elmaradottságot már csak a fogyasztói társadalom debilitása múlja felül.”

Lóránt
János
Demeter:
*Úton-
járók*
(2009)

Ezért Lóránt éleslátása lehet bár illúziótlan, de soha nem kiábrándult (Prokai Gábor); az irónia és a satíra után, illetve azok alapjegyeit megtartva, jellemző hangja a tragikomikum lett. Viszont ez a tragikomikum is kritikai, s míg az értékek viszonylagosságára helyezi a hangsúlyt, nem is a hamis értékvesztésre koncentrál, hanem azt a közeget (avagy társadalmi berendezkedést) kéri számon, amely megengedi, hogy a mindennapok kultúráját a magasabb (egzisztenciális) érdekek helyett az értéktelenség irányítsa vezérelvként.

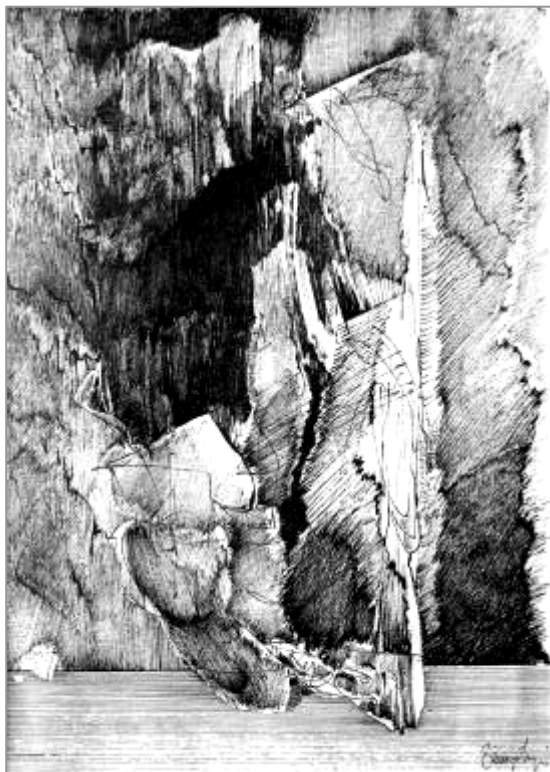
Lóránt János Demeter képei tulajdonképpen paradigmaváltásról tanúskodnak – s ezt még intenzívebben közvetíti a T–Art Alapítvány által kiadott, a festmények mellett a szobrok (profán idolk), grafikák, pasztellek és akvarellek tematikus és kronologikus csokorba rendezésével bemutatott életműanyag –; pontosabban, a jelenség, a társadalom működését meghatározó modell jelentésének kétirányúságáról számolnak be. Egy földközeli, mégis transzcendens valóság képe bontakozik ki a líraian érzékeny tájakvarellekből, a természeti létezés titkait faggató pasztellekből, másrészt egy társadalmi elbutulási folyamatot látunk.

Az egzisztencia, mint szellemi létérdek, folyton összeütközésbe kerül a másik egzisztenciával, a fizikai (vagy fiziológiai) túlélésre való összpontosítással. Itt pedig már nincsen helye sem az emelkedő érzelemnek, sem a szellemnek (– és egyáltalán: a gondolkodásnak).

Pedig Lóránt János Demeter tudja (hiszen még figyelmeztet is rá), hogy Európa elrablása ott kezdődik, ha már nincs hova menni, sőt, amikor már a talajt sem találja az ember a talpa alatt.

*Lóránt János
Demeter:
Európa elrablása
(2005)*

*Bényi Árpád:
A fal repedései
(tusrajz, 1984)*

Mocorog a hajnal a fal repedéseiben.
Rocinante az égre nyüszít, remegő kéz
zabláz gebe-álmokat. Itt, lenn
félelem izzad a priccsen, csillagok
isznak minden legeléskor a semmi
ködében dermedt, szálkás verítéket.

Térképet rajzol a falra a csönd,
csak a szív koccan a bordákkal össze;
csomózva-kötve szorul meg a torkon
virágkanászos rétek illata. S hogy kinyílt
a Holdon egy kék tulipán, majd lebillent
feje-szirma jajjal, a fal repedéseibe
névtelen kereszt árnyékát rajzolta a hajnal.

Sosem akart tavasz lenni.
 Az esti rügyek reggelre lefagytak
 metsző szelekben. Gyémántot
 hordtál szemedben, hogy ne lásd
 a pusztulást. A hajó roncsait
 a megfagyott sárban.
 A tetvészkedő keselyűket,
 kik vörös csillagokkal tűzték fel
 rothadó szárnyukat a kéjes
 zuhanásban. Hogy ne lásd
 a tétova Istent.

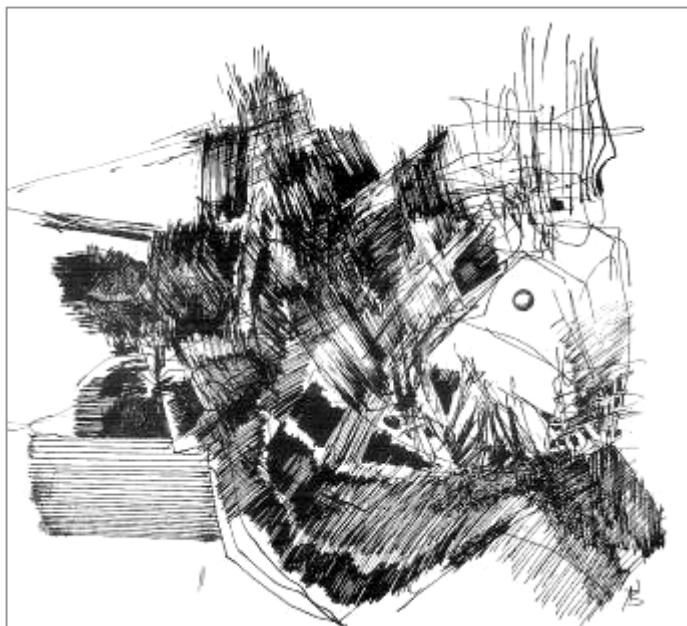
Aztán láttad a lombokat mégis,
 golyóstoll hegyére igazítva
 a reményt. Az egybenőtt törzseket,
 a túlélni vágyó leleményt, hogy
 minden ág belemarkol az égbe.
 Belemarkol, belehalkul, beleissza
 magát a fény a láthatatlan
 végtelenbe ágyazó gyökérbe.

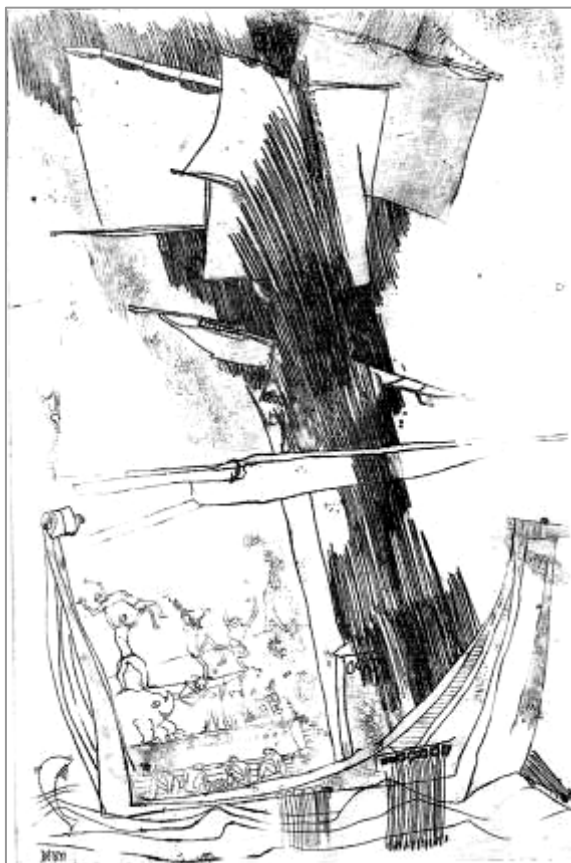
S belefekszel az ágyba,
 ebbe a mindörökké tartó nyárba.

*Bényi Árpád:
 Utolsó rajzok V.
 (golyóstoll,
 2004–2005)*

Lent:
*Vonalak
 (tusrajz, 1982)*

*Béni Árpád:
Eltévedt hajó
(rézkarc, 1986)*

Amikor már a szelek sem ismerősek,
csak vihogó démonok kergetőznek
az árbocok körül; mikor nem a hajók,
de a tengerészek járnak halotti táncukat,
s emésztő habok torkába vetik társukat,
besúgják a viharfellegeknek, hogy a másik
élni akar, hogy partot akar érni, a szabadság
sós levegője után beszívni föld szagát,
hogy biztonságra vágyik; amikor árulók hívnak
őszintét árulónak, s minden imádkozó szóból
valami férges, pusztítandó összeesküvést koholnak;
mikor a kapitány jár az élen, hogy elsüllyesszék
a rakományt, a jövőt, amikor levágják a griffmadár
szárnyát, az eltévedt hajónak már sorsa sincs,
csak végzete. – Káin rabolta össze ezt a bárkát.

Megláttam arcomat a mélyben:
feketében, jaj, feketében.

Sárkánybarlangokból jöttem,
szegénylegény, mint a mesében

Arcomat cserepekre törték,
a lelkem is, jaj, a lelkem is.

Hogy tárhatnám oda bárkinek?!
– szakállnövesztő seb feszít.

Feketében, jaj, feketében
feküdnék virágok ölébe.

Hadd gyógyítaná be tört szemem
a méhek zsibbadásos mérge!

A kereszt arcán, jaj, vak vagyok,
s vakon még azt a színt keresném:

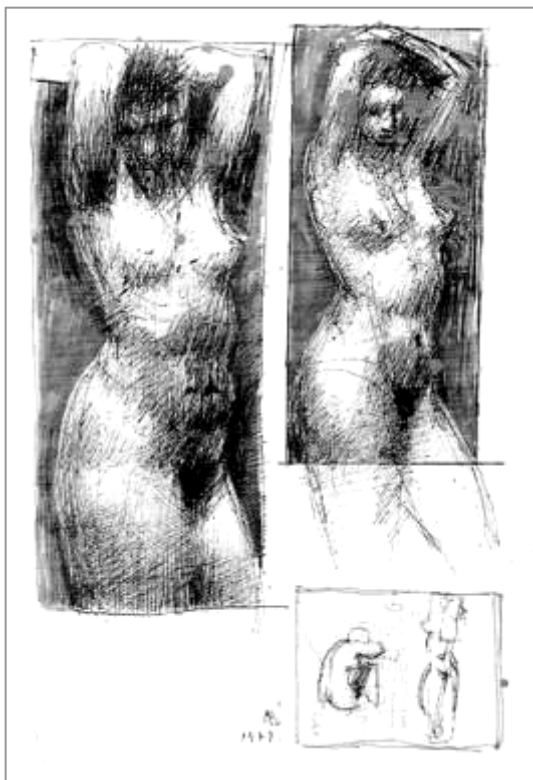
elfödni véle a feketét
a settenkedő álmok testén.

(...)

Indák és szálkák
között a tested
márvány. A hajad,
mint a madarak
csőrében zengő
vízcsepp. Szivárvány-
orgonán szól az ég,
valami messzi kék
boldogság üzen.
Lépteid alatt
vérvíz a fűszál,
szűzen növekszik
melledből a dal.
Indák és szálkák
között a tested:
pókfonálnyi fény
ég és föld között.
Az ajkad reszket,
míg kezéd hajlik
a homlokomra:
galagonya-gally.

*Bényi Árpád: Törések
(tusrajz, 1985)*

Bőrödet hallgatja a fény,
öled a fényben ciróka bokor.

Csípődön kibomlik a varázs,
sóhajod bájolón a véremig
botol.

A pillanat hajadba tűzve,
hajadból úzótt pillantásom

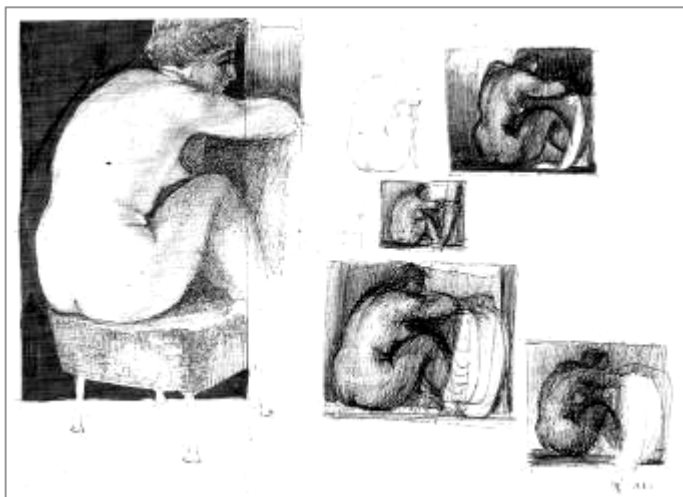
melled udvaráról
melled udvarára jár;

mögéd les, hófehér
válladra száll.

Fény, hús, remegés, forró
és hús az ébredés a halálból.

Csönd, rend, csont riad
– nem nézed vissza
jóllakott magányomat;

téged még véd a fény,
de én talán semmit se láttam
vakító falától.

*Béni Árpád:
Akt vázlatok
(és)*

*Ülő akt vázaltok
(golyóstoll,
1972; 1971)*

(...)

Déry gordonkája szól,
s Van Gogh fülébe
száradtak a hangok.

A rácsokon átsüvít az idő,
de nem hallatszanak
a félrevert harangok.

Miféle Krisztus jött
zenélni vissza reggelenként
újrahangolt, vérző húrokon?

S miféle partitúra ez?

A rozsdaszínű hangjegyek:
tövisnyomok a homlokon.

(...)

Anyám soha nem muzsikált,
csak úgy fogta karjába bölcsőm,
mint az Isten féltett hangszerét.
Sírásom volt melle közt az ének.

Nem tudom, mikor lesz ítélet.

*Bényi Árpád:
Muzsika (fent)*

*Csellista (lent
– vegyes technika, 1982)*

Újabb adalékok PÁLNAGY ZSIGMOND festőművész életművéhez

Halálának ötvenedik évfordulójára emlékezve, az 1996-os centenáriumi kiállítás után csak most tárva újra közönség elé a hagyaték markáns részét, az elmúlt év végéről csúszott át az idei Magyar Kultúra Napja ünnepi, hajdúvárosi programjai közé Pálnagy Zsigmond emléktárlata.

A műhelytanulmányokkal és vázlatokkal együtt mintegy 3 ezres nagyságúra becsült hagyatékunknak csak töredéke van a család tulajdonában, a nagyobb részük magángyűjtőknél, s köztük is elsősorban nyugat-európai és amerikai magánszemélyeknél lelhető föl.

Az unoka, ifjú Pálnagy Balázs (aki maga is grafikus) már régóta a fejébe vette, hogy újraírja Pálnagy Zsigmond életrajzát, áttekintve a levelezést s az eddig még fel nem tárt dokumentumokat. A könyv készülőben van, lassan halad a munka, de már jól érzékelhetők azok a pontok, amelyekkel a valósághoz hűbb festőarcot lehet megrajzolni.

A *Néző • Pont* 30. kötetében megjelent cikkem után keresett meg, egyebek mellett arra hívta fel a figyelmet: a kutatás során sorra dőltek meg a családi emlékezet ápolta házi legendák, elfogult értelmezések. Már az önéletrajzokkal is komoly gondok merültek fel. Évtizedek

távlatában sok mindent megszépít az egyén emlékezete. Sok a pontatlanság, s ez a korabeli dokumentumokból derült ki – írta levelében. Az is szerepet játszhat ebben, hogy az önéletrajz sokszor úgy kanyarítja a tényeket, hogy azok az elvárásoknak megfelelőek legyenek. „Szerencsére felszínre bukkantak az önéletrajzok autográfjai, és kiderült, hogy sok pontatlanság egyszerű félregépelésből ered: a nagyapám szinte olvashatatlan írásához már-már kódfejtői rutin szükséges.”

Irdatlan mennyiségű magán- és hivatalos levél, valamint megrendelések, elszámolások, szállítólevelek, peranyagok, újságcikkek maradtak fenn Pálnagy Zsigmond Magyarországon töltött éveiből. De az igazi kincs mégis az, hogy előkerültek az 1922–24 során külföldről, a jegyeséhez írt levelek. Úgy tűnik, hogy a levelezés hiánytalan, és ezekből a kinti évei jól rekonstruálhatók.

„A szegény ember legkisebb fiának népmesei, vadromantikus életének illúziója tulajdonképpen egy tragikus sorsot leplez.”

S ifjú Pálnagy Balázs el is küldte nekem feltáró munkája egy részletét, amelyet nem régen írt egy kiállítás katalógusához, újrafogalmazott életrajz gyanánt.

„Keményfejű, nyakas hajdúcsaládba születik 1896. május 18-án, Hajdúböszörményben. Gimnáziumi rajztanára, Király Jenő festőművész biztatására – és ezzel apja haragját kiváltva – félárva, csizmás parasztyerekként kerül Budapestre, az Iparművészeti Iskolába. Mesterei Udvary Géza és Ujváry Ignác. Tanulmányait a világháború kitörése megszakítja: önkéntesként megy a frontra, 33 hónapot tölt az első vonalban.

Leszerelése után visszatér iskolájába. Rövid itthoni tanulás után külföldön próbál szerencsét: a '20-as évek elején tanulmányútra indul. Bécs, München, Firenze után hosszabb időre Milánóban telepedik le. A kezdeti idők megpróbáltatásai, nélkülözései után Milánóban már a festészetéből él. Élénken vesz részt az ottani művészeti életben. Jó barátságot ápol a Tallone festődinasztiával, mecénása Andrea Pattay, gazdag selemkereskedő és ismert műpártoló. Komoly, hosszú távú tervei vannak, életre szóló álmokat sző. 1923-ban, egyik levelében írja:

„Én nem tudok maradni a Tisza-parton, az én nagy szememmel nincs nekem ott mit keresni, amit meg nem talállok. Csak a por, csak a felhő, és nekem több, több kell ennél, mindig kell: Páris. Tudom én azt, hogy nehéz odáig futnom, tudom én azt, hogy könnyebb volna visszamenni a Tisza mellé, tudom én azt, hogy az elcsókolt hamis csók keserűvé teszi a számát. De ez mind egyért, mind az igazért, az álomért van.”

A milánói jöletet feladva, 1923 nyarán Párizsba költözik. Számításai nem válnak be: az első év nehéz körülmények között telik. Portás, később tolmács egy luxusszállodában. Hosszú időn keresztül dolgozik szobortervén, amellyel szülővárosa világháborús hőseinek kíván emléket állítani. Akár ingyen is elkészítené a városnak, de Hajdúböszörmény vezetőivel való tárgyalásai eredménytelenek maradnak.

Ebben az időben alig fest, fizetését – egy-egy alkalmi portrémegrendelés mellett – reklámtervezéssel, divatrajzok készítésével egészíti ki. Még hónapokig fenntartja milánói műtermét, sokáig úgy gondolja, ott fog végleg letelepedni.

1924 őszétől a Mauméjean fivérek neves üveglak- és mozaikgyárában lesz tervező. A cég az 1925-ös párizsi világkiállításra fehér gránitból épülő kápolnával készül, ennek üveglak- és mozaikterveit készíti. Hosszú távra készül Párizsban berendezkedni, ahol művészete végre kiteljesedhetne. Menyasszonya, későbbi felesége kiutazását készíti elő, amikor 1924 novemberének végén – terveivel ellentétben, mindent félredobva –, máig tisztázatlan okok miatt, váratlanul hazatelepül szűk, álmos szülővárosába, Hajdúböszörménybe.

Nehezen alkalmazkodik az akkori magyarországi viszonyokhoz, még nehezebben a kisvárosi léthez. Az első itthoni években Hajdúböszörményben és Debrecenben keresi a boldogulást. Tetterős művész, pályája felfelé ívelni látszik. Számtalan műkereskedővel áll üzleti kapcsolatban, képei bel- és külföldön egyaránt kelendőek. Kezdeti sikereit mégis folyamatos anyagi nehézségek kísérik. Ezek ellenére kiállít, rendszeresen szerepel megyei és országos tárlatokon. 1937-ben nagyszabású, reprezentatív kiállítást rendez Hajdúböszörményben, a Hajdúhét rendezvénysorozat keretében.

Közben, demokratikus beállítottságától és vérmérsékletétől hajtva, folyamatosan politizál, részt vesz a közéletben – őszinte barátokat és esküdt ellenségeket gyűjt. Alapítója és főtitkára a Tiszántúli Szépművéses Céhnek.

A harmincas évek végén Budapestre készül. Néhány hónapig műtermet tart fenn a fővárosban, kevés sikerrel. A negyvenes évek elején egészsége megromlik. A háború alatti nélkülözés, egyre romló anyagi körülményei, a háború utáni kilátástalanság, a politikai üldöztetések felőrlik.

*Pálnagy Zsigmond:
Fahusi idill (olaj)
Sántha Antal
gyűjteményéből*

Az ötvenes években visszavonultan él. Élete utolsó szakaszában maga és családja megélhetéséért küzd: elhatalmasodó, végzetes betegségével viaskodva, kényszerű, sokszor megalázó helyzetben, megrendelésre fest. A túlhajszt, monoton munka megkeseríti: önmagukat ismétlő, erejüket vesztett képek születnek végtelen sorozatban.

Még két elismerést tartogat neki az élet: egy kiállítást Kiskunhalason; és utolsó, nagy bemutatkozását a debreceni Déry Múzeumban, 1958-ban. 1959-ben, 63 éves korában éri a halál. Utolsó levelében írja feleségéhez:

„Szürkébb kispolgár már én nem tudok, de nem is szeretnék lenni.”

„HAJDÚBÖSZÖRMÉNY A FESTŐK VÁROSA”

Sántha Antal képzőművészeti gyűjteménye

Sántha Antal – a nyolcadik ősig felmenően törzsgyökeres hajdúböszörményi gyűjtő – áprilisban mutatta be a Sillye Gábor Művelődési Központban képzőművészeti kollekciójának keresztmetszetét. A kiállított képek alkotóinak névsorában 55 művész szerepel, gyakorlatilag az egész 20. század helyi képzőművészetét illusztrálva, de a kortárs törekvéseket is, a legifjabb nemzedék képviselőin keresztül pedig a modern irányzatokat. Szimbolikus cselekedet lett volna, ha egy évvel korábban vállalkozik e bemutatóra, hiszen tavaly volt éppen 100 esztendeje annak, hogy Böszörményben megnyitották az első városi tárlatot.

Mindenesetre (amellett, hogy elgondolkodtató: ennek a ma 30 ezres városnak milyen sokszínű képzőművészeti múltja van – még ha a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep csaknem fél évszázados jelenlétét most nem elemezzük külön) így is alkalmas az anyag nem csupán az egyéni vállalkozás reprezentációjára, de a város művészeti életének nyomon követésére is, gyakorlatilag a szervezett képzőművészeti élet kezdetétől fogva.

*Boromisza Tibor: Tél Nagybányán
(akvarell – gouache)*

Habár a jelenhez kapcsoló szálak csak az 1920-as évek végén fonódtak szorosabbra – amikor a Nagybányáról érkezett, a Hortobágyon új festői témát és nyelvezetet kereső Boromisza Tibor rátalált a böszörményi őstehetségre, Káplár Miklósról, illetve az ifjú festőművészre, Maghy Zoltánra, és 1928-ban hárman alapították meg a Hortobágyi Kolóniát –, a hajdúváros festészetének története Király Jenő (1885–1958) Böszörménybe költözésével kezdődött 1909-ben. Eme centenáriumi eseményre Tarczy Péter művészeti író is hivatkozik a kiállításához megszületett gyűjteményi katalógus bevezető tanulmányában, kiemelve azt is, hogy a kolozsvári akvarellista a gimnázium rajztanáraként közmegebecsülésnek örvendett. Király Jenő a fővárosban, Debrecenben és Bö-

szörményben is több önálló kiállítást rendezett, és több tanítványát terelte a művészi pálya felé. Közülük került ki Litkey György (1907–1975), aki „Bartók, Kodály és a népi írók nyomába szegődve, a paraszti élet festőkrónikása lett, [s akinek] korai képein a falusi élet örömei, drámái, a természet szépsége fogalmazódik meg merész kompozíciókban, mintegy előrevetítve a festő avantgárd periódusait.”

*Litkey György:
Kérődző tehenek
(vegyes technika)*

A már említett Káplár és Maghy páros mellett a 20. század első felének bősörményi képzőművészetéből külön említést érdemel Pálnagy Zsigmond (az előző írásban ismét olvashattunk művészetéről), s Tarczy Péter is megjegyzi, hogy – nem számolva ide a Bősörménnyel csak érintőleges kapcsolatot tartó Boromisztát – Pálnagy képeit jegyzik a legmagasabb áron a különböző művészeti aukciókon a helyi festők közül.

Pálnagyhoz hasonlóan Veress Géza (1899–1970) is bejárta Nyugat-Európát („ráadásként” még a második világháború utáni hadifogságot), és bár debreceni művész volt, számos bősörményi tanítványa akadt, és ő festette a bősörményi görög katolikus templom freskóit.

*Veress Géza: Bősörményi utca
(akvarell)*

Veress Géza munkáiból több mint hatvanat őriz a Hajdúsági Múzeum (az özvegy felajánlásának köszönhetően). Öccse, Veress Ferenc szintén festő volt, és Sántha Antal gyűjteményének az is különleges intimitást kölcsönözhet, hogy nemcsak mesterek és tanítványok, illetve generációs alkotótársak, hanem családtagok (művészgenerációk) is egymás mellett szerepelnek. Az említetteken túl így vonul föl itt Maghy Elek (Maghy Zoltán nagybátyja), idősebb és ifjabb Pálnagy Balázs (Pálnagy Zsigmond fia és unokája), Király Róbert (Király Jenő fia), Fekete János és leánya, Fekete Nóra; Bíró Ferenc és Bíró László testvérek, a nem bősörményi, ám Hajdúböszörményben művésztanárok, Szilágyi Imre és Sz. Kóczián Melinda házastársak; Uzonyi Imre naiv festő és a Debrecenben élő Uzonyi Ferenc azonban csak névrokonok.

Szóvá tettem, hogy stílusos lett volna a böszörményi képzőművészeti élet (pontosabban, a hajdúböszörményi születésű vagy kötődésű alkotók által reprezentált, helyi értékteremtés) 100 esztendejét áttekintő, magángyűjteményi tárlatot tavaly megrendezni. Igen ám, de Sántha Antal csak épp a múlt évben döntött úgy, hogy a közel 30 esztendeje apránként gyarapodó anyagot a lehetőség szerint teljessé tegye, s intenzív kutatómunka során kiegészítse állományát a hiányzó, böszörményi illetőségű alkotók legalább egy-egy művével. Összesen 55 név került látókörébe, s mai ismereteink szerint e kört valóban csak úgy lehetne szélesíteni, ha a művésztelep nem böszörményi, de a helyi ihletést erősen őrző törzstagjainak vagy a Debrecen–Böszörmény művészeti párbeszédet inspiratív, egymást alakító módon folytató tagjainak munkáiból is vásárolna. Helyesebbnek véljük a jelenlegi hozzáállást, utóbbi már városi múzeumi feladat, bár a jelen anyag összegyűjtése is vetekszik a múzeumi feladatvállalással, s ez mindenképp a közönség által megbecsülendő polgárrá emeli Sántha Antalt.

*Gajdán Zsuzsa:
Művészek háza*

Egy magángyűjtőt kötelez a kollekció merítési közege, s a kiválasztott területet igyekszik mind hiánytalanabbá tenni. Ám ezen belül működik a szubjektív tetszés elve, így Sántha Antal kedvencei közé a helyi városképek, régi épületek, tanyák, a puszta, a paraszti életet és környezetét bemutató művek tartoznak. A gyűjtést egy Maghy Zoltántól vásárolt kép indította el, a tematikus teljesség igényét, a 100 évre való rátekintést egy Szilágyi Elekkel folytatott beszélgetés szólaltatta meg.

Áfra János: Őstojás I. (olaj – jobbra)

„Hajdúböszörmény a festők városa” – hív a cím, de azt is látjuk: miként jelenik meg a kollekció nagy részében Böszörmény, a város és falu...

*Uzonyi Ferenc:
Bocskai téri templom*

„HALLOTTÁTOK HÍRÉT...”

A gyomaendrődi népballada-konferenciáról és a környezet szelleméről

Magyar népballada-konferenciának adott otthont április 17-én Gyomaendrődön az endrődi Népház. Ez az ülőszak immár a hetedik volt a Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferenciák sorában. A rendezvényt sorozat fővédnöke Ujváry Zoltán professor emeritus, aki a gyomaendrődi Holló László Művésztelep elindítása és a Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjteményben és Képtárban kialakított Holló László Emlékszoba és Emlék hely több mint 70 Holló-műből álló anyagának adományozása mellett a Békés megyei város tudományos életének pártfogása elismeréseként is vehette át az elmúlt évben a Gyomaendrőd Kultúrájáért kitüntetést.

A magyar népballadák köré szerveződött konferencián maga a folklórkutató professzor is tartott egy előadást a betyárballadákról; Kriza Ildikó a magyar népballada-kutatásokról adott áttekintést; Dénes Zoltán, a konferencia elnöke pedig a szívről, mint balladai vándormotívumról szélesebben értelmezett, szakrális kontextusban beszélt. Vetített képes előadást hallgathattott (és nézhetett) meg a mintegy félszáz fős közönség az erdélyi naiv művészek balladaillusztrációiról, s ugyancsak a szünet után beszélt Kovács László Erik Holló László utolsó grafikai sorozatáról, a gömöri népballadák illusztrációiról. Távollétében – némi rövidítéssel – olvasták fel Bartha Elek előadását a balladai építőáldozatról, utolsóként pedig az összevont kulturális intézményeket is vezető háziga, Szonda István egy gyomaendrődi népballada, a Szosznyák Lajos balladája nyomába eredt. A hallgatóság számára talán ez az előadás bizonyította a leginkább, hogy a tudós kutató egyúttal nyomozó dokumentum-riporter is.

A halálra táncoltatott lány – Holló László tollrajza Ujváry Zoltán „Szállj el, fecskemadár...” című, gömöri népballada-gyűjtéseket közreadó albumában

Az előadók egy-egy kedves és hasznos kiadványcsomagot kaptak, mellyel a szervezők köszönték meg munkájukat. Rögtön föl is lapoztuk a Vaszkó Irén gyűjtéséből közreadott *Endrődi népballadák* című, az alkalomra sokszorosított füzetet, melyben a Szosznyák Lajosén kívül további öt helyi népballada kapott helyet, s itt olvashattuk Szonda előadását. Az adatközlők a legismertebb és legkedveltebb műnek egyértelműen a Szosznyák-balladát tartják, mely a megtörtént esetek közül a leghitelesebben adja vissza az 1910-es históriát. Az endrődi születésű Szosznyák Lajos 1907 novemberében kötött házasságot Gombkötő Ilonával. Szonda István gyűjtésében a visszaemlékezők így mesétek:

„Szosznyákék kint laktak Öregszőlőben. Gombkötőnének kocsmája volt a Kondorosi út mellett, melyben Szelei Izidor volt a kocsmáros. Szosznyák eljárt dolgozni, és Szosznyákné jóba lett Szelei Izidorral. A dolog kiderült, és nagy botrány volt belőle. Szosznyák üttötte-verte a feleségét.” A szerelmek azonban nem szakították meg a kapcsolatukat, Sőt, Gombkötőné Szeleivel tervelte ki a gyilkosságot. Felbéreltek hat legényt a gyilkosság elkövetésére. „A kocsmában megfenyegették Szosznyákot, ő megijedt, és elindult hazafelé, Öregszőlőbe, de az ásókkal, baltákkal felszerelkezett dühös banda a malomnál utolérte. Szosznyák bebújt a malom melletti istálló jászolja alá, és onnan rángatták ki a gyilkos legények. Az ujjait ásóval levágták, valamint a fejét teljesen széttrancsolták.” A gyilkosok büntetéséről, de még a megtalálásukról sem maradt fönn hír, Szelei Izidort viszont felbujtóként bebörtönözték. Az ötéves börtönbüntetés után elvette az özvegyet, de nem volt könnyű az életük, mert a falu megvetése mindig kísérte őket, de még a gyermekeiket is.

Több kiadvány foglalkozik az Endrődi Tájházzal és Helytörténeti Gyűjteménnyel: közte egy ismertető-kedvteremtő leporelló, egy 40 oldalas, gazdag képanyaggal ellátott tárlatvezető füzet és a Körösök völgyében található (a békési, csökmői, hunyai és endrődi) tájházakat, a Kondorosi Csárdát és a Csárdamúzeumot, a Szövőházat és Lovasudvar, a Szlovák Tájházat bemutató könyv.

Az Endrődi Tájház kívül és belül

Az Endrődi Tájház 1977 óta működő múzeum. A házat 1862-ben Hunya István endrődi nagygazda építtette. Típusa az úgynevezett sorompós ház, nevét az előterében levő, sorompószerű léckerítésről kapta. Berendezése a XIX. század végi endrődi paraszti élet körülményeit mutatja be, szinte kézzelfogható valóságában. A házba belépve a konyhába jutunk, innen nyílik jobbról a nagyszoba, amelyet a helybeliek nagyháznak neveznek. Ez az elnevezés arra utal, hogy valamikor a parasztházak egy helyiségből állottak. A konyhából balkéz felé a kisházba jutunk {kisház, hidegház}, majd innen nyílik a kamra (fennkamra).

A tájház szomszédságában lévő épületben kapott helyet a helytörténeti gyűjtemény, melynek anyaga máig gyarapodik. Az önkormányzat 2000-ben vásárolta meg az addig lakóházként működő épületet, melyet egyébként az 1930-as években átépítettek: gazdaházból lakássá, illetve egy részét szabóműhelynek alakították ki. Stílusára a település általános épületformája jellemzi, hosszú L alakú épületről van szó. Szobái egymásból nyílnak, így megfelelő a kiállítások bemutatására. S őt bemutató is fogadja az érdeklődőket: a régészeti kiállítás („Bepillantás Endrőd régmúltjába”) mellett Timár Máté költő és író emlékszobája, Kunkovác László etno-fotográfus életmű-kiállítása, valamint a csizmadia- és asztalosműhely-kiállítások.

Gazdag a múzeumpedagógiai programkínálat: kézműves, kemencés sütő-, mézeskalács-készítő és csizmadia-foglalkozásokat tartanak – utóbbihoz megkaptuk az oktatóprogram munkafüzetét. A csomagban találtuk még a Gyomaendrődi Múzeumi Közlemények sorozat első kötetét: Márton Gábor endrődi anekdotagyűjtését *Élők, holtak vallomása* címmel.

S aki még nem ismerte, megkapta Szonda István „Ecset és toll” című albumát, mely a Vidovszky-gyűjteményben lévő, a múlt évben átadott Holló László-alkotásokat mutatja be. Együttal röviden ismerteti az „adományok múzeumának” történetét, kitérve benne a névadó Vidovszky Béla, mellette a szintén itt jelen lévő Corini Margit, Illyésy Péter és Pásztor János életútját, művészetük legfontosabb vonásait.

Corini Margit (fent) és Vidovszky Béla (alatta) egy-egy festménye a gyűjteményből

Szonda István könyvről és a kollekciókról a *Néző* • Pont 23-24. kötetében (2009. március–április, 289–292. o.; valamint a 25. számban – 2009. május, 452–454. o.) adtam beszámolót.

Holló László 1943-as szénrajza Kohán György festőművészről. A gyomaendrődi Holló-gyűjteményben lévő grafika Holló László és a hódmezővásárhelyi-

gyulai művész barátságáról tanúskodik; a kapcsolatukat jellemző megbocsátó humorral utal a grafika felirata: „Kanyáron dühörög a munka”. (Ez itt a „dühörögs” 1. része.)

Szonda István Ph.D. doktorként nemcsak néprajzkutató, hanem eredeti képzettségét tekintve díszítő szobrász, nemezkészítő és faműves szakoktató. A Holló László-díjat az elmúlt évben fafaragó képzőművészeti tevékenységével érdemelte ki, mint beszámoltam erről, közölve a laudációt is, a folyóirat 28. kötetében (2009/október, 739. oldal), s mint fentebb újra kiemeltem: magát a Holló-életművet is nagy szeretettel ápolja a rá bízott gyomaendrődi kulturális intézményekben.

A nyári időszakokban – bár ideje ezt egyre kevésbé engedi – néprajzi és kézműves táborokat is vezet, kiemelt figyelmet fordítva a tradicionális kézműves mesterségekre.

Egy korábbi internetes honlapján olvastam hitvallását is:

„Hiszek az egyetemes emberi értékekben, Magyarországnak Európában betöltött fontos szerepében. A magyar kultúra megismertetését nemcsak más népekkel, hanem hazánk lakóival is fontosnak, sőt legfontosabbnak tartom. Hiszem, hogy bármilyen változás a fiatalok megfelelő nevelésével érhető el.”

Hosszan sorolhatók már eddigi alkotásai (2. világháborús emlékművek, címerek, portrék, útszéli keresztek), készített nemeztakarókat, síremlékeket, kopjafákat, fa játszótereket és térplasztikákat, s több rekonstrukció fűződik a nevéhez. 2005-ben a csejti tanyavilág és az ott élők emlékét megőrző közteri művet tervezett, egyik legutóbbi munkájaként pedig a múlt év augusztusában gyomaendrőd Nagylapos részén avatták fel azt az emlékművét, amelyet a hajdani iskolák emlékére állítottak az egykori varjasi és nagylaposi diákok.

Szonda István nagylaposi fafaragása

*Hiszem, hogy bármilyen
Változás a fiatalok megfelelő ne-
velésével érhető el.”*

Gyomaendrőd szülötte **Kunkovács László** Magyar Művészetért-díjas etno-fotográfus, s az ő egyik kiállítása állandó anyagként látható a Népházban – habár az április végén nyílt békéscsabai megyeházi kiállításához meg kellett bontania ezt az anyagot.

Elek Tibor, a Békés megyében szerkesztett *Bárka* című folyóirat főszerkesztője írta Kunkovács békéscsabai, *Képet adok* című kiállításának értékelésében: „Kultúrtörténeti, néprajzi, szociográfiai feltáró, összefüggés-kereső és megőrkítő munkáját kezdettől összekapcsolta a fényképezéssel (...) 'a fényképet a szaktudomány egyenrangú alkotórésztévé tette', s a közben folyamatosan fejlődő fotótechnikai lehetőségek a kezében egyszerre váltak a valósághű dokumentáció és a művészi megformálás eszközeivé. (...) nálunk ő vált a vizuális antropológia, a képi eszközöket alkalmazó kultúrakutatás egyik első számú gyakorlójává. Fotódokumentációit látva ugyanakkor feltűnő azok többségének esztétikai értéke is, a megörökített látvány szépsége, a helyzetek, tárgyak, személyek, konstrukciók, arányok harmóniája, kisuárgázó belső fénye. Jóllehet a tudós művész tudatosan törekszik a valósággal való becsületes viszonyra, abban az értelemben, hogy csak azt láttassa, amit maga lát, felismer, azaz ne rendezze át azt, és ne költsön hozzá ahhoz. Kunkovács művészete így többek között arra is figyelmeztet, hogy a hitelesnek, az igazinak, az eredetinek, az ősiinek, mégiscsak van, lehet valamiféle önmagán, önértékén túlmutató súlya, értéke, óvatosan fogalmazom: szakrális aranyfedezete. Tudománya pedig például arra, hogy az ősvilág(ok) üzeneteit (is) hordozó közelmúlt valósága, de akár jelenkori valóságunk effajta vizuális megismerése is hozzájárulhat az olyannyira szükséges realis nemzeti önismerethez, a hiteles ország-képhez, a sajátunk és a másféle kultúrák iránti tisztelethez.”

KUNKOVÁCS LÁSZLÓ
fotográfiáiból

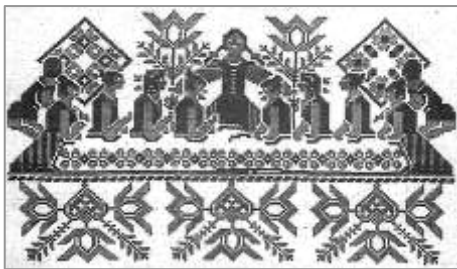
A BALLADAILLUSZTRÁCIÓ MINT ILLOKÚCIÓS AKTUSOK SOROZATA

Külön tanulmányban érdemes foglalkozni a naiv művek kontextualitásának kérdésével. Az illusztráció, mint a képi reprezentáció egyik meghatározó formája, nemcsak a népköltészeti hagyomány vizuális újraajátszásának eszköze, de az éneklés vagy szövegmondás illokúciós végrehajtása is.

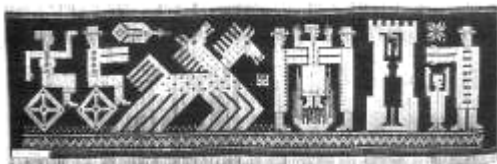
Erre megfelelő merítést kínálnak a székely naivok ballada-illusztrációi, melyek illeszkednek a Maros-menti illusztrációs programhoz. Maros megyében az 1960-as években Bandi Dezső szakirányítása alatt mintegy 200 alkotóközösség (naivok és népi iparművészek) működött. Bandi törekvése az volt, hogy új mintakészletet alakítson ki, újabb tartalmakat hozzon felszínre, megtartva egyúttal a népművészeti gyökereket is, amire a konkrét motívumok és témacsoportok mellett a stilizálás, az elvonatkoztatás vagy a jelképi kiemelő készség egyaránt utal.

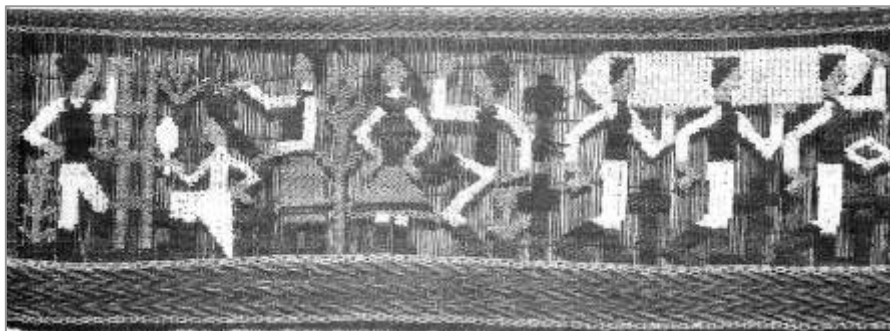
*Czirják Lujza és menyé varrott-kép készítés
közben, alatta: Gál Simon Mária Varró-
tanfolyam című szöttese*

A Bandi Dezső-programhoz illeszkedve, alább jól megfigyelhető a tematikai és motívumbeli hasonlóság (sőt, azonosság) és a variáció jelenléte a Kőműves Kelemenné-ballada ábrázolásain: Dénes Veronika jobbra látható szalma-gyapot (1985) munkáján és Szász Erzsébet balra elhelyezkedő szalmaképén (1971)

Megfigyeltük, hogy a székely naivok – köztük Gazda Anna és Orbán Irén, akik 2000 óta az anyaországban, Komáromban élnek – ma is követik a Bandi Dezső kínálta tematikai programot, melyben nagy szerepet kaptak a ballada-feldolgozások. (BANNER, 1995. 68) Ilyen *A török asszony balladája* vagy *A halálra táncoltatott leány*. Utóbbi ballada szintén számos változatában él, s az ismert faliszőnyeg-ábrázolástól eltérően, Gazda Anna nem horizontálisan, hanem (a varrott képekre jellemző módon) vertikálisan meséli el a történetet.

*A halálra táncoltatott leány;
Bandi Dezső terve után szőtte Lukács Margit Szentdemeteren (1963–64)*

A reprezentáció formáit Waldenfels négy csoportba sorolta. Képzetként a tárgyra vonatkozik; kreatív alakító erőt követel az időben és térben jelen nem lévő dolog megjelenítése; a reprezentáció lehet ábrázolás – ahol a mediális közvetítés olykor ellentétben állhat a közvetlen tapasztalattal, s a képek maguk is részt vesznek a tapasztalás alakításában –; valamint helyettesítés, mely során újabb három szereppel találkozunk. Szimbólumként az ábrázolt dolog valami helyett áll; *folymatról* beszélünk akkor, ha egy dolog a másik dolog jelentését felveszi; végül létezik a „*személyi helyettesítés*”, amikor egy cselekedet végrehajtásával egy másik személyt bízunk meg. (vö.: WALDENFELS, 2004. 92–96.)

*A halálra táncoltatott leány
Gazda Anna varrott képe 1999-ből*

Az *illusztráció* a reprezentáció mind a négy alapjelentését magában hordozza (vagy hordozhatja). Az *illusztráció* (azaz: illumináció) a kép segítségével világítja meg a szöveg jelentését. Beszélhetünk *szövegű, interpretáló* és *asszociatív*, illetve, az *illusztrációs* tevékenységnek alkotó és alakító erőt tulajdonítva: *reprezentáló* (ábrázoló–helyettesítő), *rekonstruáló* (elemeire bontó, majd újraépítő), végül *rekomponáló* (újraalkotó, az új sorrendiségben más és más hangsúlyokat kiemelő) „szövegmagyarázatról”. Akármelyik valósul meg, mindenképpen a szöveg új narratíváját kapjuk.

Az úgynevezett *illokúciós* aktusok kérdését már a korábbi folyóirat-kötetekben is érintettem. Austin meghatározása szerint (*A tetten ért szavak* című előadás, illetve könyv alapján, leegyszerűsítve a meghatározásokat) a *lokúció* egyenlő a megnevezéssel; az *illokúció* azt jelenti, amikor a kimondás egyúttal végrehajtás is; a *perlokúció* pedig nem más, mint a hallgatóból kiváltott hatás. David Novitz már *képi illokúciós aktusról* beszél, amennyiben a kép felmutatása egyben a cselekvés végrehajtását is eredményezi. (vö.: AUSTIN, 1990.; NOVITZ, 2003.) Ebben az értelemben (s ezt egy külön szakmai könyvben igyekszem bizonyítani, mely *A tetten ért képek* címmel vár megjelenésre) a naiv műalkotás egyértelműen *illokúciós* aktusnak tekinthető, akár csak – esetünkben – egy ballada dramatikus előadása.

Nem véletlenül indulhatott újra hódító útra a népballada Kallós Zoltán, majd mások gyűjtései nyomán, melyek körülbelül arra az időszakra estek, amikor az erdélyi magyarság körében felvirágzott a naiv szőnyegkép műfaja. *A Júlia szép leány, A halálra táncoltatott leány, Molnár Anna, Kádár Kata, Fehér László, Budai Ilona, a Fodor fejér bárány* és más történetek az énekelt és az irodalmi változatokban is oly elevenen éltek (főleg az idősebb asszonyok emlékezetében), hogy képszerű megjelenítésükre is szívesen vállalkoztak.

A balladai hangvétel egyébként a csodás, mesés vagy mitikus elemekkel együtt, és ezzel összefüggésben „a zsúfolt vagy több rétegű, szürrealisztikus előadásmód a hétköznapi, mai népeletből ihletődött témákat is áthatja, sőt (...) az egész erdélyi naiv művészet alaptónusának tekinthető”. (BANNER, 1995. 68)

A halálra táncoltatott lány
Buday György grafikusművész illusztrációja Ortutay Gyula Székely népballadák című albumához

A *Kőműves Kelemenné* balladájához hasonlóan *A halálra táncoltatott leány* balladája is több alkotó fantáziáját megragadta. A történet alkalmat kínált a mozgás kifejezésére, valamint egy drámai folyamat sűrített ábrázolására. Ha összevetjük egymással a hivatásos művészek illusztrációit (a konferencia-beszámolónál felhasznált Holló László-grafikát, illetve itt Buday György fametszetét) a naiv művészek narrációival, és kiemljük abból magának a táncjelenetnek az ábrázolását, jól érzékelhetővé válik, hogy a naiv művésznél a drámai erő nem a képben jelenik meg, azt sokkal inkább a

szöveg rejt magában; ugyanakkor a hivatásos művész képes a drámaiságot magával a művészi megjelenítő erővel is elérni.

Ujváry Zoltán a balladák sajátos szép típuscsoportjába tartozó műként foglalja össze a történetet, amely egy leány kényszerű halálát mondja el. (UJVÁRY, 1977. 6)¹ A ballada témája a régmúlt idők emlékét idézi mind a magyar, mind az európai népköltészetben, s a társadalmi különbségből adódó konfliktus rendkívül kemény megoldását figyelhetjük meg. Ezt a keménységet – s általában az elbeszélte tragédiát – a dalt idéző költői finomsággal s képi elbeszélő móddal oldják fel a naiv alkotók. „A ballada háttérét, az eseményt mozgató okot a szövegből csak sejtjük. A feszesen tömör megfogalmazás csak a lényegre érinti, és a sűrítéssel magas feszültséget, drámai hangulatot idéz elő. A büszke lány bűnhődik, aki a számára rangban nem megfelelő legényeket sorra visszautasítja, míg végül bosszút álltak rajta.” (uo.)

A *halálra táncoltatott leány* című fali szőttesen (a szintén a Bandi Dezső-iskolához tartozó Lukács Margit munkájáról van szó) a kérők visszautasításának helyzetét, közepben a tánc jelenetét, majd végezetül a temetőben a koporsót vivő legényeket látjuk. Magán a képen is föltűnnek azok a jegyek, amelyek mentén Greguss Ágost határozta meg a balladát: „A balladában a költészet mindhárom ága csodálatosan egyesül: a ballada epikai, mert elbeszél valamit, lírai, mert dal, drámai, mert cselekményt ad elő (...) Tragédia dalban elbeszélve.”²

Témájában is tipikus, gyakori alaphelyzetből építkezik e ballada: megvan benne a szegény és gazdag ellentéte, a szerelem okozta konfliktus, s bár nincsen szó konkrétan sem leányrablásról, sem öngyilkosságról, az erőszaktevélet megjelenik: költőien elvonatkoztatott formában, a tánc metaforáját alkalmazva. A háttérben ott rejlik az is, hogy a leány a visszautasítással gyakorlatilag öntudatlanul a halált választotta, a kikoszarozott legények pedig a halálra táncoltatott lány testét és lelkét is birtokolják – élettelen testét, mert a lelkét a tánc közben rabolták el.

Ha figyelembe vesszük a ballada további műfaji sajátosságait, itt is felfedezhetők párhuzamok a képi megjelenítéssel. Kevés az epikus, több benne a drámai sor. Gyakori a strófa- vagy strófaszakasz ismétlés, hiányzik a részletező leírás, helyette tipizálás van, és ezeket fejezi ki a kép. Ismétlődnek a motívumok: a kikoszarozott kérő és a táncoltató legény kéztartása szinte megegyezik, kissé felemelt lábával a mozdulatot a táncban folytatja tovább, s e gesztusok térnek vissza – formaritmust is adva a szőttesnek – a koporsót vivő legények mozdulatában. A virágmotívum részletében vagy egészében, illetve felnagyított-kicsinyített formában többször visszatér, és ismétlődnek a sirke-resztek is, a leány fehér ruhája pedig a fehér koporsó színében tükröződik vissza.

Az ismert műfaji jegyekhez hasonlóan, a ballada képi ábrázolása a legtöbbször maga is igen tömör, mindössze három jelentben foglalja össze a történéseket. Annak ellenére, hogy az epikus elemek, elbeszélő-részletek is gyakran megjelennek az illusztráción. A részletező elbeszélésre a legjobb példákat Czirják Lujza varrott képei adhatják, s ezek közé tartozik a *Fejér László lovat lopott...* kezdetű ballada képi elbeszélése, mely hét plusz egy jelenetben illusztrálja a szöveget (Tamás Pál rézkarcához hasonlóan). Külön érdekessége ennek az ábrázolásnak, hogy azoknak a ritka varrott képeknek az egyike, amelyek szöveges részleteket is idéznek a bemutatott népballadából.

¹ Ujváry a gömri népballada-gyűjtésének egy csokrához Holló László Kossuth-díjas festőművész által készített illusztrációit közreadó bibliofil kiadványban beszélt arról is, hogy Holló legutolsó munkái egyben a művész első illusztrációi voltak.

² Greguss Ágost meghatározását Katona Imre idézi. (VOIGT, szerk. 1998. 184–220; 185)

A grafikákon, de még a táblaképeken is gyakrabban látunk szövegidézetet. (Ezt az illusztrációs formát figyelhettük meg Vankóné Dudás Juli „népéleti” adaptációiban, melyről tanulmányt közöltem a *Néző • Pont* 30. kötetében – *A szövegelemek szerepe Vankóné Dudás Juli népi adaptációiban*, 13–26.o.). A varrott képeknél ez bizonyára a technikai kivitelezés nehézségei miatt nem került a közkedvelt megoldások közé.

Czirják Lujza varrott képén négy sorban követhetjük végig a balladai történet alakulását, soronként két-két jelenetben. A képolvasás (mint az események újramondása, hangsúlyozva az ábrázolás funkcionalitását) itt is feltételezi a szöveg előzetes ismeretét. A legalsó sorban pedig maga a szövegidézet is megjelenik. Az Ortutay által közreadott változatban:

*„Horvát Miklós, édes uram!
Hová tetted az én bátyám?*

*Sík mezőbe’, bús erdőbe’;
Akasztófa tetejibe”*

A varrott képbe applikált szöveg ezzel szemben így szól:

*„Horvát Miklós,
hol van az én kedves bátyám?*

*Ott van a te kedves bátyád,
sík mezőbe, bús erdőbe,
akasztója tetejébe”*

*Fejér László lovat lopott
Czirják Lujza varrott-képes
balladaillusztrációja*

Azon túl, hogy – természetes módon – más szövegvariáns jelenik meg a képen, jó példa lehet ez az ábrázolás a szöveghű (szószerinti) reprezentációra. Felfigyelhettünk továbbá a kérdezés helyzetének mintegy „képregényes” narrációjára.

Fejér Anna megszólítja a neki hátat fordító Horvát Miklóst, és kettőjük teste közé illeszti a naiv művész az elhangzó kérdést. Fontosnak érezzük megjegyezni, hogy a szituáció drámaiságát Czirják Lujza nem a képi megjelenítéssel éri el, hanem a szöveg alkalmazásával, tehát a tragikus többletjelentést nem az esztétikum, hanem a funkció közbeiktatása adja.

Horvát Miklós alakja a nyolcadik jelenet felé irányítja a figyelmet, ahol a nemcsak sejtetett, de a kimondott tragédia szimbolikusan is látható: a sík mező, a bús erdő és az akasztófa teteje – ahol egy stilizált emberi figura áll, alatta pedig a sírhalom...

Orbán Irén:
Török asszony balladája
 (2007 – varrott kép; balra);

Gazda Anna: *Budai Ilona balladája* (1998 – varrott kép – jobbra)

Gazda Anna ballada-feldolgozásai közül Budai Ilona 1998-ban képbe varrott történetét a testvérpár 2006 őszén rendezett debreceni kiállításán is láttuk. Orbán Irént a bemutató után faggattam arról, hogy a még Bandi Dezsőtől kapott program balladái iránya mennyire határozza meg mai munkáját is. Válaszlevelében az alkotó megemlítette, hogy ő maga is számos balladát varrt meg, de az újabb szemléken azért nem szerepelnek e képek, mert időközben magántulajdonba kerültek. A magyarság történelmének és a mindennapi székel népiélet emlékeinek, az ünnepeknek és a ház körüli vagy a mezőgazdasági munkáknak a képi feldolgozása mellett azonban ma is születnek újabb ballada-illusztrációi. Példaként idézte *A török asszony balladáját* (amelyet 2007-ben újra elkészített, és a mű szerepel a 2008-as katalógusban is), vagy a „fodor fehér bárány” által a szüzek mennyei karába elhívott *Júlia szép leány* balladáját (ez utóbbi, 1995-ben készített munkájáról egy reprodukciót küldött).

A két balladát (*Török asszony* – *Budai Ilona*), illetve azok illusztrációit egymás mellett kell megvizsgálnunk, hiszen a kettő alaptörténete majdnem teljesen megegyezik egymással. A „szívtelen anya” vándormotívuma 13–15. századi török-tatár eredetre

vezethető vissza, a *Budai Ilona balladája* ugyanúgy a gyermek és a kincs közötti választás erkölcsi konfliktusát jeleníti meg, mint a *Török asszonyé*.³ Utóbbi – időben azonban a megelőző – balladai történet Orbán Irén szöveges interpretációjában így szól: Egy asszony az erdőben járva kincsekre lel, de gyermeke és a láda már túl súlyos együtt, így a kincset választva továbbmegy. Később látja, hogy még az okatlan állat is ragaszkodik kölykéhez. Lelki vívódásait jelképezi a fehér madár, melyet a fia helyén talál, s ezt az utolsó jelenetben látjuk.”

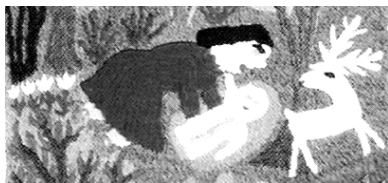
Orbán Irén művein a történet rendszerint alulról felfelé olvasandó, így a képen megfigyelhető mozgás iránya ellentétben áll a szöveg jelentésével. A frontális ábrázolás, „kiterített előadásmód” révén az esztétikai reflex egyidejű – így még inkább feltűnik az ellentét a kronológiával. A fentről lefelé történő, hagyományos irányú olvasat szerint a kép megfordítja a kronológiai sorrendet, így a tragédiából is egy vele ellentétes jelentés bontakozik ki: A török asszony, kincses ládájával kezében, az erdőt járva, talál egy gyermeket, s azt hazaviszi a kincssel együtt. Az illusztráció pontos megértéséhez tehát egyaránt szükség van az eredeti balladai történet ismeretére és arra, hogy tisztában legyünk Orbán Irén – a megszokottal ellentétes irányú – kompozíciós módszerével.

Állítsuk vissza azonban az eredeti sorrendet a történetben, felcserélve az egyes jeleneteket az ábrázolásban, idézve a Magyarsároson gyűjtött ballada szövegrészeit!

*Úgy méne, úgy méne a nagy török asszony
A nagy széles úton a nagy reng erdőbe,
Jobb karjára vette kicsi fiacskáját,
Bal karjára vette kincses kis ládáját.*

*Gondolta magába', istenem, istenem,
Melyiket hagyjam el, melyiktől váljak meg?
Kicsi fiacskát még ad nekem az isten,
De kincses kis ládám nem lesz többé nekem.*

*Úgy méne, úgy méne a nagy török asszony
A nagy régi úton a nagy reng erdőben.
Elér egy nagy fát, oda le ülve,
Elér egy nagy fát, oda le ülve.*

*Leterítette a kicsi pokróckáját,
Megszoptatta rajta kicsi fiacskáját.
Elméne az asszony, otthagya a fiát,
Kicsi fiacskáját e szókkal áldja meg:*

³ Kovács Előd szerint (*A magyar népköltészet régi török elemei és a tradicionális jelzős asszociációk*. http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=1542) az alaptörténet a következő lehetett: „Egy asszony ellenség elől menekül. Menekülés közben az erdőben elrejtí gyermekét. Később lát egy állatot, amely gondosan ügyel arra, nehogy a kicsinye elvesszen. Ekkor visszafordul az asszony a saját gyermekéért, de időközben azt már farkasok vették gondjukba. A gyermek és a kincs közötti választás erkölcsi konfliktusa, valamint – némely változatokban – a gyermekek halála, illetve az a fordulat, hogy elutasítják a szívtelen anyjukat, később járultak hozzá a már meghonosodott történethez. Az első motívum hozta létre a műben a balladai konfliktust, vagyis megjelenése egyidejű kell, hogy legyen a történet ballada-változatának kialakulásával, műfajváltásával. Az utóbbi két motívum mint büntetés jelenik meg a műben, az anya rossz választásáért, döntéséért, s szintén szerepet játszott a balladaváltozat létrejöttében.”

*Gyenge meleg eső legyen megferesztőd,
Gyenge meleg szellő legyen megszáritód.
Járnak jó asszonyok téged megszoptatnak...*

Az emlegetett lelki konfliktus szimbolikusan bontakozik ki a képen az utolsó jelenetben, ahol Orbán Irén az ábrázolásban is megidézi a balladában megjelenő állatokat: a tehenet, annak borját, illetve a farkast, aki a tehén „tavalyi tinóját” ette meg. Az „angyal-e vagy madár” kérdése (a nem talált gyermek átváltozása) egyúttal az asszony lelki kínját hivatott megjeleníteni. Itt is meg kell jegyeznünk azonban, hogy a kép (saját esztétikumával) önmagában nem alkalmas arra, hogy a tragikum esztétikai minőségét megjelenítse, a fájdalomnak, illetve az asszony „szívtelenségének” az átéléséhez szükség van a balladai szövegre.

*Gondolta magába szegény török asszony,
Ez oktan állat hogy bógi a bornyát.
Hát én hogy hagytam el kicsi fiacskámat.*

*Visszatére vissza a nagy török asszony
(...) Eléri a nagy fát feltekint a fára,
Az ő kicsi fiát se találja.*

*Angyal-e vagy madár ki emez ágon jár,
Csattogatja szárnyát veri szívem kínját*

Fentebb bemutatottuk Gazda Anna négy jelenetsorban készített varrott képét, a már Kriza János által is közreadott *Budai Ilona balladájának* illusztrációját. Idézzük a balladából az egyes képepipódoknak megfelelő szövegrészeket:

1. „Budai Ilona ablakba könyökle (...) / csak eszibe juta kéncsös küs ládája...”
2. „S kéncsös küs ládáját hónya alá fogja, / Hajadon küs lányát jobb kezén vezette, / futkosó küs fiát bal kezére vötte.”
3. (...) Anyám, édös anyám, ne haggy el az útba, / Essék meg a szüved, ne haggy itt ingömöt! / Bizony itt hagylak én leányom tégdöt...”
4. (...) Hát egy bival tehén azon jődögél le, / Az idei borját szarva között hozta, / A tavalyi borját maga után rítta...”

A reprodukció, a reprezentáció, az illusztráció és illokúció együtt van jelen Gazda Anna képén, amit a kiemelt első képjelenet is tükröz:

„Budai Ilona ablakba könyökle (...) / csak eszibe juta kéncsös küs ládája.”

A szöveghű illusztráció egyben szövegreprodukció. Reprezentáció, mert a kiemeléssel, sűrítéssel megvilágító kép a szöveget helyettesíti; felidéz egy távol lévő dolgot (eszébe jut kincses ládája), ábrázol egy-egy szituációt. Illokúció abban az értelemben lesz a kép, hogy elkészítése a balladamesélést (avagy saját „énekvariáns” létrehozását) jelenti.

A Júlia szép leány balladájáról röviden már szóltam az Orbán Irén és Gazda Anna naiv varrottkép-művészetét értékelő tanulmányban (*Tűvel „festett történetek. Néző • Pont Kalendárium 2009.*, 48–67.; 54–55. o.), ezúttal néhány kiegészítést fűzök az ott leírtakhoz. A Kriza János által összegyűjtött székely népköltési anyagban a „Fejér–Nyikó mellékiról” származó balladai történet itt is a kép alján kezdődik:

*„Júlia szép leány egykoron kimöne
Búzavirág-szödni a búzamezőbe.
Búzavirág szödni, koszorúba körni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.”*

Jól érzékelhető a törekvés az úgynevezett szelektív (vagy kiemelő) szövegghú-
sásra, ami egy fajta szimbolikus transz-
pozícióval társul a képen – Orbán Irén
nem sorról sorra követi a ballada ese-
ményeit, csupán az általa fontosnak ítélt
motívumokat ábrázolja, így nem mutatja
például be, hogyan ereszkedik le a fehér
bárány az égből, azt azonban igen, hogy
mit hoz a szarva között:

*„A napot s a hódat szarva között hozván;
A fényös csillagot a homlokán hozta.
Két szép arany perecz aj! a két szarvába,
Aj! a két ódalán két szép égő gyertya;
Mennyi szőre szála, annyi csillag rajta”*

– olvassuk az eredeti gyűjtésben.

*Orbán Irén: Júlia szép leány
(1995 – varrott kép)*

Buday György fametszetén (jobbra) az adott szövegrészből más motívumokat emelt ki, és egészen eltérő kompozíciós sűrítést alkalmazott. Orbán Irén, idomulva egyben a népművészi ábrázolások szimbolikus stilizációjához) csupán a bárány testén hagyta meg a csillagokat, a két gyertyát pedig két búzaszállal helyettesítette. Buday György ezzel szemben elhagyja a bárányt, csak az égből levezető utat láttatja: *„Egy szép gyalog ösvény hát ott jöddögél le, / Azon ereszködék fodor fejér bárány”*. Orbán a bárány attribútumaival (nap, hold, csillag, perecz, gyertya – *„Mennyi szőre szála, annyi csillag rajta”*) asszociatív jelentéskitágítást ért el, a szövegmotívumok „hajtotta végre” a képen.

A reprezentáció eme sajátos, transzpozíciós formájában tehát a metafora alkalmazása is illokúciós aktusként viselkedik. A reprezentáció és transzpozíció, a metafora és az illokúció szabályszerűségei működnek továbbá a kép felső részében, amely egy hosszabb folyamatot, több jelenetet is magába sűrít. A balladában dramaturgiai funkciója van a kakasszónak, ennek ábrázolása lehetőséget ad a báránnyal való találkozás újramesélésének kikerülésére: a három kakasszóba sűríti az alkotó az előzményeket is.

*„Első kakasszókor jönék nözésödre,
Másod kakasszókor téged megkérnélek,
Harmad kakasszókor téged elvinnélek”*

A konkrét motívum megjelenítése tartalmazza a ballada ismétlését, melynek végén Júlia beszámol édesanyjának a báránytól kapott égi ajánlatról is:

*„Mert most esött héja szüzek seröginek,
ha elmönnék vélle, hogy odavinnének.
A mennyei karba a szent szüzek közi,
Hogy bételnék velem azok kegyös rendi”.⁴*

A balladában a két idősíki, illetve a földi-égi dimenzió együtt jelenik meg, és a képen e kettőt a bárány és a leány foglalja egységbe. Az anya nem sír, hanem szinte jajveszékkel, feltűnik a kistestvér is a kakas és a harangláb között, a búzakoszorú immár Júlia fején van – a művész mintegy értelmezi a ballada által nyitva hagyott szimbólumot: a búza-élet jelkép nem a halálra, hanem az örökéletre utal, s a koszorú egyben a szüzességet jelképezi. (A szüzesség feltétele az angyalok közé való elhívásnak.)

(A naiv mű, mint az illusztrációban rejlő egyéni értelmezés, párhuzamba állítható a közösségi stílus árnyaló, variációs és szelekciós erőket fölmutató énekesi, egyedi előadásmóddal. Ortutay a székyi népballada-válogatásához fűzött bevezető tanulmányban szavá teszi a gyűjtők gyakori panaszát: ugyanaz az énekes, akár rövid idő elteltével is, lényeges eltérésekkel énekel, változtatva a szöveg a testén, „az egyéni egyszeri akcentusok át- meg átszövik az éneket”. – ORTUTAY, é.n. 39)⁵

Dömötör Tekla a *Júlia szép leány* balladája keresztény és mítoszi párhuzamait is kimutatja, bizonyítva, hogy még a menyasszony-búcsúztató is el tud jutni, egy hosszabb folklorizációs folyamat eredményeként, ehhez a balladaformához. (DÖMÖTÖR, 1983. 181–190) A gyermek megjelenését egy olyan momentum igazolja, melyet Csík-szentdomokoson az 1930-as években Domokos Pál Péter jegyzett fel. A *Júlia szép leány* címen ismert balladatípus kapcsolatban áll a szentiváni ünneppel. Szent János napján a gyerekek „jánosoltak” („angyaloztak”), s minden szereplőt búzavirágkoszorúval díszítettek. A Domokos által lejegyzett „jánosolás” második szakasza a „mennybe vitt lány” vallásos balladatípusának egyik kezdő formulája. (i.m. 178–180)

⁴ A balladaidézetek forrása: KRIZA, 1975. 145–146.

⁵ Ortutay Gyula székyi népballada-gyűjtéséhez Buday György grafikusművész készített 45 fametszetes illusztrációt. Érdekes lehet alaposabban is összevetni a naiv és professzionális művészek illusztrációit, amiből – az eddigi ismereteink alapján – még szembetűnőbbé válna, hogy a naiv művész sokkal inkább újrameséli a történetet, és csak a legritkább esetben tart igényt a kép melletti szöveg megjelenítésére. Ez abból is adódik, hogy a naiv művész – mint több helyen említettük – nem elsősorban esztétikai tárgyat kíván létrehozni, hanem a kép funkcionális jelentését helyezi előtérbe. A szöveget ismertként tételezi fel, így az illusztráció újramesélés, ebben az értelemben nemcsak illusztráció és reprezentáció, hanem illokúció is.

A naiv művészek – köztük kiemelten a kortárs és pre-kortárs székely naivok – illusztrációi számos tanulságot fogalmaztattak meg a reprezentáció és képi illokúciós aktusok természetére vonatkozóan. Az illusztrációt – legyen az a legnagyobb mértékben szövegű ábrázolás – a ballada újramondásának, avagy egy újabb szövegvariáns kibontásának a lehetőségeként is értelmezhetjük.

A gyomaendrődi balladakonferencián előadott beszámolómm végén egy kérdést fogalmaztam meg, bemutatva Czirják Lujza *Ballada* című képét. A történet azonosítását természetesen a tájékozódásom hiányosságai is okozhatták, s ezzel együtt az, hogy a naiv alkotó a ballada címével nem azonosította a képen ábrázolt történetet, így fölvetődött annak a lehetősége is, hogy talán nem egy konkrét balladai történet illusztrációjáról volna szó, hanem ismert, másutt is előforduló motívumokból és helyzetekből komponált egy saját balladavariánst az alkotó.

Magyar népballadáink között nem bukkantam hasonló dramatikus történetre, s nem ismert olyan balladánk, amelyben a képen látható medve szerepelne. Egy fajta történet természetesen a kép sűrű jeleneitnek segítségével is reprodukálható, sőt, ha nem ismerünk kiindulási alapot, a varrott kép alapján írható újra egy ballada.

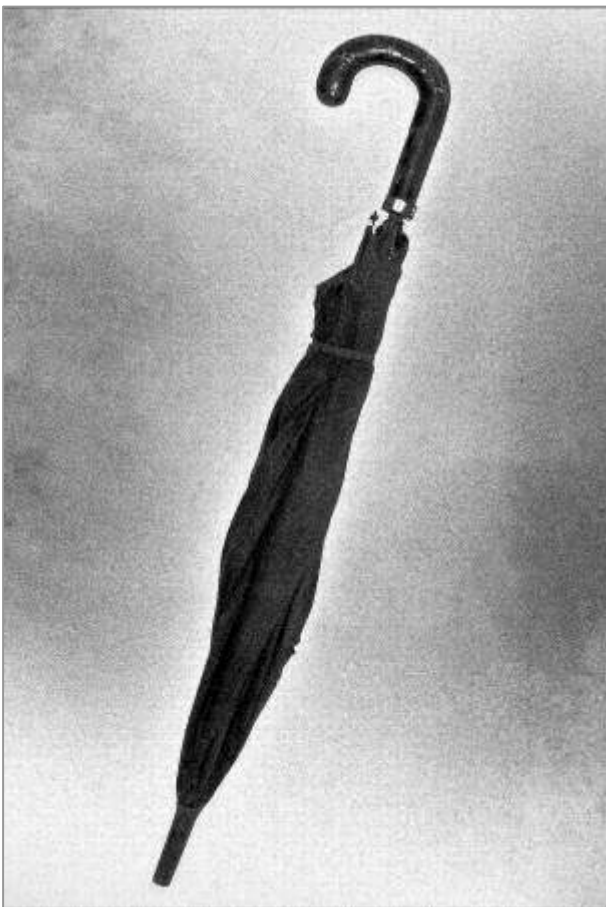
Krizsa Ildikó szerint a naiv művész egy román balladát illusztrált, de abban sem a medve, hanem egy szörny szerepel. Mindezenre ez az újabb adalék is jelzi, hogy még számos kutatnivaló akad, ha a balladák képekben való továbbélésének lehetőségeit kutatjuk...

Ballada – Czirják Lujza varrott képe

Irodalom: AUSTIN, John L.: *Tetten ért szavak*. Budapest, Akadémiai, 1990.; BANNER Zoltán: *Teremtő önvédelem. Az erdélyi magyar naivok művészete*. Héttorony, Budapest, 1995.; DÖMÖTÖR Tekla: *A népszokások költészete*. Akadémiai, Budapest, 1983.; KOVÁCS Előd: *A magyar nép-*

költészet régi török elemei és a tradicionális jelzős asszociációk. (http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=1542; letöltve: 2010. 04. 15.); KRIZA János: *Vadrózsák*. Kriterion, Bukarest, 1975.; NOVITZ, David: *Képek és kommunikatív használatuk*. In: HORÁNYI Özséb (szerk.): *A sokarcú kép*. Budapest, 2003. 363–400.; ORTUTAY Gyula: *Székely népballadák*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, é.n.; UJVÁRY Zoltán: *Szállj el, fecskemadár... Gömöri népballadák Holló László illusztrációival*. Debrecen, 1977.; VITÉZ Ferenc: *Tűvel festett történetek. A nép élete székely varrott képeken*. Orbán Irén és Gazda Anna munkáiról. Néző • Pont Kalendárium, 20–22., 2009., 48–67.; VITÉZ Ferenc: *A szövegelemek szerepe Vankóné Dudás Juli népi adaptációiban*. Néző • Pont, 30., 2010., 13–26.; VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Osiris, Budapest, 1988. – WALDENFELS, Bernhard: *Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai*. In: BICZÓ Gábor (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridaig*. Csokonai, Debrecen, 2004., 91–116.

HOLLÓ LÁSZLÓ
ESERNYŐJE DADÁN

Fotó(grafika):
ANDICS ÁRPÁD

Mint annak a belga-franciának spanyol vára lebeg a felhők felett,
vagy keménykalapból és almafejből néznek ki az ártatlan szemek,
az összezárt esernyő kérdőjeléből a tér és idő tengelye: mértan –
ahogy elrendezi az álmokat, egy merész sóhajnyi létre mérten.

Az esernyő: mint a festő. Benne-zárt titok feszül, villámként szelve
ketté a horizontot, ég a földdel, halál a csókkal feleselve.
S ott simulnak poros korcai között a dadaí csendek, a hosszú léptek,
a paplaktól a partfövényhez érve, a napsütötte lomb alatt a fészek.

Kérészek köténykosárban, vetkőző leányok, pillangó-jövőjű hernyó,
az örvényből visszanéző arc – mindent magába bont e megpihent esernyő.

AZ EREDET PLASZTIKUS REKONSTRUKCIÓJA

*Dr. Kövér József Holló László-díjas szobrászművész
épületdíszítő és köztéri alkotásai Hét községben*

Hét község címerét 2008 augusztusában avatták fel az akkor újonnan átadott ifjúsági házának bejárati homlokzatán. Dr. Kövér József Holló László-díjas szobrászművész a község ismert címerábrázolása alapján rekonstruált bronzdoborműve Ujváry Zoltán professor emeritus ajándéka volt szülőfalujának, a község díszpolgárává avatta a néprajztudóst.

(Magát a címert már közöltem a folyóirat 2009. évi januári–februári *Kalendárium* kötetében – 164. oldal –, a művészről szintén több alkalommal írtam, a múlt évi novemberi–decemberi számban például legújabb alkotásai között számoltam be az idén nyáron avatandó héti köztéri művéről – 913. oldal. Ujváry Zoltán arra kért: a szülőfalujával kapcsolatos tanulmányokat és közleményeket összegyűjtő kötetbe írjak a címer ábrázolásáról és a tervezett köztéri műről is, így alkalmam nyílt részletesebben vizsgálni az alkotásokat. Az alább közöltek csupán a művekre vonatkozó részleteket tartalmazák, kihagytam ebből Kövér József rövid, köztéri munkákat középpontba helyező pályarajzát – csupán néhány mű címét sorolom –, illetve Ujváry Zoltán adományozó tevékenységének méltatását. A község címerét módomban van most nagyobb méretben közölni, ám az emlékműről a zsúfolt műtermi környezetben nem sikerült autentikus, az eredeti szándékokat tükröző felvételt készíteni, a képet tehát csak a héti avatás utánra ígérhetem.)

A művésznek nem a címer volt az első köztéri, illetve középületet díszítő alkotása a gömöri térségben. Putnokon 2004-ben Holló László Kossuth-díjas festőművész bronzreliefjét készítette el a (szintén Ujváry Zoltán által alapított) Holló László Galéria homlokzatára, a héti címeravastást nem sokkal megelőzően pedig a gróf

Serényi Lászlóról mintázott portrédoborműve került a városba – a „Putnok Széchenyije”-ként emlegetett lokálpatriótta nemes arcását a róla elnevezett általános iskola falán helyezték el.

1996 óta 20 köztéri alkotást készített, a már említettek mellett a *Fohászkodó és II. János Pál* Nyíraczádon áll. A pápa szobrának dupluma Debrecenbe került 2007-ben; a cívisvárosban látható *Benedek Elek*, *Sir Alexander Fleming*, *Brassai Sámuel*, *dr. Alberth Béla*, *dr. Csécsi György*, *dr. Szalay Sándor* és *dr. Varga Ottó* bronz portrészobra, illetve -reliefje. Nyírlugoson *Szent Erzsébet és Szent István* szobra látható, az erdélyi Szilágyperén állították föl *Budai Ézsaiás*-szobrát, *dr. Backhausz Richárd* portréját Gödöllőn avatták. 2009-ben érte a megasztiztetés: az olaszországi San Benedetto városának hangversenytérmet a *Giovanni Tebaldiniről* mintázott bronzportréja díszíti.

Hét község címere két nagyobb, összességében azonban négy részből áll:

1. címerpajzs, benne a képpel;
- 2/a. sisak és korona;
- 2/b. címertakaró,
- 2/c. figurális sisakdísz.

A címerpajzson egyetemes heraldikai jelkép, az oroszlán látható, amely azért is válhatott – a szintén a Napot és a tüzet jelképező sashoz hasonlóan – visszatérő címerszimbólummá, mert a hatalom jelképe. A pajzs címerképén lévő oroszlán egy kihúzott kardot tart maga előtt fölémelve, mely motívum egyúttal a fegyverviseléshez is kötődő jelvényjegy.

A figurális pajzsképe e motívuma visszatér a sisakdíszben, mely egy kurta kardot tartó, páncélos jobb kéz, és minden bizonnyal később került az eredeti címerpajzs, illetve a sisak és korona, valamint a

stilizált növényi ornamensekből álló címertakaró fölé.

A sisakrostélyon elhelyezkedő, egyszerűsített koronán megfigyelhető egy virágkehely, és ez az újabb jelkép a művész kiemelésében már apró utalás (a virág világmindenség-voltából adódóan) az eredetre.

Dr. Kövér József a település alapításának 755. évfordulójára készítette el monumentális organikus-szimbolikus köztéri alkotását acélvázakból és alumíniumból. A „Fészek” tulajdonképpen metafora, s egyúttal a belőle kibontott allegória lehetőségét is magában rejt.

Hét község címerének
felirata a következő:

Hét
1255
Elődeink emlékére
Állította: Prof. Dr.
Ujváry Zoltán
Szobrász: Kövér József

A növényi címertakaró plasztikai megoldásai egyébként hangsúlyozzák a mozgalmasságot, mely ellenpontozza a pajzsábrázolás statikus jellegét, továbbá a sisakdíszként szolgáló, kardot tartó kéz is funkcionális a kompozíció egységében – az eredeti ábrázolástól kissé eltérő (hajlított) kard a kéz tartásával ellenirányban meghajló íve virtuálisan visszazárja a kompozíciót, és a több címerész ellenére is megteremti az ábrázolás egységét.

(E szobormű kiváló példája annak, hogy szigorú szabályokat állító „reprodukció” is felkínálja a művészi szabadságot...)

Egyértelműen utal az eredetre, biztonságra és összetartásra, de a fészek fölötti stilizált madáralakok a szabadság szimbólumai is. Ha a címernél utaltunk arra, hogy műve egyedülálló köztéri alkotásainak sorában, a Fészek-szobor is az. Hasonló absztrakciós elgondolást köztérre került munkáin eddig nem alkalmazott. Amúgy az organikus, szimbolikus, absztrakciós formamegoldásokra számos egyéb példát találunk debreceni szoborparkjában, s rendszeresen kiállít hasonló felfogásban készült kisplasztikákat, melyeket elsősorban kőből és márványból farag.)

A művész szoborkoncepciójának kiindulási alapja nem a Hét személynévből építkezett, hanem a helyi mondákból, miszerint a tatárjárás elől hét család menekült a helyi lápos vidékre, és ők alapították a települést. Ehhez – és a szobor szimbolikus jelentéséhez egyaránt – illik a ráutaló feliratnak szánt két sor, amely éppen a szobrász műtermében tett látogatásom alkalmával fogalmazódott meg:

*„Hét madár fészket rakott Hétben,
hét család született az égben.”*

A Fészek egyetemes világjelkép, magát a mindenséget szimbolizálja, alakjával földgolyóra emlékeztet, és a fészkekrakáshoz használt fém „ágak” a mindenség vázát alkotják. Az alumíniummadarak egyszer-

re zárják le és nyitják ki a kozmosz felé ezt az otthont, mely „imago mundi”, a világ kicsinyített mása, szent hely.

Önmaga is a világ, egyúttal a világ középpontja, mely a biztonság, az összetartozás, a növekedés és felnevelés, a kibocsátás, majd a visszafogadás képzetét egyaránt fölkelti.

A fészek anyagsága (mint anyagi kultúra is) a madarak lelki (vagy transzcendens) attribútumával (mint a szellemi kultúra folyamatos és kiterjedő mozgásával) lesz fölruházva így. Talán nem megszokott ábrázolás egy tradicionális kisközségben, ám magas szinten, modern művészi megoldásokkal jelképezi a megtartó hagyomány sokrétűségét.

MŰVÉSZI „KÖNYVCSOMAGOLÁSOK” GERGELY ATTILÁTÓL

Legalább kéthavonta találkozunk, olykor gyakrabban is. A folyóiratot és egyéb kiadványaimat Gergely Attila gondolja az Onix nyomda épületében helyet kapott Színforrás Kft.-ben. Ez a „gondozás” esetemben csupán a levilágítást jelenti, egy-egy szakmai megjegyzésen, baráti útmutató tanácson, borítókorrigáláson kívül nem nyílik lehetősége saját ötletei kibontására. Kreatív szelleme akkor bontakozhat ki igazán, amikor a „nyersanyagot” kapja, és a szerző (vagy kiadó) teljes mértékben rábízta a könyv kitalálását. Az egyszerű meghívótól vagy tájékoztató kiadványoktól kezdve, a plakáton, műsorfüzeten, katalóguson (és megannyi más nyomdai terméken) keresztül, a verskönyvekig és művészeti albumokig bármit reá lehet bízni. Olyan nincs, hogy valamire nem marad elég ideje. Amikor például délelőttös, ez azt jelenti: délután négyig, hatig dolgozik...

Gergely Attila Brassóban született 1961-ben. A hegyek egyszerre tanították meg az alázatra és az önállóságra. Maga így vall előéletéről, munkájáról, hivatásáról (s hozzáteszem: művészetéről, hiszen a könyvtervezés nemcsak nevében alkalmazott művészet, de a terméknek, a könyvnek, mint használatban lévő esztétikai tárgynak ugyanazokat a szépségminőségeket kell fölmutatnia, mint az autonóm műalkotásnak, figyelnie kell a harmóniára, ritmusra és egyensúlyra, a megjelenési forma és a megjelenített tartalom vagy üzenet egységére):

„Rajzolni, fotózni mindig is szerettem, bár fő érdeklődésem a fizika, az elektronika felé vonzott (akkoriban még nem voltak PC-k...). Így lettem

villamosmérnök. A véletlen úgy hozta, hogy kezdetektől fogva számítógépekkel foglalkoztam. Ennek köszönhetően kerültem kapcsolatba a számítógépes grafikával, számítógépes nyomdai előkészítéssel. Sokéves tanulás és munka eredményeképpen a kör bezárult: egyik kedvencem, a számítástechnika segítségével dolgozhatok másik kedvenc területemen, a számítógépes grafika területén. Célom, hogy az általam tervezett könyvek tartalmát méltó formába 'csomagoljam', hogy mai, digitalizált világunkban továbbra is élmény legyen egy-egy könyvet kézbe venni, olvasgatni..."

Ez a vallomás szerepel azon a plakáton is, amely az általa tervezett könyvekből válogatott kiállításokhoz készült. Az ötlettel Lövei Sándor püspökladányi költő állt elébe. Felolvasóestjeire, író–olvasó találkozóiira kísérné el Gergely Attila is: egyrészt a versekből s a hozzájuk válogatott fotókból, grafikákból Attila műhelyében lesz könyv (Lövei a tervezési és szerkesztési munkákat oly mértékben rábízta, hogy gyakran még elképzelése sincs a formáról, megjelenésről), másrészt mutasson be egy polcnyit azokból a művekből, amelyeknél a fájlok megnyitásától a könyv felnyitásáig (persze, a nyomda közreműködésével) az ő elgondolása érvényesült.

Az első ilyen, költői esttel egybekötött bemutatót Karcagon rendezték egy bankban, s ha lassan is, de útjára indult a vándortárlat: debreceni és hajdú-bihari települések könyvtáraiban hangzanak el a Lövei-versek, állítják ki a Gergely-könyveket.

A válogatásban négy munka is ott van a Lövei Sándornak készített könyvek közül (jobbra látható a Nagy Istvánnal közös mű, a *Ha tudnám, meddig élek* című versalbum), mellettük irodalomtörténeti munkák (ilyen Vida Lajostól a *Szép Ernő élet- és pályarajza*), a Simonyi Napok rendezvényeivel kapcsolatos kiadványok, zenetörténeti vagy éppen gyermekeknek szóló könyvek is szerepelnek.

Az általa összeállított szemlében találkozunk a *Régi magyar családok* sorozat darabjaival, egy művel a *Csokonai Új História* sorozatából, de Gergely Attila készítette el 2008-ban Józsa János festő- és grafikusművész életműalbumát is,

kezdve onnan, hogy maga fotózta a reprodukálásra szánt műveket, és ebből az alkotásából például kiválóan érzékelhető, mit tud hozzátenni a könyvtervező a ma élő legjelentősebb debreceni képzőművész életművének méltó reprezentálásához.

Mert a betűnek nemcsak neki tulajdonított jelentése van, hanem élete is. Stílusa. Nem véletlenül nevezik ugyanis stílusoknak a betűket: életüket a tervező formálja egyedivé. Ám soha nem kívánnak a bennük megformált jelentés fölébe kerekedni – kiszolgálják és fölerősítik azt.

*Gergely Attila
megvalósult könyvterveiből
(az előző oldalon H. Haraszti Éva:
Angol-magyar napló 2000–2003;
Nagy István – Lövei Sándor:
Ha tudnám, meddig élek)*

*Kormos Erzsébet: A Baradlamanók; Miklósvölgyi János könyve;
A Területi Művelődési Intézmények Egyesülete Kincsestára*

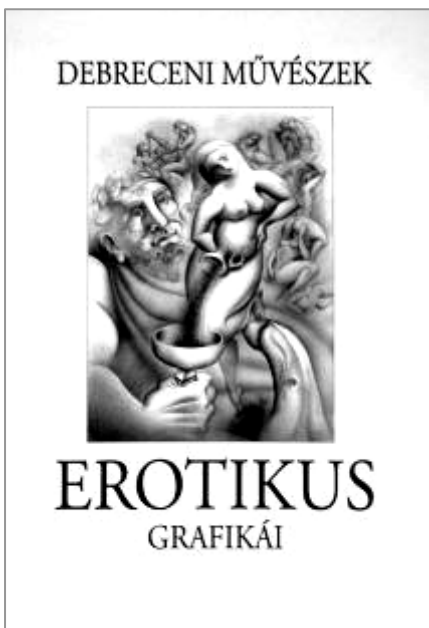
A lámpát égve hagyták,
itatni fénnel bolondult bogarak nászra bontott,
páncél- propellerekkel forgó-zümmögő, bíborba csillanó
kis hártatáncát. A levegő dohos, a rozsdás lámpabúra-szél
fölött ezüstlik a májusi holdfényből ideszálló csillagok pora,
felpirosuló vágyakon izzad át a pince ember-kínokat s -szerelmeket.
Az árnyékok megtört gerince, léptek magánya
hosszú Pilinszky-folyosón, a túlsó part
reménye Kharon ladikja nélkül,
csak zümmögőn, csak sutogón,
csak érintésnyi kékben, miként a hártya-
szárnyakat egymáshoz súrolja egy öntudatlan
pillanatban az Isten – emlékek nélküli érintésben,
az első megismerésben. Bogarak táncolnak a fényben
– nem árulón, hogy semmit nem tudón –,
csak a táncért, a nászért, halálra várni,
mert a lámpát égve hagyták,
és a hangyaszolgák
is szeretnének
szállni.

Szabó György István a lipcsei grafikai és könyvművészeti főiskola könyvtervező szakán végzett; a kiadói könyvművészet mellett autonóm képzőművészként (a tasizmus gesztusjeleit alkalmazó expresszionista képeivel) több kiállításon mutatkozott be (például Drezdában, Budapesten, Gödöllőn). Jelenleg a *Nagyítás* hetilap küllemét felügyeli, annak művészeti vezetője; a viszonylag ritkán kiállító alkotónak május végén az erdőkertesi faluházban nyílt meg legújabb tárlata.

A *Debreceni művészek erotikus grafikái* című, dr. Rózsa László által szerkesztett és kiadott albumot, illetve annak képanyagát a Misztika Galériában bemutató kiállítás után tettem egy kísérletet. Megpróbáltam néhány művésznek elmagyarázni: szerintem mitől lesz erotikus egy alkotás, mitől válik el az akttól, és kerül el a pornografikus csapdákat.

Nos, azok az alkotók, akik valóban erotikus grafikákat készítettek – természetesen –, a magyarázat nélkül is tudatában voltak a ki nem mondás titkainak, a ráutalás erejének, ám azok, akik a testiséget a vággyal együtt hangsúlyozták, illetve a másik oldalról éppen a meztelen testet a megszokott szimbólumként alkalmazták, nem nagyon értették meg, mit is szerettem volna mondani.

Kénytelen voltam tehát egy kisrecenzióban külön is megírni, hogy legalább olyan félrevezető összesorolni az erotikus ábrázolást a pornográffal, mint a hagyományos művészi testképpel. S ha beszélünk mindkettőről, csak azért tesszük, mert az egybeemosódás elkerülése végett kell megvonni a határokat. Ennek a határvonásnak az lehet a kiindulópontja, hogy az erotikus, ellentétben a pornográffal: a leplezetlen érzékiség és a testi vágy helyett az érzéki tartalmakat csupán jelzi, a kimondásban tehát jóval több a titok, mint a tény.

A Misztika Galéria könyvbemutató kiállításán (az erotika és a képzőművészet kapcsolatáról beszélő dr. Vajda Mária etnográfus és a Misztika Galériát vezető Majoros László mellett – ők középen láthatók) többen megjelentek az albumban szereplő művészek közül is

Fotók: VARGA JÓZSEF

Az erotikus ábrázolás – ráutaló sejtésjellegénél fogva – azzal távolít el a testi vágytól, hogy szimbolizál (ami nem a jelképezőábrázolásra, hanem a szimbólummá válás folyamatára helyezi a nagyobb hangsúlyt), így az érzelmi és mentális képzeteket jobban mozgósítja, mint az ösztönit.

Persze, azért az ösztön is munkál, az életé és a halálé: Erosz és Thanatosz egymás ölében ringatózik. Ám ezt egy erotikus művet látva sem pusztán érzéki módon éljük át, hanem a test képét a szellemi lét felé kitágítva tudatosítjuk. A testi szerelem hol visszafogottabb, hol merészebb ábrázolása nem illusztráció vagy eszköz, hanem metafora és allegória. Ennyiben rokon az erotikus kép az akttal, hiszen ott a meztelen test az ember aktuális szabadságfokának érzéki megjelenítésére szolgál.

Ezeket a stációkat fogalmazta 80 képbe 18 kortárs debreceni grafikus és a vendég (a tulajdonképpen a kiadónak és gyűjtőnek is ötletet adó) Boros Attila, aki az Eratót illusztrálta a tavalyi könyvhétre, amely szintén Rózsa vállalkozásában jelent meg.

S dr. Rózsa László kiadó nemcsak a kortársakat hívta meg albumába, hanem három múlt századi debreceni művészt is megidézett: Medgyessy Ferenc erotikus, Holló László és Félegyházi László aktrajzaiból adva közre egy csokrot a D. Udvary Ildikó művészettörténész, valamint dr. Vajda Mária muzeológus-etnográfus írásait is tartalmazó, bevezető képes összeállításban.

A fenti határvonalak meg nem húzása miatt lett felemás az amúgy szép kivitelű album (tehát a bemutatóhoz kapcsolódó tárlat is). A fentiekből már kiderülhetett, hogy több rajz nem lép túl az akton, néhány pedig a pornográf határát súrolja, és alig van szó például a népi szerelemszimbólum nyers erejéről. Az allegorizált érzéki helyzetekben a vágy csak motívum marad, és nem vagy alig emel át a titokmezőbe.

Ezért örülhetünk annyira Baráth Pál és Burai István tusrajzainak, Józsa János és Papp Károly sokszorosító grafikáinak, Vincze László néhány nyomatának, a parasztdekameronok nyers játékoságát felidéző Szilágyi Imre pajzán humorú lapjainak, vagy Máthé András lírai finomságú fotográfiáinak is. Mert kimondásukban jóval több a titok, mint a tény.

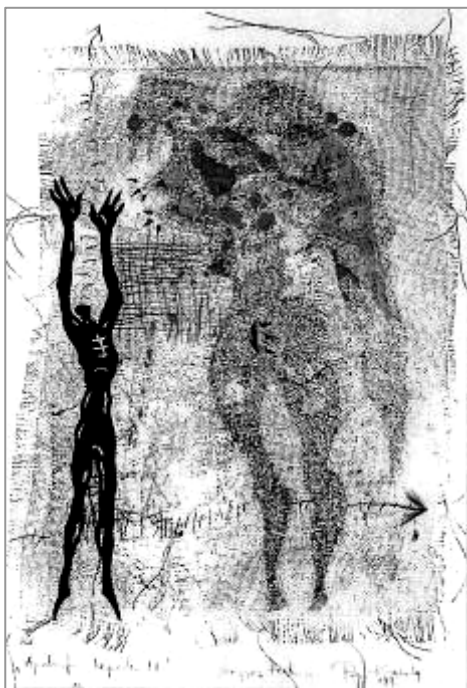
*Szilágyi Imre exlibrise Rózsa Lászlónak;
Józsa János az album dedikálása közben*

*Baráth Pál tusgrafikája
(balra, fent)*

lent: Papp Károly lapjai

Az ember szinte közhelyesen, mégis megingathatatlanul sóvárog az édeni után, valamilyen, talán a sosemvolt időbe szőtt nosztalgia fátyolozza a hiányt. Kishalál-álmokba menekül a pusztulás gondolata elől, a pillanat végtelenné válásának illúziójába az ölelésben.

Ilyenkor eszébe sem jut – s talán szerencséire –, hogy valódi szereplője-e az ölelésnek, hogy valódi-e az ölelés; hogy van-e szerelem, milyen az, miért; van-e föld és ég, halál és halhatatlanság; mert az egekből a mélyben továbbhörgő meghalássá, és az őskatlanokból angyszárnnyak csücskébe táncban incselkedő lehetletté, a sosemvoltban is a teljességet dobogó megszületéssé változik át a hiány.

Ha lett volna az Istennek fényképezőgépe – és miért ne lett volna, mert nemcsak sár-, hanem fényszobrász is volt –, vajon miféle képet írt volna rá a fény a mindenségre arról a pillanatról, amikor a férfi és a nő először megismerte egymást? Milyen ölelés képe kísérté volna végig az égről a milliárd szerelmest?

Az ölelés vágyát titkoló tekintet csillagot keres magának; az ölelés előtt a másik szemében nézi azt; ölelés közben szemét becsukja, hogy morajló tengerként hullámozzék, s nyíljon meg a test; az ölelésben lehullik a csillag, a tengerben elmerül. S utána miért az űr megint?

Minden öleléssel fogatkoznak a csillagok, és nő, csak nő a tenger, a hullámok hangja: magánymorajlás. Mennyi magány a vízben, mennyi magány az égen, s vajon meg tudja-e szüntetni egymást két magány az ölelésben?! De már kész a válasz is: Isten fényképezőgépei a csillagok.

Ha nem volna szentségtörés (de miért is volna az?), ezt mondanám: Isten maga az esztétika, a leggyakrabban használt, és/így a leginkább meghatározhatatlan szóval: Szépség. Harmónia, ritmus és egyensúly, arány és aszimmetria – és dehogyis érdeknélküliség! Morál és filozófia. Gondolkodás önmaga létezéséről, a gondolkodás jócselekedetté válása. S hogy miben hasonlít egymáshoz a szépség és az ölelés?

Somerset Maugham Sör és pereg című regényének egyik részletét juttatja az eszembe Wladislaw Tatarkiewicz lengyel esztétikaprofesszor:

„Nem tudom, más mint vélekedik, de én elég hamar betelelek a szépséggel. (...) A szépség mágikus élménye egy pillanatra megejt, de gondolataim mindjárt tovább is állnak. Nem hiszek azoknak, akik lelkesen állítják, hogy ők képesek órákig csodálni egy tájat vagy egy képet. A szépség eksztázis. Olyan alapérzés, mint az éhség. (...) Olyan, mint a rózsa

illata: az ember beszívja, és kész. (...) De az írók kénytelenek egyéb jellemző vonásokkal is felruházni a szépséget, mint például magasztosság, mélység, gyöngédség, szerelem, különben az emberek hamar ráunnak. A szépség tökéletes, és a tökély (sajnos, ilyen az emberi természet) csak rövid ideig érdekel bennünket.”

A dolgok (vagy az ölelések) szépsége tehát eksztázis – nem fogalom, nem jelenség vagy minőség, hanem csak rövid ideig tartó állapot. Nem általában létezik, hanem egy adott pillanatban létrejön. Az ölelésben a hitetlen is elhiszi, hogy van Isten. És meglátja a két test között felizzó parázásban a nem létező édenkerti fotográfia expotázisát. A pillanat kitágítása egyszerre válik fizikai és esztétikai élménnyé. Az égiek földi mása, vagy a nőben megfogalmazódó őcsoda?

Hamvas Béla az esquilinusi Vénuszról merengve írta: „...zene szín, virág, épület, költemény csak annyiban szép, amennyiben emlékeztet arra a szerelmi varázusra, ami a nőből áramlik (...) A szépségben ma is, akárhányszor valaki megérinti, elemi erotikus láng csap fel, a férfi megsemmisítő tehetetlensége a nőben megfogalmazódó őcsodával szemben.”

Az ujjak hiúsága is megsemmisül, csak bátortalan tipegések a bőrön, nincsen semmi póz, s bár ha fátyolba fúl a fény, e metsző égiszobrász-véső lepattint minden fölösleget. Újra kell tanulni a világot, keresve azt, ami el nem érhető, s elérve azt, amit sosem kerestünk.

Valódi ölelések egy sosemvolt időben, mert a test minden pillanatban változik, csak a hiány és a vágy örök.

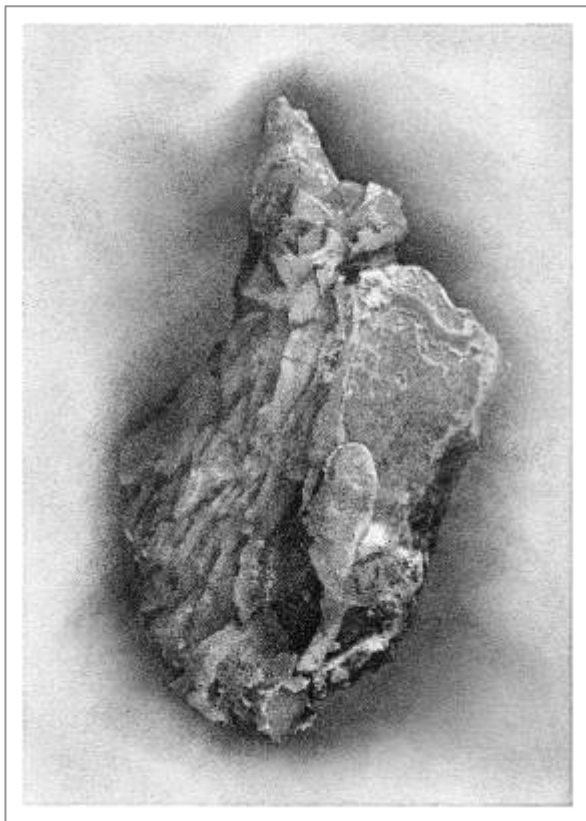
TÁRSADALOM • POLITIKA • KULTÚRA
TARTALOMTÖRZS
TARTALOMTÖRZS
nagyítás

JUNG ZSENI
fotográfiáiból

A VILÁGOT MEGMENTŐ, KI NEM MONDOTT SZÓ ILLUSZTRÁCIÓK EGY BORGES-NOVELLÁHOZ

Seres Géza fotóművész kiállítása a Fészek Galériában

Illusztrációk egy Borges-novellához címmel rendeztek kiállítást a debreceni Seres Géza fotográfiáiból májusban Budapesten, a Fészek Galériában (a Fészek Művészklub Herman Termében). A címben meg nem nevezett Borges-novella nem más, mint az *Isten betűje* című metafizikus kispróza, mely magyar nyelven az 1986-ban megjelent *A titkos csoda* című kötetben volt olvasható.

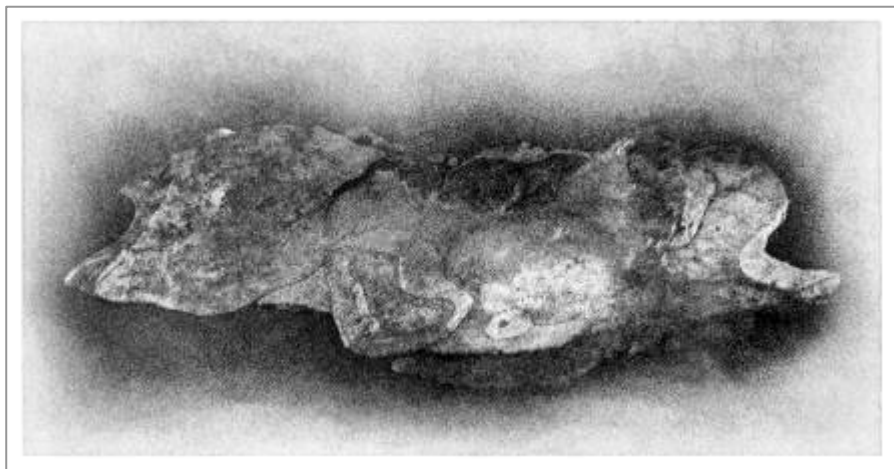

Seres Géza:
Isten betűje 1. (15.)
(kromát-kolloidos
olajnyomat)

Azon túl, hogy az illusztráció itt nem igazán sorolható be a képi reprezentáció egyetlen hagyományos formájába sem, hanem eleve teremtő újragondolás, a fotográfia technikájának, szerepének újragondolásáról (avagy a fotográfia képzőművészeti rangjának visszaállításáról-létrehozásáról) is szó van a művész e sorozatában. Amennyiben a régi kézműves technikákhoz visszanyúló fotó mégis dokumentumnak tekinthető, az nem a látvány, hanem a látható és az elgondolható között létrejövő kapcsolat egy fajta képi „dokumentációja”.

Seres Géza mégis illusztrációról beszél – tehát a sorozathoz kiindulási alapot kínáló irodalmi mű jelentésének megvilágításáról –, ezért, bár a fotográfiák önállóan is teljes élményt adnak, a befogadónak szüksége van arra, hogy megismerkedjék magával a novellával is. Foglaljuk tehát össze röviden, miről olvashatunk Borgesnél!

A teremtés első napján Isten megírt egy bűvös mondatot, mely az idők végezetén, amikor sok szerencsétlenség és romlás támad, alkalmas a bajok elhárítására. Senki nem tudja, hová írta és milyen betűkkel ezt a bűvös mondatot, de annyi bizonyos, hogy egy kiválasztott el fogja olvasni. Borges *Isten betűje* című novellájának bebörtönzött hőse úgy véli: mindig az idők végezetén járunk, és neki lesz része abban a kiváltságban, hogy megfejtse az írást. Már látta is talán, csak eddig nem értette. Az örök és ronthatatlan formák bármelyike lehet a keresett szimbólum. Hegyek és folyók, birodalmak és csillagok vagy a madarak helyett akár az ő arcára is írhatta volna Isten ezt a mondatot, de míg idáig jutott az ébrenlét és az álom közötti, különös, misztikus lebegés során, egyszerre csak megvilágosodott előtte minden. Az üzenetet a jaguárok élő bőrének rajzolata örökíti tovább, és erre a gondolatra csak ráerősített az a tény, hogy a szomszédos cellába egy jaguárt zártak.

Seres Géza tehát erre az alaphelyzetre építette föl a sorozatot. Az alkotót mindig is vonzotta a fizikai múlandóság és a szellemi maradandóság között feszülő ellentét, és a létezés titkait úgy vélte megérteni, hogy ha fotográfusként nemcsak dokumentálja lesz a természeti, tárgyi vagy emberi jelenségeknek, mozdulatoknak és mozzanatoknak, hanem vállalja a résztvevő megfigyelő státuszát.

Mondhatni, az ellentétek centrumába kívánt belépni tehát, a mozdulatlanban a mozgást (például a *Kavicsok* sorozatában), a mozgásban a mozdulatlant (táncos képeiben – *Tündértánc*) örökítve meg. Mindkettőben az idő örökségére (örökkévalóságára és a létosztónők továbbörökítésére, avagy szellemivé emelésére) koncentrált. Folyamatosan jelen van továbbá nála a női test újraértelmezésének szándéka (nem véletlenül tartjuk nyilván a honi aktfotográfia kiemelkedő kortárs alakjai között), illetve az épületek „lelkének” (vagy zenéjének) láthatóvá tétele.

S a vámospércsi művésztelepen ejtette őt is misztikus rabságba a közeli Malomgát archaikus érzékisége. Ebben a találkozásban lett nyilvánvaló, hogy egy gyöker vagy kéreg, száradt kóró vagy fűcsomó, az avar és a párás levegő is magában rejtje az anyagszerűben megbúvó anyagtalant, megfoghatatlant, megismerhetetlent. S kísérletező alkatról lévén szó, egyre mélyebben hatol vissza a fotográfiai eljárások hősorába.

Az *Isten betűje* alaphelyzetét továbbgondoló kiállításon szereplő fotográfiák technika a hajdani, évszázaddal ezelőtt népszerű volt kromát-kolloidos nemes eljárások csoportjába tartozó olajnyomat. (Seres Géza tehát nem ezüst alapú fényérzékeny réteget alkalmaz, mint amit általában az analóg fényképezésnél használnak.) Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a digitális képkorszak térhódításának nem veti alá magát, és műterme is inkább hasonlít egy laboratóriumhoz.

Már másfél évtizeddel ezelőtt is készített mélynyomásos fotógrafikát (az akt műfaját magával a technikával újítva meg), néhány éve pedig a fényképezőgépet is félretette. Sörös („seres”) dobozból alakított ki lyukkamerát (camera obscurát), így örököltette meg például a debreceni épületeket, azt a hatást keltve, mintha a felvételek is valóban évszázadosak lennének. A másolatok készítésénél az argentotípiát s mellette a neme-
sebb eljárású olajnyomatot alkalmazta.

A sorozat elkészítésénél a fotóművész arra gondolt – és mint a kiállításról a *Nagyítás* című hetilapban megjelent szemlémben is utaltam erre, nem feltételezésről vagy neki-tulajdonításról van szó, hanem Seres Géza számomra külön is lejegyzett vallomá-
sáról –, hogy hátha tévedett Borges. Hogy a világot megváltó bűvös mondat nem a jaguár bőrének mintázatába van kódolva, hanem a fa kérgének rajzolata, vagy éppen a galagonyabokrok ágainak kalligráfiát idéző képe hordozza a titkot.

„Nem életre ébredtél, hanem egy korábbi álomra. Ez az álom egy másik álomban van, s így megy ez vég nélkül, ahogy végtelen a homokszemek száma. Az út, melyet újra be kell járnod, végtelen, és meghalsz, mielőtt valóságosan felébrednél.” Borges hőse tiltakozik: „Sem az álmodott homok meg nem ölhet, sem álombeli álmok nincse-
nek.” Az egyetlen boldogságot alkotó végtelen folyamatban sikerül megérteni a jagu-
ár írását. De ha Isten betűje a fa kérgének vagy a bokrok ágainak rajzába van vésvé,
akkor magunknak is kéreggé, bokorra, rajzzá, lélegzetté, elmúlássá, pillanattá és fény-
nyé kell válnunk, hogy közelebb kerüljünk a bennünk rejtett ismeretlenhez.

Borges hőséhez hasonlóan Seres Géza sem mondja ki a varázsigét, mégsem hagy sötétsé-
gben. Annyit elárul, hogy nem Isten betűjét kell megérteni. Csupán keresni kell a
lehetséges rajzolatot. Hogy a világot értsük meg. A bennünk lévő világot, kivetítve és
összevegyítve annak rajzolatait a környező világ semmiségeivel, a fa kérgével vagy
éppen a galagonyabokrok ágainak emléklenyomataival az időben.

Seres Géza:
Isten betűje 1. (17.)
– az előző oldalon;

Isten betűje
a *Malomgáton* (6.)
(kromát-kolloidos
olajnyomatok)

A BAROKK ZENE KORTÁRS RENESZÁNSZA a Debreceni Kodály Kórustól

A Debreceni Kodály Kórus Gulyás György-sorozatának május 11-ei előadása a debreceni Szent Anna Székesegyházban – s két nappal később a budapesti, Váci utcai belvárosi Szent Mihály templomban – jól illeszkedett az évad különböző zenei korszakokat összekötő, s önmagában is egységes szakrális zenei koncepciójához, melyben a 20. századi és kortárs művek gyakran távolabbi zenei gyökerekhez nyúltak vissza. A francia kórus- és orgonamuzsika, a német romantika, a 20. századi és kortárs magyar művek után az orosz lélek, az ortodox misztika (Rahmanyinov és Schnittke révén) szintén különös varázsban fogta össze például a középkori hagyományt és a modern zenei kifejezést. S ugyanezt az utat követte – érzékeltetve a kortárs magyar összeállításban megrajzolt, pokoltól a mennyig vezető, önmegismerő és Úrfelismerő, távolságlegyőző szándékot – a legújabb műsor: a barokk zene kortárs reneszánszát két mai svéd zeneszerző, Jan és Sven-David Sandström művei kínálták.

Az 1942-ben született svéd szerző, Sven-David Sandström – bár hosszabb ideje az Egyesült Államokban alkot – a svéd kortárs zene vezérlakja, mintegy 200 művével az egyik legtermékenyebb komponista. Egyszerre drámai és intim zenei világát ugyanúgy jellemzik a 21. századi operák és balettak, mint a zenekari darabok és a vokális művek.

A vokális zenéről szóló, ars poétikus vélekedése ekként olvasható ki: az énekhang kompozíciós alakításában nemcsak a szólamokkal, de magával a légzéssel is játszani kell. A lélegzet az élet – de a halál is. A lélegzetben a lélek válik fontossá, s így maga az énekhang jelképezheti leginkább az emberi élet teljességét. S a magas szinten képzett kórus képes arra, hogy kibontsa a virtuóz megoldásokkal szinte anyagi formát öltő természetfeletti tartományokat.

Sandström a hetvenes években, amikor első jelentős nemzetközi sikereit elérte, szorosan kapcsolódott a neós irányokhoz, a modernista zenéhez, majd ennek elemeit is megtartva, sajátos úton tért vissza a tonális nyelvezethez. Továbbra is épít a zenei előtér szerkezetére, egy fajta konstruktivista módon hántja szeleteire, és expresszív indulati átéléssel alkotja újra a kompozíciót.

A barokk zene kortárs reneszánszában nélkülözhetetlen a posztmodern szemlélet, abban az értelemben is, hogy a posztmodern egyrészt (az irodalomban, képzőművészetben, zenében s a film látványrepertoárjában is) gyakran a barokkhoz nyúlik vissza, másrészt szívesen dolgozik idézetekkel és „vendégsszövegekkel.”

Sandström szintén használ zenei és szövegidézeteket. A Debreceni Kodály Kórus műsorának két része azt is jól illusztrálja, hogyan bánt a barokk hagyománnyal. Az első részben a német kora-barokk képviselője, Michael Praetorius és a 17. századi angol barokk zeneszerzője, Henry Purcell kis motettáit hallhattuk, majd Jan inkább dallamkövető Praetorius-feldolgozása után Sven-David továbbgondoló feldolgozását.

A Jan Sandström-mű megszólaltatásához a kórus két részre oszlott, így az oltár előtt s az orgonakarzatról áradó ének Istentől vigyázott kupolaként borult ránk – a világ szakrális középpontjának biztonságát adva.

Aztán már nemcsak a szöveg és a zene ismétlődött, hanem Sven-David Sandström Purcell-variációjába mindez úgy volt beledolgozva, hogy bár visszatértek az ismert dallamok és motívumok, egy újabb érzelmi reflexiósort indított el. A szerző ezt a barokk alaprétet emeli át a modern

hangzásvilágba, így a két fajta zenei sík egyúttal a világ ellentmondásait, de örök kérdéseit is felszínre hozza.

Gesztusai révén akár experimentális zenének is tekinthetjük, ez az önmegismerési kísérlet azonban elsősorban az egyén és közösség magatartásformájára vonatkozik. Sandström egy lehetséges értelmezésében: képes vagyok-e elfogadni a készen kapott világot, és képes vagyok-e megszólítani az Urat, hogy az imádkozás helyzetében újra és újra megtisztulhassak benne.

Michaël Praetorius *Es ist ein Ros' entsprungen* (Szép rózsabimbó nyílt ki...) kezdetű karácsonyi énekét és Henry Purcell *Hear my prayer, O, Lord*, azaz a *Halld meg az imámat, Uram, és az én kiáltásom jusson színed elé* kezdetű 102. zsoltárt, s ugyanezeket a darabokat Jan, illetve Sven-David Sandström feldolgozásában a Debreceni Kodály Kórus Pad Zoltán kar-igazgató karnagy dirigálásával adta elő.

A műsor második részében két Bach-motettát hallottunk, s mindkét Bach-mű után Sven-David Sandström ugyanarra a témára írt művét adta elő a kórus – felváltva Bach és a svéd szerző műveit. A szöveg, a feldolgozott téma tehát ugyanaz volt, ám a zenei idézetek már nem ilyen egyértelműek.

Az első részben megszólaltatott Purcell-továbbgondolásnál kiválóan érzékelhetjük, hogyan emelte át a klasszikus zoltáros helyzetet egy modern zenei világba, s ezáltal egzisztenciális értelmet is kapott a mű. A szerző mintegy értelmezte a hangokat, szólamokat, és az analízis disszonanciából építette ki az új sorrendiség harmóniáját.

Az említett posztmodernitásban a zenei idézetek stilisztikai sokszínűséget eredményeznek, ugyanakkor a klasszikus megszólalásokat élő összefüggésbe helyezik. A reflexív zenei nyelv autonomitása itt is megköveteli a hiteles, egyedi értelmezést.

Ennek az is velejárója, hogy a kanonizált, klasszikus normaként elfogadott kifejezésnek új normába, vagy ha úgy tetszik: új zenei formarendbe kell beépülnie. Sőt, nem is csak beépülnie, hanem eleve létre kell hoznia ezt a rendet, s mint művészi szépet: a harmóniát, a ritmust és egyensúlyt, benne a természetes disszonanciákkal vagy aszimmetriával.

Sandström zenéje nemcsak a kész harmóniát, de a hozzá vezető teljes utat érzékelteti – a zenében mintegy a világot teremti újra a szerző. A zene nemcsak azokat a szavakat és hangokat jelenti, amelyeket a kórus énekel. Az énekhang a legtágabb asszociációs képzetkörrel ruházza föl a szituációs jelentéseket. Ha a zene az érzelmek kifejezése, úgy az érzelmek átélése azok tudatossá válását is feltételezi. Tegyük most egy-egy rövid, lírai kísérletet Sandström zenei cselekményének értelmezésére.

A Komm, Jesu, komm... a messi telenből indul. Jézust hívja a hang, keresi a lélek – megszólal a vérerek fel-felcsukló dobbanása, érezni a csontok remegését az űr szelében –, a remény váltja egymást a félhang-sikolyokkal: ez talán az eddig élt összes ember hangja, az élők és a holtaké.

Majd kiárad az itt és most egyedül lévő ember sóhaja-kiáltása. Jöjj, Jézus...! – és a millió magányból találkozás lesz, a hang ráfeszül a világ apály-dagály keresztjére, a magányokat magukba gyűjtik a félrevert harangok hangjai.

Zsong a vér, forr a fej, szabadulni akar a lélek a mélységből feltörő démonoktól – és elindul a szakrális párbeszéd, ahogy helyet teremtünk Jézusnak a szívben, vagy hogy elküldi ő az angyalát: készítsen helyet neki nálunk.

Majd a *Lobet den Herrn* örömeke, zsongása, aktív, friss, ruganyos, egyúttal karikírozott ritmusokkal.

A felütés az öröm magas fokán ér, és a zene visszatér az ébredés mozzanataihoz. Ahogy megszólal a világ, ahogy a füvek és folyók, a madarak és kövek disszonáns

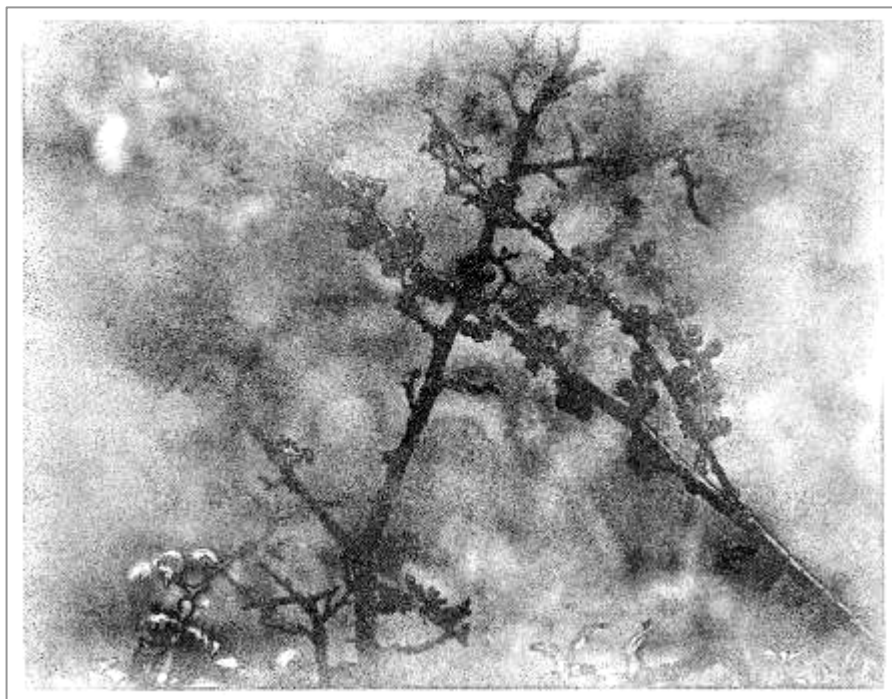
hangjai összeolvadnak egy katartikusan szép harmóniába.

Szírénhangokkal szól a létezés csodája, míg a zsongó, tavaszi friss erő áthajlik a zenei meditációba. Az elidőzés gyönyörűsége ez, a részvétel az időben, az időtlen áramlásban: ahogy az ujjongó kedvű hegyi patak nemes folyóvá szélesedik, megpihen a tengerben, hullámmá válik az élet. A hullámok lélegzetvétele Isten dicsőítése.

A második részben Johann Sebastian Bach *Komm, Jesu, komm* (*Jöjj, Jézus, jöjj, testem elfáradt...*) című és kezdetű

motettáját, majd a darab modern feldolgozását hallhattuk Sandströmtől, aztán egy másik Bach-művet, a *Lobet den Herrn* (*Dicsérjétek az Urat mind, ti népek...*) és az erre a témára komponált Sandström-darabot. Sandström a hat fennmaradt Bach-motetta szövegeire komponálta meg saját műveit. Mindkét elhangzó darab magyarországi bemutató volt, a művek 2003-ban, illetve 2005-ben születtek.

A Pad Zoltán karigazgató karnagy vezényletével éneklő Debreceni Kodály Kórus műsorában Karasszon Dezső orgonán működött közre.

Seres Géza: Isten betűje a malomgáton 3. (kromát-kolloidos olajnyomat)

NÉPRAJZI KAPCSOLÓDÁSOK ÉGERHÁZI IMRE FESTÉSZETÉBEN

Válogató emlékkiállítás a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban

„Konok magyarság” címmel csupán egy rövidebb recenziót volt módomban közreadni a *Nagyítás* című hetilapban Égerházi Imre legújabb válogató emlékkiállításáról, melyet április 27. és június 13. között láthattunk a Medgyessy-emlékmúzeum Kortárs Galériájában, s a hiányt növeli, hogy még említeni sem tudtuk az ezzel szinte párhuzamosan, a Dóczy-gimnázium Galériájában rendezett grafikai kiállítást. A *Néző • Pont* rendszeresen szól az Égerházi-hagyaték sorsáról, több számban adtam hírt például a debreceni képek tárlatáról, az Égerházi-emlékház felújításáról, az újrarendezett életműkiállításról, a folyóirat Hajdúhadház városával közösen adta ki 2008-ban az emlékházat és a benne kialakított Holló László Emlékszobát bemutató vezetőt is.

*Égerházi Imre:
Hortobágyi csikós vizet húz*

A Medgyessy-emlékmúzeum tárlata azonban az Égerházi festészetét jól ismerők számára is tartogatott meglepetést, hiszen az „új” anyag (*Paraszti világ és népművészet – Égerházi Imre alkotásainak néprajzi inspirációi*) egy része csak az emlékházé, s mellette különleges élményt nyújt a számos magángyűjteményből és adományból válogatott képek együttes látványa.

Hogy világszerte a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep lett az egyik védjegye a hagyományörző kortárs magyar festészetnek a ma működő alkotótáborok között (s egyúttal a határon túli magyar alkotók hazatalálásának, találkozásának helyé), abban meghatározó szerepe volt vezetőjének, az idén 85 éve született, 2001-ben elhunyt Égerházi Imrének.

Égerházi Imre: Hajdúböszörményi motívumok

Halála óta (egyik fia, a festmények világára zenei anyagokat is építő Djabe zenekar élén álló Égerházi Attilának köszönhetően) több mint tíz tematikus országjáró tárlat s a hozzájuk kapcsolódó katalógusok sora gondoskodik az emlékezet ébrentartásáról.

A pointilista technikát realista keretben alkalmazó, szecessziós dekorativitását, lírai–expresszív tartományokkal feltöltött képek erejét a sűrű motívumháló ellenére is jól megoldott absztrahálás adja. Konok magyarsága érvényesült erdélyi, alföldi és európai, történelmi, emberábrázoló, irodalmi inspirációjú s a hitvilággal kapcsolatos művein is.

Honfoglalók hitvilága

Magyarsága nem múltunk és néphagyományaink jeleinek megörökítése, vagy másoló tálalása, hanem sorsmegélő lényglátása, katarzis utáni állapotörögzítése, hivalkodásmentes festői jelenléte miatt hiteles. A népmesék és balladák festményátíratái szintén erről tanúskodnak: az ábrázolt dologgal való egylényegűvé válásról, a belső melegségről, de a derű fájdalomgyökereiről is.

Bényei József – még a 70. születésnapra írt esszéjében Égerházi modernségét emelte ki, s ehhez egyik bizonyítékként éppen a néprajzi ihletésű, a hagyományöröklésről beszámoló képeket hozta tanúként. A művész nem elégedett meg ugyanis egyes etnográfiai elemek festészetbe való átemelésével, hanem úgy jutott el a totalitáshoz, hogy a

népművészeti örökséget egy vele párhuzamosan lüktető irányzattal, a szecessziós szemléleti ábrázolással, azt életformává szerkesztő kifejezéssel ötvözte.

Ez a kiállítás is (mint a többi válogató emléktárlat) azt az érzésünket erősíti, hogy csak hitük: jól ismerjük Égerházi Imre festészetét. Most kiderül, hogy halála után is számos meglepetést tartogat.

*Égerházi Imre:
Sós Pista találkozása
Bende Julival*

DÓCZY GALÉRIA

(Debrecen, Kosuth utca 35-37. III. emelet Díszterem.)

ÉGERHÁZI IMRE

festő- és grafikusművész

„Egy festői életút grafikái”

című kiállítása

**A Debreceni Református Kollégium Dóczy Gedeon Gimnáziumának
eddig kiállításai a DÓCZY GALÉRIÁBAN**

2004.

június 15-től:

Komiszár János festőművész és Vitéz Ferenc költő (mindketten Holló László-díjas alkotók) közös kiállítása – (A galéria ekkor még nem volt hivatalos, ekkor született meg az ötlet!)

október 7.:

az iskolagaléria avatása: Égerházi Imre festményeinek kiállítása

november:

Az Égerházi Imre Ösztöndíj meghirdetése

november 18. – december 2.:

Szilágyi Elek: „Tájak, tájaim”

2005.

február 11. – március 14.:

Burai István festő- és grafikusművész

május 21. – június 25.:

Csete György építész; Csete Ildikó textiltervező- és festőművész, Csete Őrs fotós közös kiállítása

összsel:

Buka László „Lassan '48” című tárlata

november 15. – december 16.:

„Fényből szó mesét” – a Nádudvari Kézműves Szakiskola bemutatkozása

2006.

február 24. – március 27.:

Makoldi Sándor festőművész „Hírnök” című kiállítása

nyáron:

„Vegyes” (csoportkiállítás)

október 5. – november 3.:

Marsai Ágnes grafikus „Utak” című tárlata

november 14. – december 15.:
„Csillagnézők” – csoportkiállítás (Górési
Alkotótábor – Motolla Egyesület)

2007.
február 20. – március 30.:
Rácz Zoltán építész: „Félidő”

április 24. – május 25.:
Nagy Gábor fotográfus:
„Digitális kacsintások”

október 4. – november 8.:
id. Buka Károly: „Gyökérkút”

november 20. – 2008. január 12.:
Dr. Takács István fotókiállítása:
„Szerintem a világ”

2008.
február 12. – március 14.:
Rácz Imre: „A gondolat szabad”

április 14. – május 30.:
Homonna György: „Dobban”

szeptember 8–26.:
Baldácsy-féle metszetgyűjtemény:
„Boldog, aki olvassa”

október 7. – november 7.:
Tamus István: „Születés”

november 20. – 2009. január 6.:
„Valkoss!” („Volt egyszer egy mat.—rajz
csoport”)

2009.
február 26. – március 26.:
„Nemez-mesék” (a Nádudvari Kézműves
Szakiskola nemez műhelye)

április 20. – május 25.:
„Együtt” – Vetró András szobrászművész és
Vetró Bodoni Zsuzsa grafikusművész közös
kiállítása

október 5. – november 13.:
„Színről színre...”
– református alkotók csoporttárlata

december 10. – 2010. január 22.:
„István király intelmei”
– Csete Ildikó textilművész szőttesei

2010
február 23. – március 9.:
László Ákos: „Szerelmem Debrecen”

április 21. – május 30.:
Égerházi Imre: „Egy festői életút grafikái”
Tervezett kiállítások 2010. második felére
Október: Kaszás Ákos
November: Mézes Zsolt

Az iskolában több nagyméretű faliképet
adtak át, a galériavezető Buka László műveit:
Erő rejlik – 2004 ősze (október 5.); Fényho-
zó – 2005 tele (január 25.); Szárnyalás –
2005 ősze (október 4.); Madarország – 2006
tavasza (március 13.).
Égerházi László Kálvin-domborművét 2009.
október 5-én avatták az első emeleten.

Égerházi Imre Ösztöndíjasok:
1. Hadházi Balázs – 2005
2. Kathy Tünde – 2006
3. Szabó Zsuzsa – 2007
4. Lekics Lilian – 2008
5. Hadházi Balázs – 2009
(Az idén szeptemberre Molnár Veronika
Sára tanulót jelölték.)

A Dóczy Galéria hivatalos megnyitása előtt
a tanári folyosón rendeztek kiállításokat –
2001 októberében Buka László „A pelikán
mozdulata” című tárlata volt az első a sor-
ban. Később az első emeleti folyosón mu-
tathoztak be a gimnázium tanítványai (Gere
Boglárka, Maszlag Fanni – 2006; Fábi
László, egykori tanítvány – 2008; Kovács
Zsófia, tűzzománcokkal – 2009.)

Az iskola rendszeresen szervezett tárlatokat
a Zöld Héten (Tisza András – 2004; Görgey
István – 2005; Fábi Tamás – 2006; Arató
Viktória és Kizman Katalin – 2007). Fotó-
kiállításoknak adott helyet az ebédlő; kép-
zőművészeti és más tárlatoknak a harmadik
emeleti folyosó (Buka László, Rácz Zoltán,
László Ákos, Ötvös László); könyvkiállítás-
nak a rajzszertár előtti tér (Somogyi Győző,
nemezes könyvek, művészeti folyóiratok).

AMATŐR ÚTKERESÉSEK HAJDÚSZOBOSZLÓN A KÉPKORSZAK BIZONYTALANSÁGÁBAN

Vajon el tudom-e mondani a képpel mind- azt, amire nincsenek (jó) szavaim? A kép azt üzeni-e másoknak, amit *mondani szerettem volna*? Vajon a *képpel „beszélni”*, vagy *„beszélni egy képről”* ugyanazt jelenti-e? Egyáltalán: miért kezd képeket alkotni az ember? Részben ad magyarázatot e kérdésekre John Berger, amikor ezt írja: „A látás a szavak előtt jár. A gyermek előbb nézi és felismeri a dolgokat, s csak azután tanul meg beszélni.”

Nicholas Mirzoeff egy, a vizuális kultúrá- ról szóló nagyobb cikkét a következő mon- datokkal kezdi: „Látni jóval több manapság, mint hinni. Az ember bármikor megvásárol- hatja lakása műholdról készített fény-képét, vagy készíttethet mágneses képet belső szer- veiről. És ha ez vagy az a jellegzetes részlet nem jön ki elég jól a képen, számítógépével digitálisan bele is nyúlhat.”

A két idézet ellentmondása kifejezi a bi- zonytalanságot, melyet a képek mindennapi életben betöltött szerepéről gondolkodva érzünk. A mai „képkorszakban” azt hisszük: képekkel nem lehet hazudni, csak a szavak- kal, mégis folyton a képmanipulációk áldo- zatai vagyunk. Egy ilyen alkotóközösségnek (stúdiiumközösségnek), mint amilyen pél- dául a hajdúszoboszlói, sok más mellett az is a feladata lehet, hogy eligazodási ponto- kat kínáljon a képkorszakban, segítse kije- lőlni helyünket a képek között.

A több évtizedes múltú felnőtt rajzoktatást még Valkovits Zoltán indította el a szoboszlói művelődési központban, a munkába bekap- csolódott Fekete Borbála is, az ő örökségüket folytatva, az éves kurzusok minden év őszén újraindulnak. A mai körvezető, Kohári Tibor azt mondja: elsősorban azokat a „növendé- keket” várják, akik festő- vagy képzőművész- nek készülnek, amatőrként vagy professzi- onális alkotóként; akik az építészettel szeret- nének foglalkozni; akik autodidaktaiként ke- rültek kapcsolatba az alkotással; azokat, akik műtermi környezetben kívánják mélyíteni „vizuális nyelvrendszertüket”; vagy akik az egyetemi, a főiskolai alkalmassági és felvételi vizsgákra készülnek.

A befogadói kör tehát széles, gyakorlatilag mindenki belefér (vagy beleférne): kezdve a középiskolás korosztálytól, folytatva a sort a különböző területeken dolgozó felnőtteken át, a nyugdíjasokig. Sőt, a fentiek jegyében – nem is elsősorban a képek jó megalkotása, hanem a képek helyes látása a tanítás egyik fontos célja – azt is mondhatnánk, érdemes lenne a kurzusra mindazoknak beiratkozni, akik a vizuális közhelyektől, a kereskedelmi tévécsatornák és a moslékszám ránk ömlő reklámok igénytelenségétől (hatásvadászta- tától) körbevéve, néha nem érzik jól magu- kat, megfogalmazódik bennük, hogy valami mást is kellene látni. *Meglátni!* Kétségsbe vonni mindannak igazságát, amit minden- áron bele akarnak sulykolni.

E szélesebb irányt s szándékot jelöli a kör kettős elnevezése: a Hajdúszoboszlói Fel- nőtt Képzőművész Kör, illetve a Rajzszak- kör. Hiszen a „képzőművész kör” nevében az autonóm alkotói szándék, de a „szakkör- ében” elsősorban a hobbijelleg érvényesül. És ilyen az „amatőr” szó is: az ember szereti azt, amivel foglalkozik, s nem az egzszen- ciateremtés miatt, hanem szeretetből, a szerető önfeledtségből tevékenykedik. Ez lenne amúgy minden fajta művészeti okta- tás egyik lényegi alapja: nem feltétlenül művészt kívánnak nevelni az intézményesi- tett keretek között, hanem olyan embere- ket, akik szeretik és értik a művészetet.

A felkészítés sikeréről tanúskodik a többi közt, hogy a 2006-ban elindított és évente megrendezett Országos Diáktárlaton is töb- ben szerepeltek eredményesen a szakkör tagjai közül, néhányan különdíjban része- sültek. Az alkalmassági vizsgákra való fel- készítést pedig a felsőoktatási intézmények vizsgakövetelményeit követve végzik, így a diákok jelentős hányada mögött már sike- res vizsga áll.

A művészeti oktatásról (művészeti neve- lésről) azóta folynak heves viták, amióta (több mint 200 éve) hivatalos iskolai tan- tárgy lett a rajzoktatás. Fülep Lajos 1911- ben írta a *Művészi nevelés az iskolában*

című tanulmányát, melynek tételmondata így szól: „Az iskolában a művészet helyes megértésére való oktatásnak kérdését a legnehezebben megoldható – ez idő szerint teljesen megoldhatatlan – pedagógiai problémának tartom.”

99 év telt el a cikk megjelenése óta. Vajon mi változott? Természetesen vannak pozitív példák, s ilyen Hajdúszoboszlón az alapfokú művészeti oktatás és nevelés, illetve a fiatal felnőtteket egy nagyjából közös értékselemlélt jegyében összetelrelő képzőművészeti kör. S nem szabad elfeledkezni arról: fontos cél a helyes művészi látásra nevelés, hogy legalább azok, akik ide járnak, tudjanak szelektálni a képek között.

Fülep Lajos a legnagyobb problémának azt tartotta, hogy kevés a rátermett, a kitűzött célra nevelt oktató, s nincs olyan módszer, amely alkalmas lenne a feladat sikeres megoldásához. Nos, rátermett oktatók már vannak, módszer is van, sőt, a módszerek sokasága közül lehet válogatni. Természetesen azt is tudatosítva: nemcsak az alkotókat, de a nézőket is nevelni kell. Megváltozott ugyanis a látás társadalmi szerkezete (az emberek viszonya saját látásélményükhöz; a látvány egy társadalmi alakuláson ment keresztül. A vizuális köznyelvet befolyásolja a látás társadalmisága, és meghatározott jelrendszerre építve, a képi nyelvet is tanulni kell. Mert a néző látványklisékbe (a képi sztereotípiákba, a fetisizált” látványba) fogalmazza azt, amit lát. Ennek negatív „eredménye” az, hogy hiányzik az absztrakciós képesség (mert az ember kész dolgokat kap, kész látványt, nincs készítve a látvány tartalmának rekonstruálására).

Minden, nagyobb közösségben működő kisebb csoport tudatosíthatja az értéket, ha elég kitartó, a nagyobb közösségben. Például azt, hogy a szellemi érték (esztétikum) bele van sűrítve az anyagi formába (kép-tárgyba). A csoport megmutathatja, hogy a képet sokféle módon lehet és kell „használni”. Alkotjuk, reprodukáljuk, nézzük, látjuk, alkalmazzuk, „beszélünk” vele. A látás kijelölő helyünket a világban. A látás előkészíti a tudást, és tudásunk befolyásolja a látást.

Mirzoeff idézett tanulmánya szerint: „A nyugati kultúra az intellektuális cselekvés legmagasabb rendű formájaként következe-

tesen a beszélt nyelvet részesítette előnyben, és a vizuális megjelenítést a gondolatok másodrendű illusztrációjaként fogta fel.” A vizuális kultúra *képelméletében* szöveges helyett ma egyre inkább képi modellt alkotunk a világról.

De az újfajta vizuális létezés könnyen össze is zavarja az embert. „A vizuális kultúra nem a rajzolt vagy festett képeken múlik – olvassuk –, hanem a létezés leképezésének vagy vizualizálásának modern tendenciáján.” A vizuális technológiák sokaságán, mindazokon az eszközökön, melyeket „vagy annak érdekében hoztak létre, hogy nézzék, vagy annak érdekében, hogy fokozza a természetes látást; vagyis mindent, az olajfestéstől a televízió át az internetig.”

Fülep még a módszer hiányára figyelmeztetett, a körvezető Kohári Tibor „vizuális nyelvrendszeréről” beszél, határozott elvről. A technikai lehetőségek közt említi a ceruzarajz, szénrajz, tusrajz, akvarell-, olaj-, temperafestészet és a vegyes technikák alkalmazását, valamint a monotípiát, vagy a sokszorosító grafikai eljárásokat, például a linómetészt és rézkarc használatát. A képzés spektruma a kockológia alapjaitól, a csendélet és térkompozíciókon át, a portré- és figurarajzolásig terjed, lehetőséget adva az alkotói fantázia önálló érvényesüléséhez. A kiállítás tükrözi a szakkörben folyó munka sokrétűségét, a szakkörtagok felkészültségét. „Látjuk, hogyan fogalmazódnak meg az egyéni ötletek a vizuális nyelvrendszer hozzáértő felhasználásával.”

Mit tapasztalhat e „hozzaértő felhasználásból” az – csupán szemelgetve a 16 kiállító mintegy hatvan művéből, melyet áprilisban láthattunk Hajdúszoboszlón, a művelődési ház nagyelőadó-termében –, aki nem hozzáértő, legalábbis maga nem alkotó, csak a nézésnél fontosabbnak tartja a látást?

Árva Judit grafitrajzában a test elvonatkoztatóan érzékeny rezdüléseit, titkait, reflexióit a külvilágra, és a környezet válaszát a testre. (A rajz a vizuális antropológiai vonatkozásokat is magában rejtő testképre, mint szimbólumra szintén utal – más kerektek közt érdemes lenne beszélni arról: a test miért lett újra fontos az önértelmezésben és a külvilággal való kapcsolat megértésében, szakrális és profán szinten egyaránt.

Harsányi Réka a hagymafejek, félbevágott almák sorozatának a *Stilus* címet adta, s a tanulmányok valóban saját karakterek vagy hangulati önarcképek.

Mándoki Zsolt, Mátrai Pál, Nagy Julian-na, Sáfrány Imre, Sári Antal, Szilágyi Sándorné előtt még jóval hosszabb út áll, de Szinkulits Ilonának, Szilágyi Szabolcsnak is meg kell tanulni a modelltárggyal szembeni alázat mellett a személyiség és személyesség autentikus tárgyba-fogalmazását. Nagy Károly is küzd a témával és eszközzel, de a karakterbeli kidolgozatlanságok ellenére is megrendítő hatást ér el a fényben játszó és eltűnő arccal, a sorsot kifejező kezekkel.

Figyelemre méltóak Mecsei Erzsébet viaszbatik képeinek finom áttűnései, illetve az ablak-metaphora árnyalatai. A játék érzékelhető Sipos Lajosnál: a nagyobb kibontási felületet igénylő képeiből kitűnik az organikus látásmódra való hajlam, még inkább a jó színérzék, a színösszhangok forma- és hangulat-, tehát jelentésképző szándéka.

Vincze Árpád jól bánik a kromatikus érték távlat- (vagy mélység)teremtő erejével, az előtér kagylóhéj-töredékeiből plasztikus kelyhet kínálva Vénusz újjászületéséhez, de

még nem látja önmagát, ezért fordulhat elő, hogy egyik-másik művén két-három kép is ott van, mintha folyton próbálgatná, hogyan is fessen.

Várnay-Nagy Orsolya linója a népművészet stilizáló-egyszerűsítő ornamentikájára alapoz, de a vonalak sűrű egyhangúságából mozgalmasságot tud teremteni.

A népművészeti ihletés vezeti Túri Krisztina vegyes technikájú munkáját is, az egész tárlat kiemelkedő művét. A pozitív-negatív játékokkal, a ritmusismétlésekkel, vagy az ornamentika formaképzés révén jelentésalkotó használatával, a kedves-ironikus címadással („Szeress, te disznó”) egyszerre groteszk és bájos világba kalauzol.

A kiállítás valóban jól tükrözi a kör alkotóinak szemléletek és technikai sokrétűségét, s azt, hogy jól megfér egymás mellett a tehetséges néző és tehetséges alkotó. Mert mindkét típus elsősorban azt tanulja: hogyan válogassunk a képek közül, melyik látvány kínál az üresség helyett belső élményt. S hogyan alakítsuk a képet. A világ képét önmagunkban, és a világról alkotott képet hogyan adjuk vissza a tárgyban.

Túri Krisztina: *Szeress, te disznó!* (linómetszet)

BADA MÁRTA

Gödöllőn élő, Balázs János-díjas cigány naiv festő munkáiból rendezett kiállítást a Siófoki Tavaszi fesztivál keretében a Kálmán Imre Kulturális Központ.

Matyikó Sebyestyén József néprajzos-muzeológus, a Kálmán Imre-gyűjtemény vezetője, értékelésében kiemelte: a cigány képzőművészek között is sajátos színt képviselő alkotó „szinte benne él a festményeiben”, az út menti korpuszban, a lírai expresszív zsánerekben ugyanúgy, mint a cigányember meséiben.

Bada Márta festménye

A 100 éves a Kecskeméti Művésztelep programsorozatban a telep második korszakáról számot adó kiállítást rendeztek a Kecskeméti Cifrapalotában – a tárlatot május 9-ig lehetett megtekinteni.

Az Iványi Grünwald Béla által az 1910-es évek elején életre hívott telepet a két világháború között Révész Imre szervezte újra, aki – mint a Képzőművészeti Főiskola tanára is – a leendő és a végzett növendékek közül válogatta a meghívott alkotókat. S bár e második korszak névsora talán kevésbé volt vonzó, mégis olyan nevek fordultak meg itt, mint Benyovszky István, Szabó Valdimir, Varga Nándor Lajos vagy Zsögödi Nagy Imre.

Noll József: Kálvária (1928)

ZSÖGÖDI NAGY IMRE

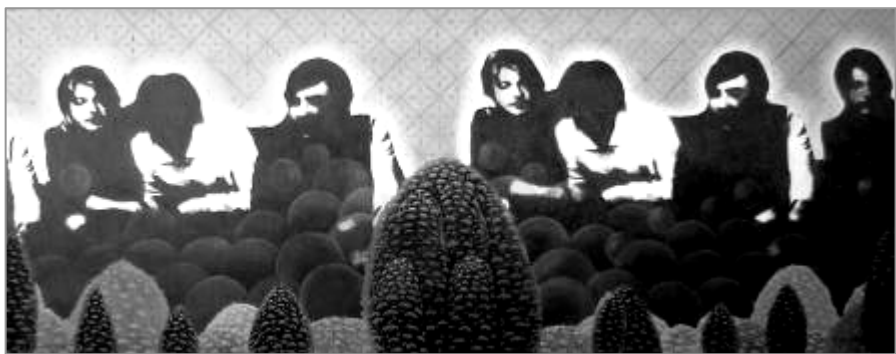
több mint két évvel ezelőtt útra indult magyarországi vándorkiállításának legújabb állomása az egri Dobó István Vármúzeum volt április második felétől május végéig.

A csíkszögödi, posztumusz Magyar Örökség-díjjal kitüntetett Nagy Imre (1893–1976) hagyatékából válogatott 60 mű egy része a zsögödi Nagy Imre-galéria anyagából való. A vándortárlat célja, hogy festészetét újra integrálják az összmagyarság művészetébe. Marosvásárhelynek 1959-ben adományozott egy kollekciót, Zsögödön 1973-ban hozta létre a Nagy Imre Képtárat.

A kaposvári indulás után a vándortárlat Miskolcot, Gyulát, Debrecent, Óbudát, Kecskemétet, Szegedet is érintette; Nagy Imre művészetéről a *Néző • Pont* 23–24. kötetében („Fényversengés – Színteremtés”, 346–353. oldal) számoltam be.)

Nő bagollyal – Pán és a tudás között – Zsögödi Nagy Imre festménye

LÁSZLÓ JÁNOS PARADICSOMKERT című kiállítását áprilisban rendezte meg a Debreceni Mű–Terem Galéria. Papp András író a tárlatról szóló kritikájában azt emelte ki, hogy László János „sokszor az ellentétek fokozásával teremti meg a kapcsolatot szent és profán között. A mítoszról hiányzik a megváltás és a vezeklés vágya, éppen ezért (...) műveitől ne a kinyilatkoztatás megrendítő élményét várjuk, hanem az élet szentségének újrafelfedezését: a leghétköznapiabb tárgyakban is képes meglátni a kozmikus rendet és szentséget.”

Szabó Magda halála után egy évvel (2008 októberében) indult Debrecenből országos vándorkiállításra az a portrészorozat, melyet az elmúlt másfél esztendőben több budapesti helyszínen is bemutattak, valamint Szentmártonkátán, Felsőpakonyban, Alsónémediben, Sárospatakon, Pusztadoboson és Tégláson is láthatók voltak a művek. Turcsányi Béla festő- és Juha Richárd szobrászművész alkotásait április második felében a nyírbátori kulturális központban láthatta a közönség, május 17-én pedig Földesen, a Karácsony Sándor Általános Művelődési Központ aulájában nyílt meg a legújabb kiállítás – az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztályának támogatásával.

*Turcsányi Béla egyik portréja Szabó Magdáról;
lent: pillanatfelvétel a nyírbátori megnyitóról*

Az ember, élet és mű, emlék és örökség, a retrospektív konstruálás, az *in memoriam* jellegből adódó példaállítás középpontjában a hűség van. A személyes találkozás referenciális atmoszférájából ez ugyanúgy fakad, mint az olvasmányélmény művészi transzpozíciójából, amit a realizmus–idealizmus, a szobrász a realizmus–szimbolizmus egységében mutat föl. A tárlat azt is bizonyítja, hogy az emlékezés nem csak a múlthoz kötődik: aktív folyamat, intenzív, jelen idejű lét. A ráemlékezésben új formát öltenek a jelenségek, a hagyomány megidézése egyben hagyományalkotás, visszatekintő újraalkotás. Az emlékezés terében a mű és élet újra kihelyeződik a valóságba, így válhat a tárlat maga is a megtestesült emlékezés helyévé

A pécsi Zsolnay remekművek Debrecenből a Magyar Kultúra Alapítvány székházába

Zsolnay remekművek címmel mutatja be a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. jelenleg is gyártott büszkeségeit. A kiállított tárgyak a hagyományt képviselik, de a folyamatos megújulás jegyeit is magukon viselik. A Zsolnay mindvégig szoros kapcsolatban állt a művészettel, a kultúrával. Az utóbbi időben számos külföldi és belföldi kulturális rendezvényen, kiállításon mutatkozott be, részt vett a Pécs 2010 EKF programsorozat külföldi megjelenésein, így 2009. januárban New Yorkban, a Gyugyi László Zsolnay gyűjteményét bemutató kiállításon is.

Az elmúlt év novemberében az egri Zsinagóga galériájában aratott sikert a Zsolnay remekműveket bemutató kiállítás; sikeres volt a decemberi, *Zsolnay tradíció és innováció* címmel rendezett bemutató a Művészetek Palotájában, ahol a Zsolnay technológiával készített, kortárs művészek által alkotott újdonságokat is láthattuk. E kezdeményezést 2010-ben (az EKF programsorozat részeként) a Zsolnay több helyszínen folytatja, az ország több nagyvárosában mutatja be ma is gyártott, különleges technikával készült művészi tárgyait.

A debreceni Kölcsey Központ Bényi Árpád Galériájában május közepéig állt az a kiállítás, ahol a hagyományos darabok mellett szerepeltek a Zsolnay Vilmos szellemében készült, de új irányvonalat reprezentáló, a Zsolnay jövőjét jelölő innovatív tárgyak is. Május 27-étől a Magyar Kultúra Alapítvány budapesti, Szentháromság téri székházában mutatták be a kiállítást.

KULCSÁR BÉLA kapta „Az Év Hajdú-bihari Népművelője 2009” díjat, melyet még 2010. január 20-án Kocsis Róbert, a Hajdú-Bihar Megyei Közgyűlés alelnöke adott át a hajdúszoboszlói Kovács Máté Művelődési Központ és Könyvtár igazgatóhelyettesének a Magyar Kultúra Napj, Kismarján rendezett közművelődési szakemberek ünnepségén.

Kulcsár Béla Nyíracsadon született, tanulmányait a Kossuth-egyetemen végezte, 37 éve népművelő. Olyan programok szervezése kap-

csolódik nevéhez, mint a Debreceni Sörfesztivál, a Katonazenekari Fesztivál, a Debreceni Autó-kiállítás, és aktív részese volt a virágkarneválok rendezésének. 2006-tól dolgozik Hajdúszoboszlón, ahol szervezésében jönnek létre az olyan nagy sikerű programok, mint az Amatőr Rock Zenekarok Találkozója, a Régi nóta – Híres nóta, illetve a Középiskolások Országos Képzőművészeti Kiállítása.

A VIII. Hajdú-Bihar Megyei Bábfórum eredményei

A Méliusz Központ, a Vojtina Bábszínház és a Szín-Báb Egyesület idén nyolcadik alkalommal rendezte meg a Hajdú-Bihar Megyei Bábfórumot április végén Debrecenben, a Vojtina Bábszínházban. A fórumra 13 iskolai csoport jelentkezett, a legjobb produkció - az arany minősítésű debreceni Csibészek Bábtársulat - meghívást kapott az Egerben június 5-7. között megrendezett Gyermekbábosok XVIII. Országos Fesztiváljára. A háromtagú szakmai zsűri – dr. Arany Erzsébet drámapedagógus, dr. Boros Béláné dramaturg, Asbóth Anikó bábművész, a Vojtina Bábszínház igazgatója – értékelése alapján a következő minősítések születtek:

Arany

Csibészek Bábtársulat, Debrecen: Újra szól a kiskakas, avagy a török szultán esete a gyémánt félkrajcárral (csoportvezető-rendező: Baditz Dávid)

Búzaszem Bábcsoport, Debrecen: A kiscgömböc (Nikolics Marianna)

Süni Bábcsoport, Debrecen: A kiskondás (Asztalos Andrásné)

Méhecske csoport, Debrecen-Józsa: A Sündisznó (Farkasné Nagy Mária, Németh Norbert)

Pötyi-csoport, Létavértes: A kecskegidák és a farkasok (Kántor Lászlóné, Lévainé B. Valéria)

Katica csoport, Debrecen-Józsa - Zsiga és Csipet (Antal Rozália, Polonkai Bernadett)

Császárkörte Bábcsoport, Debrecen. A tolvaj kuli és az öt nagy úr (Dr. Árnysné Rizsák Orsolya, Nagyné Stefán Éva)

Cifra Palota Bábcsoport, Létavértes (felnőtt): Varázsujjak (Pappné Györi Tünde)

Ezüst

Gomba csoport, Hajdúszoboszló: Az állatok nyelvén tudó juhász (Vágóné Szabó Erzsébet)

Süni nagycsoportja, Debrecen: Pünkösödölő (Salaczné Faludi Anna, Ember Gabriella)

Mazsola Bábcsoport, Debrecen: A kommandálás (Hameczné Gyalai Irma)

Gézengúzok Bábcsoport, Hotobágy: A didergő király (Sáriné Pócsik Valéria)

Bronz

Vándorcirkusz Bábcsoport: Óriascirkusz (Dr. Árnysné Rizsák Orsolya, Nagyné Stefán Éva)

A Méliusz Központ különdíját a szoboszlói *Gomba* csoport és a hortobágyi *Gézengúzok Bábcsoport* kapta meg. A Vojtina Bábszínház különdíját, a *Méhecske* és a *Katica* csoport (Debrecen-Józsa) nyerte el, ők meghívás kaptak június 13-ai Mutatványos Napra a nagyerdei Kultúrparkban. A Főnix Rendezvényszervező három csoport részére ajánlott fellépési lehetőséget a Kőlcsey Központ gyermeknapj rendezvényén, május 29-én: a létavértesi *Pötyi* és *Cifra Palota* bábcsoportoknak és a debreceni *Csibészek Bábársulat*nak.

AZ AGRIA DEBRECENBEN

**A Méliusz Juhász Péter
Megyei Könyvtár
és Művelődési Központban**
(Debrecen, Bem tér 19.)

2010. június 22-én 17 órától **Kortárs irodalom az Agria tükrében** címmel mutatkozik be az *Agria* folyóirat Szerkesztősége. Vendégek: dr. Kődöböcz Gábor főszerkesztő és a főmunkatársak: Anga Mária, Barabás Zoltán, Bertha Zoltán, Serfőző Simon és Szokolczay Lajos. Jelen lesznek a legújabb lapszám (tematikus debreceni kiadás) szerzői: Tóth-Máthé Miklós, Ószabó István, Bálint Péter, Dusa Lajos, Fátyol Zoltán, Szűk Balázs, Hadnagy József, Kocsis Csaba, Kelemen Erzsébet, Szénási Miklós, Lapis József, Nyilasy Balázs, Bertha Zoltán és Vitéz Ferenc, aki a *Néző • Pont* írójaként, szerkesztőjeként beszélget a vendégekkel.

LAPZÁRTA. A *Néző • Pont* 33. kötetének írását, szerkesztését a tervezettnél korábban, május közepén kellett lezárnom. Az anyagbőség okán több előre jelzett téma, illetve megszokott rovat (például a Múzeumi Kurír és az exlibris-szemle) megjelenése tolódik. A következő szám augusztus végén jelenik meg, abban folytatódik a képzőművészeti ló-ábrázolások témája, bővebb könyv- és folyóiratszemlélt adok, s foglalkozom a szakrális kommunikáció kérdéseivel.

AZ ESŐNEK LÁBA VAN... címmel adta ki az idei könyvhétre a Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. gyermekvers-kötetemet *Az esőnek lába van...* címmel, melynek rajzait Anna és Kata lányom készítették. A kötet megvásárolható a Tóth kiadó országos könyvesbolt-hálózatában.

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM
KÖZMŰVELŐDÉSI FŐOSZTÁLY

MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR
ÉS MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

A DÉRI MÚZEUM BARÁTI
KÖRE

és HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

PATIKA EGÉSZSÉGPÉNZTÁR
PatikaCenter Szervező és Szolgáltató Zrt.

H-1022 Budapest, Bimbó út 18.
levelezési cím: 1535 Budapest Pf. 861

www.patikapenztar.hu, www.ujpiller.hu

ONIX NYOMDA KFT.

Koszorús Erika és dr. Karancsi János

KAPITÁLIS KFT – Kapusi József

KARTONPACK RT. – Tóth Gábor

SZÍNFORRÁS KFT. – Gergely Attila

M NYOMDAELLÁTÓ–PAPÍR KFT. – Májer István

PULYKAKAKAS ÜZLET- ÉS IRODAHÁZ
Sipos László

ÁDÁNY LÁSZLÓ – Csokonai-ház); Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért
„Élet-fa” Közhasznú Alapítvány

HOLLÓ LÁSZLÓ GALÉRIA
és Péter Képeretkezés (Péter Gábor)

SER–MÜLLER Kft. (Serfőző Attila)

FIRE LIGHT KFT.
Czibla Sándor

CEZE ÚT-, MÉLYÉPÍTŐ, KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

BLONDEX Kft. – Bodó István

KÓS KÁROLY MŰVÉSZETI SZAKKÉPZŐ ISKOLA ÉS KOLLÉGIUM

KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS FŐISKOLA

Tudományos és Művészeti Bizottsága;

ANDICS ÁRPÁD – fotóművész

ERDÉLYI MÁRTA

– Déri Múzeum Baráti Köre

MAKSAI JÁNOS – festőművész

Dr. RAB FERENC – ügyvéd

KONCZ SÁNDOR és családja

Békés

Nagy József; Katolikus plébánia

Budapest

Dr. BÁNFI TAMÁS egyetemi tanár

*Békés Megye
Önkormányzata*

Holló Ila (festőművész)

Magyar Kultúra Alapítvány

dr. Márton Gyula (geológus szakértő)

Budakeszi

JLD Kft. – Józsa Lajos szobrászművész

„KBK” Grafikagyűjtő és Művelődési
Egyesület – Palásthy Lajos

Debrecen

Anders Gyula és

Andersné Papp Zsuzsa

dr. Antal Péter

(ügyvéd, műgyűjtő)

dr. Bartha Erzsébet

Bihari Erzsébet

Cserépf Zsuzsanna

(népművelő)

dr. Csohány János és neje

Dezső Péterné

Farkasné Kovács Piroska

Gáti János

dr. Háló Magdolna

Harangi Jánosné

Józsa János

(festő- és grafikusművész)

Józsáné Bíró Mária

(fagottművész)

dr. Juha Enikő

(művészettörténész)

Juha Richárd

(szobrászművész)

Kármán József és neje

Kerékyártó Kálmán

(költő)

Kémeri Zoltán

Kolozsváry Katalin

(festőművész)

Komiszár János

(festőművész)

Korompai Balázs

(történész-muzeológus)

Korompainé

Mocsnik Marianna

(múzeumpedagógus)

dr. Kövér József

(szobrászművész)

Kujbus János

dr. Kurucz Márta

dr. Ladányi Éva

Madarász Gyula

(festőművész)

Madarász Kathy Margit

(iparművész)

Major Béla

dr. Major Józsefné

Márián Katalin

Máté László

(kulturális menedzser)

dr. Maticsák Sándor

(nyelvész)

Nagy Zoltán és neje

Németh Endre és neje

Németh Rudolf és neje

Nyíri István

Nyíri László és neje

dr. Ötvös László

(bibliakutató, költő)

dr. Papp Gyula

(ny. á. ezredes)

Pongor Sándor

Rácz–Fodor Sándor

dr. Ráthonyi György

Rózsa János

R. Poncz Mária

Szabó András

(festőművész)

Székely Tiborné

Szilva Ernő és neje

Tamás–Kiss Andrásné

Turcsányi Béla

(festőművész)

Vántsa Zoltán

(költő)

Varga József

(fotográfus)

Zeke Lászlóné

Gömörzőlős

É. Kovács László

(festőművész)

helyismereti kutató)

Vidovszky Béla Helytörténeti

Gyűjtemény, Tájékoztató és Múzeum,

Művelődési Ház

Dr. Szonda István etnográfus

Gyula

Póka György (képzőművész)

Hajdúböszörmény

SZABADHAJDÚ Nonprofit Kft.

V. Szabó Sándor

ARANYCERUZA Kkt. Tarczy Péter

Sántha Antal műgyűjtő;

Formula Holding Kft.

Andorkó Mária

Balla Zoltán

Illyés András

Molnár Pál

Pálnagy Balázs (festőművész)

Hajdúhadház

Égerházi Imre Emlékház

és Holló László Emlékszoba

Hajdúnánás

Móricz Pál Városi Könyvtár

és Helytörténeti Gyűjtemény

Hét Község

Ujváry Zoltán professor

emeritus, a település

Díszpolgára

Hódmezővásárhely

Hézsó Ferenc (festőművész) és neje

Kecskemét

Kalmárné Horóczy Margit

(festőművész)

Keszthely

dr. Súlyom Sándor

Keszthelyi Városi Könyvtár

Komárom

Orbán Irén (képzőművész)

Mátészalka

Szatmári Múzeum;

dr. Cservenyák László

Mohács

Hegybeszedések Baráti Társasága;

dr. Lenkey István

Nádudvar

Ludman Imre

*Nyíradony Város
Önkormányzata*

Móricz Zsigmond Művelődési Ház

Pomáz

Ásztai Csaba (festőművész)

Testvérműzsák Alapítvány

Putnok

GÖMÖRI MÚZEUM;

HOLLÓ LÁSZLÓ GALÉRIA

Szekszárd

Szabóné Papp Ibolya

Médiapartnerek

TARTALOM

Trianon (<i>Magyar Fájdalom</i> – vers Vencsellei István fotográfiájához)	273
A 70 éves Duncsák Attila jubileumi kiállítása Kassán és Debrecenben	275
A szabadság hiányfokai az <i>Ecsettáncban</i> – Tolvaj Dóra tárlata Józsan	279
<i>Füredi angyal</i> (vers – Subicz István balatonfüredi grafikájához)	282

Irodalom és újságírás

Krúdy Gyula tárcái és cikkei a Nyugatban	283
Mikszáth Kálmán, az újságíró	289
Irodalmi évfordulók 2010-ben	305
Madarász Gyula festménygalériájából	308

Margó

Folyóíratszemle	309
Bakó Endre: <i>Nadányi Zoltán világa</i>	311
Márai Sándor: <i>Pesti siker; Bolhapiac</i>	313

A lélekmértan-festészet tiszta világképletei – a <i>Magyar geometrikus művészet</i> című kiállítás a debreceni Belvárosi Galériában	316
Lóránt János Demeter – és a „ronda” festmények	321

Versek Bényi Árpád grafikáihoz

(<i>Mocorog a hajnal..., Sosem akart tavasz lenni..., Amikor már a szelek..., Megláttam arcomat..., Indák és szálkák között..., Bőrödet hallgatja..., Déry gordonkája..., Anyám soha nem...</i>)	324
Újabb adalékok Pálnagy Zsigmond életművéhez	330
„Hajdúböszörmény a festők városa” – Sántha Antal magángyűjteménye	332
„Hallottátok hírét...” – balladakonferencia Gyomaendrődön; (endrődi kitekintő: tájház, helytörténeti gyűjtemény, Szonda István és Kunkovács László)	335
<i>Tanulmány: A balladaillusztráció mint illokúciós aktusok sorozata</i>	340

<i>Holló László esernyője Dadán</i> (vers Andics Árpád fotográfiájához)	351
Az eredet plasztikus rekonstrukciói – Kövér József héti szobrairól	352
Művészi „könyvesmagolások” Gergely Attilától	354
<i>Válaszvers Szabó György István Bogártánc</i> című festményéhez	357
Csak a sejtetés – debreceni művészek erotikus grafikái	358
Bátortalan tipések a bőrön – Jung Zseni fotográfiáihoz	361
A világot megmentő, ki nem mondott szó – Seres Géza fotókiállítása a fővárosi Fészek Galériában: <i>Illusztrációk egy Borges-novellához</i>	363
<i>A barokk zene kortárs reneszánsza</i> – a Debreceni Kodály Kórus műsora	366
Néprajzi kapcsolódások Égerházi Imre festészetében	369
A Dóczy-gimnázium galériájának kiállítási visszatekintője	371
Amatőr útkeresések Hajdúszoboszlón	373

Képes hírek – kitekintő

Bada Márta Siófokon; a Kecskeméti Művésztelep második korszaka; Zsögödi Nagy Imre Egerben; László János Debrecenben; Szabó Magda-emléktárlat; Zsolnay-remekművek Pécsről; Kulcsár Béla az év hajdú bihari népművelője; A megyei Bábfórum eredményei; Az Agria Debrecenben; Lapzárta	376
---	-----